

KISZOMBOR TELEPÜLÉS
LOCAL AGENDA 21
Fenntartható Fejlődés Helyi Programja



2012. február 24.

**Makó és Térsége Szennyvízcsatornázási Társulás megbízásából
készítette:
INNORATIO KUTATÓINTÉZET NONPROFIT KFT**



Közreműködő szakértők:

Dr. Blanka Viktória
Illyés Dávid
Dr. Ladányi Zsuzsanna
Pabar Ágnes
Dr. Rakonczai János
Rácz Attila
Dr. Sipos György
Virág Attila

Tartalomjegyzék

| | |
|---|----|
| A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS | 3 |
| I. HELYZETELEMZÉS | 4 |
| I.1. Környezeti elemek állapota | 7 |
| I.1.1. Felszíni és felszín alatti vizek, vízgazdálkodás | 7 |
| I.1.2. Levegő | 12 |
| I.1.3. Talaj | 14 |
| I.1.4. Élővilág, táj | 16 |
| I.1.5. Területhasználat, zöldfelület-gazdálkodás, településtartás | 18 |
| I.2. Település és épített környezet | 19 |
| I.2.1. Hulladékgyűjtés | 19 |
| I.2.2. Zaj- és rezgésvédelem | 22 |
| I.2.3. Energiagazdálkodás | 22 |
| I.2.4. Közlekedés | 23 |
| I.2.5. Műszaki infrastrukturális ellátottság | 26 |
| I.2.6. Épített környezet | 28 |
| I.2.7. Környezet egészségügy | 33 |
| I.2.8. Környezeti minőség | 36 |
| I.2.9. Környezettudat fejlesztése | 37 |
| I.3. Társadalmi folyamatok | 39 |
| I.3.1. Demográfiai helyzet, tendenciák | 39 |
| I.3.2. Foglalkoztatási helyzet | 44 |
| I.3.3. Egészségügyi helyzet | 48 |
| I.3.4. Partneri kapcsolatok | 48 |
| I.3.5. Szociális ellátás | 50 |
| II. HELYZETÉRTÉKELÉS | 51 |
| II.1. Kérdőívek kiértékelése | 51 |
| III. A TÁRSULT ÖNKORMÁNYZATOK STRATÉGIAI PROGRAMJA | 70 |
| III.1. JÖVŐKÉP | 71 |
| III.2. STRATÉGIAI CÉLOK | 75 |
| III.3. KÖZVETLEN CÉLOK | 77 |
| III.3.1. Élhető, kellemes lakókörnyezet | 77 |
| III.3.2. Magas fokú közösségi aktivitás | 77 |
| III.3.3. Ökológiai szempontokat figyelembe vevő településfejlesztés | 78 |
| III.3.4. Fenntartható gazdasági környezet | 78 |
| III.3.5. Partnerségi kapcsolatok | 79 |
| III.3.6. Agrár környezetvédelem | 79 |
| IV. INTÉZKEDÉSI JAVASLATOK | 80 |
| V. HATÁS- ÉS EREDMÉNYMUTATÓK, MONITORING | 88 |
| Irodalomjegyzék | 92 |

*„Mire egy probléma mindenki számára nyilvánvaló lesz, gyakran már nem lehet megoldani.”
(Dennis L. Meadows)*

A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS

A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen generáció szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generáció esélyeit arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket (ENSZ „Közös jövőnk” jelentés, 1987).

A fenntarthatóság megvalósítása nem csak nemzetközi együttműködést, hanem helyi, települési (és egyéni) szintű döntéseket is igényel. A társadalom valamennyi rétegét érinti, éppen ezért rendkívül fontos a fenntarthatóságra törekvés települési szintű igényeinek és elvárásainak megfogalmazása, tekintettel a fenntartható fejlődés három alappilléreire. Kiszombor településen a következő fontos stratégiai célok azonosíthatóak.

KÖRNYEZET

- a hatékony földhasználat csökkenő ökolábnyomot eredményez
- a szennyvízelvezetés kivitelezése a település környezetterhelésének csökkenése mellett hozzájárul egy egészségesebb lakókörnyezet kialakításához
- a környezetkímélő, energiatakarékos infrastruktúra kialakítása hosszú távon gazdasági előnyökkel jár, csökkenti a település fosszilis energia függését
- a fennmaradt természeti értékek (és a biodiverzitás) megőrzése fontos elemei a település fenntartható fejlődésének, mely (öko)turisztikai és rekreációs potenciált is rejt magában
- a zöldterület-fejlesztés hozzájárul egészségesebb lakókörnyezet kialakulásához. Népeségmegtartó képessége lehet, valamint rekreációs és turisztikai lehetőséget nyújt
- az épített környezet értékeinek védelmével elősegítjük a kulturális örökség megőrzését

GAZDASÁG

- a lokalitás előtérbe helyezése lehetővé teszi egy fenntartható és versenyképes helyi gazdaság létrehozását
- az energiatakarékos infrastruktúra, az alternatív energiában rejlő tartalékok és a lokalitás előtérbe helyezése elősegítik a hatékonyabb erőforrás-felhasználást
- a régió természeti adottságait figyelembe véve a mezőgazdaság, mint húzóágazat fejlesztése rendkívül fontos, mely a mezőgazdasági feldolgozó ipar fejlődését is magával vonzza
- a családi biogazdálkodás fejlesztése népeségmegtartó hatású lehet
- alternatív energiák használatával energiabiztonságra való törekvés valósulhat meg

- a határmenti és kistérségi szintű kooperáció elősegítése összehangolja a térségi fejlesztéseket és emellett számos közszolgáltatás hatékonyabb és költségtakarékosabb ellátását koordinálja

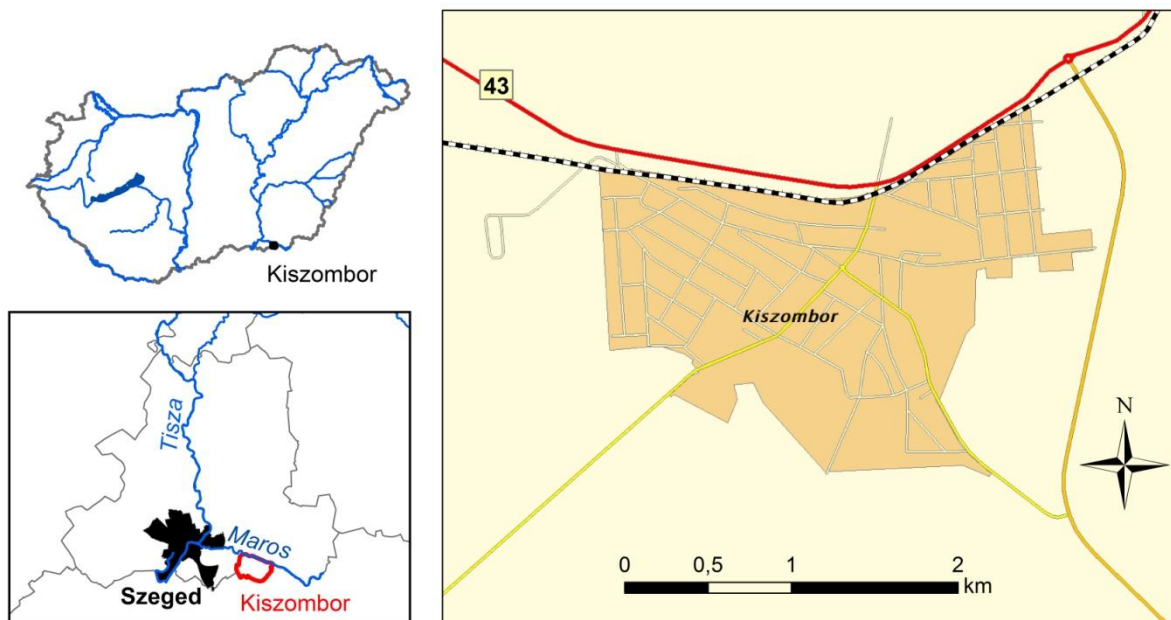
TÁRSADALOM

- a társadalom környezettudatosságának fejlesztése, a környezet tisztelete iránti igény kialakítása továbbra is fontos cél, mind a diákok és a lakosság tekintetében
- elengedhetetlen a társadalmi együttműködés további erősítése a lakosság, a civil szervezetek és az önkormányzat (döntéshozói szint) között is, hiszen hatékony előrelépés csak közös összefogással valósítható meg

I. HELYZETELEMZÉS

Kiszombor elhelyezkedése

Kiszombor Magyarország délkeleti részén, a Dél-Alföldi Régió délkeleti részén, Csongrád megyében helyezkedik el. A település Szeged vonzáskörzetében, attól kb. 25 km-re keletre, a Maros vonalát nagyjából követő országút mellett fekszik (1. ábra). Közlekedésgéográfiai szerepét jellemzi, hogy a Maros folyó hídja mellett és a magyar-román határ mentén helyezkedik el. A Makói statisztikai kistérségben fekszik, amely a 311/2007. (XI.17.) Korm. rendelet 2. sz. mellékletének besorolása alapján a hátrányos helyzetű kistérségek közé tartozik. A kistérségi központtól, Makótól délnyugati irányban mintegy 5 km-re található. A nagyközség a kistérség második legnépesebb települése. Számos értékes építészeti emléke, műemléke (legnevezetesebb az Árpád-kori körtemplom/Rotunda) miatt fontos turisztikai célpont.



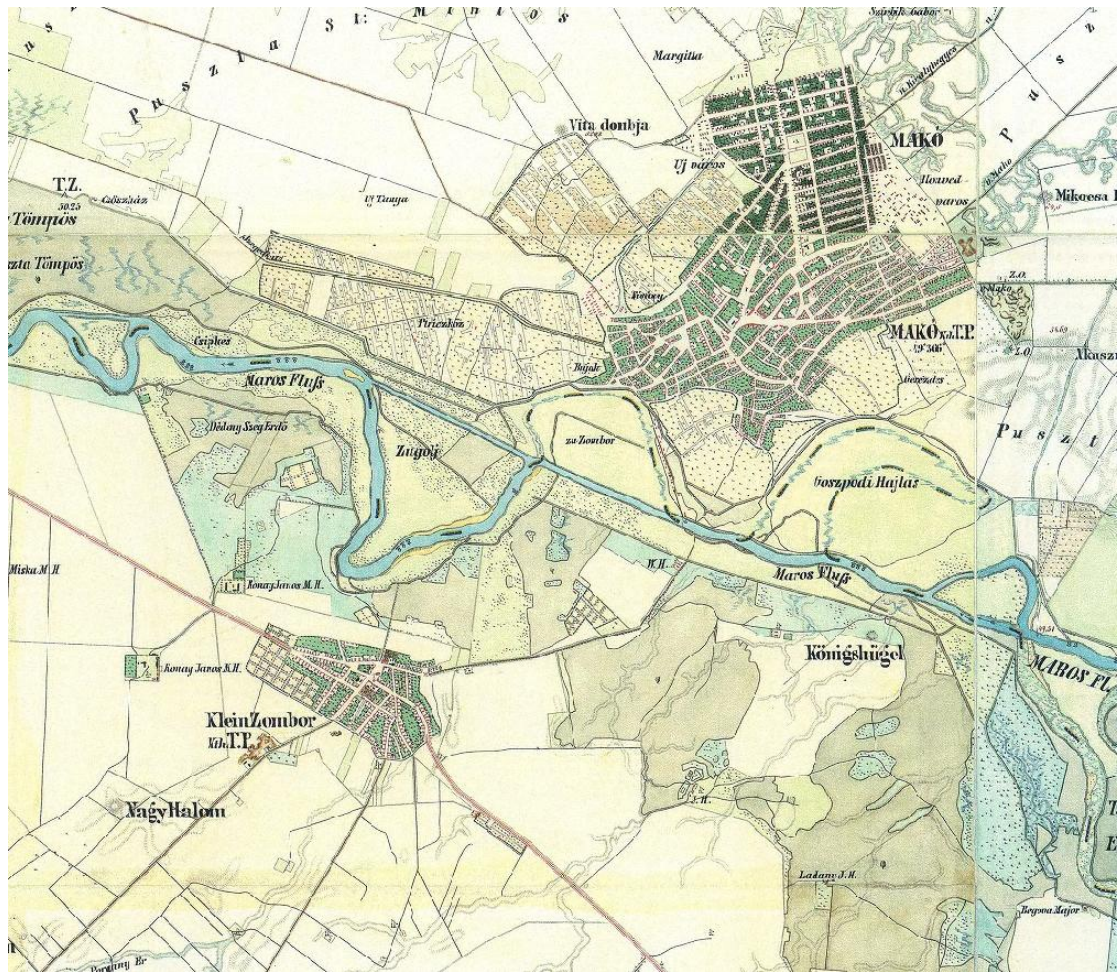
1. ábra: Kiszombor elhelyezkedése

Kiszombor természeti környezete

A nagyközség természeti környezetének legjellemzőbb vonása, hogy a környező táj folyóvizek (a Maros és sokgenerációs egykori ágai) által feltöltött síkság a Tiszántúl déli részén. Táji besorolás alapján a Marosszög kistájához tartozik. A Marosszög az ország legmélyebben fekvő kistája. Tengerszint feletti magassága 78 és 88,4 m közötti, kis átlagos reliefű artéri szintű tökéletes síkság (Dövényi 2010). A síkságot kisebb, valamelyest magasabban fekvő szigetszerű kiemelkedések tarkítják, amelyek már a Maros és a Tisza szabályozása előtti időkben is ármentesek voltak. Ezek a kiemelkedéseken alakultak ki a települések.

A Maros folyó történelmi és társadalmi jelentősége a térségben vitathatatlan, nagyon sokáig közvetlen kereskedelmi és kulturális kapocs volt Erdély és az Alföld között. A folyószabályozásokat megelőzően az Alföld többi folyójához hasonlóan a Maros is igen kiterjedt, folyóágak sokaságával átszótt lúp és mocsárvilágot táplált, amelyet évről évre árvizeivel borított el. A területek elvadultsága a török hódoltság és az azt követő bizonytalan évek alatt fokozódott, hiszen a korábban művelt földeket hátrahagyták, és a települések nagy része elpusztult. Ilyen körülmények között természetesen a hajózás és a vizek gazdasági használata sem fejlődött a kor technikai színvonalának megfelelő ütemben. A török kivonulása után mintegy 100 évvel, az 1700-as évek közepére indult meg újra az élet a folyó mentén.

A népességet ebben az időszakban a mocsaras táj hasznosításának megfelelő haszonvételi módok (állattartás, fakitermelés, halászat, pákászat) tartották el, amelyeket kiegészített az Erdélyből történő só és faanyag szállítása. Mindamellet, idővel elengedhetetlenné vált a mezőgazdasági művelés beindítása is, mely a növekvő vízi áruszállítással egyetemben maga után vonta a vízrendezési munkálatok elkezdésének igényét. Mivel hirtelen és romboló áradásai, intenzív kanyarulatfejlődése miatt a települések és a termőföld védelme érdekében szükségessé vált átfogó szabályozása, amelyet a XIX. század közepétől fokozatosan, a kor legkorszerűbb szabályozási alapelveinek megfelelően el is kezdtek, s csak a történelem viharai miatt nem fejeztek be (2. ábra). A mederrendezés által ugyanakkor megindult a települések és az ember elszakadása a folyótól, a vízi életmód háttérbe szorult (Sipos 2006).



2. ábra: Kiszombor és környezete a II. katonai felmérés térképén

Az elmúlt évszázadok során az emberi tevékenység hatalmas mértékben átformálta az egykori természetes tájat. Az intenzívebb gazdálkodás nyomán a tájértékek sokszínűségének folyamatos csökkenése figyelhető meg. A vízjárta területek visszaszorultak (természetes feltöltődés, vízmentesítés), a kunhalmokat, egyes szikes pusztákat beszántották, a tájra jellemző tanyák jelentős részét lebontották. A természetes táj adottságai azonban máig meghatározzák a területhasználatot. Ez nyilvánul meg abban is, hogy a Makói kistérségben kimondottan magas a védett (gazdálkodásra kevésbé alkalmas) területek aránya.

Az átalakított tájban egyre inkább a mérnöki létesítmények (utak, autópálya, csatornák, gátak, épületek, telefontornyok, stb.) és a mezőgazdasági területek dominálnak, ami a tájésztétikai érték csökkenését, illetve a sajátos táji jegyek elvesztését eredményezi. Az emberi hatások nem ritkán a kedvezőtlen természeti folyamatokat is felerősítik (pl. defláció).

A felszíni formák nagyobb része folyóvízi eredetű. Jellegzetes felszíni formakincseit a Maros és egykori ágai alakították ki. A Maros különböző mértékben feltöltött holtágai, morotvaroncsai mellett, a lösziszappal fedett, 2-3 m-rel környezetük fölé szigetszerűen kiemelkedő térszínnek jellemzik. A folyóvízi felszínformálás mellett helyenként eolikus felhalmozódás is történt.

A terület éghajlatára jellemző, hogy meleg, száraz, forró nyarú éghajlati körzet, melynek klímája télen is viszonylag enyhe. Ez a vidék az ország napfényben leggazdagabb része.

A napsütéses órák száma megközelíti a 2020-at. A bőséges napsütés főleg nyáron tapasztalható (kb. 840 óra), télen a gyakori ködképződés miatt ez az érték csupán 190-195 óra körüli. Az évi középhőmérséklet 10,5-10,6 °C, vegetációs periódusban 17,5-17,6 °C. A fagymentes időszak mintegy 200 napig tart, általában ápr. 5-7. és okt. 25. között nem csökken a hőmérséklet fagypontra alá. Ezen a területen fordul elő a legtöbb nyári nap, s az ősz általában hosszú és meleg (Dövényi 2010).

Az évi csapadékösszeg 570 mm körüli. A Tisza térségében nem éri el az 540 mm-t sem, Makó környékén azonban kevéssel a 600 mm-t is meghaladja. A vegetációs időszakban 320-340 mm körüli csapadék várható. A hótakarós napok száma évente átlagosan 31 nap (Dövényi 2010).

A terület ariditási indexe 1,20-1,24, de a kistáj nyugati részén 1,30, keleten pedig 1,16. Mindezen éghajlati tulajdonságok a növénytermesztésben a nagy hőigényű, de szárazságtűrő fajok termesztésének kedveznek. A leggyakoribb szélirányok a D-i, az É-i és a DK-i, az átlagos szélesség 2,5 és 3,0 m/s közötti (Dövényi 2010).

I.1. KÖRNYEZETI ELEMEK ÁLLAPOTA

I.1.1. Felszíni és felszín alatti vizek, vízgazdálkodás

Vízfolyások

A táj legnagyobb és vízforgalom szempontjából legfontosabb vízfolyása a Maros folyó, amely a Tisza egyik legjelentősebb részvízgyűjtője (vízgyűjtőterületének 20%-át jelenti). Területének legnagyobb része Romániában található. A folyó teljes hossza 749 km, ebből mintegy 700 km Romániához tartozik, 22 km hosszon határfolyó, és csak az alsó 28 km-es szakasz folyik magyar területen. Vízgyűjtőterületének 25%-a hegyvidék, 55%-a fennsík és dombvidék, 15%-a folyóvölgy és 5%-a síkság.

A Maros és mellékfolyói 70-80%-ban csapadékból táplálkoznak. A Maros vízjárásának alakulását a mellékfolyók nagymértékben befolyásolják. Rájuk a gyors vízszintemelkedés és -süllyedés a jellemző. Ennek megfelelően a Maros felső szakaszának vízjárása igen heves. A heves vízjárás az alsó szakaszon - ahol már nincsenek jelentős hozzáfolyások - mérséklődik, de a felső szakasz hatása egészen a torkolatig érezhető. A Maros Romániai területén az utóbbi évtizedekben több vízgazdálkodási létesítményt építettek, ami a vízjárást a vízgyűjtő teljes egészén számottevően módosította.

A Maros felső szakaszán végzett beavatkozások (tározó építések) a vízjárás hevesességét mérsékelhetik, hosszabb távon azonban a vízkészletek használatát tekintve jelentős kockázatot jelentenek. A fő folyóhoz kapcsolódó mezőgazdasági célú vízkivétel Makó környékén jellemző. A Maros hazai szakaszán hasznosítható vízkészletet nemzetközi egyezmény nem rögzíti, csak a mederben hagyandó élő vizet (6,5 m³/s).

A Maroson kívül a terület vízhálózata gyér, a felszíni lefolyás csekély. A terület lefolyási viszonyait jelentős mértékben érintette a határrendezés, amely miatt a vízkészlet mennyisége jelentősen lecsökkent.

A felszínről lefolyó vizeket a belvízcsatornák vezetik a folyóba, természetes mellékvízfolyások nincsenek, hiszen a valamikor természetes mellékvízfolyások (maradványai) is belvízcsatornaként üzemelnek.

Belvízcsatornák

A területen található vízfolyások, csatornák vízjárása – az alföldi kisvízfolyásokhoz hasonlóan – időszakos jellegű. Hosszabb-rövidebb aszályos periódusok alatt előfordulhat, hogy a csekély csapadéktevékenység következtében bennük a vízszállítás megszűnhet. A belvízcsatornák üzemeltetője a Marostól délre fekvő területen a Szeged és Környéke Vízgazdálkodási Társulat (székhelye Szeged). A vízgyűjtő-gazdálkodási tervezés során Kiszombor térségében a Kiszombor–Csipkési főcsatorna és a Kócsóhát–Porgány-éri főcsatorna lett víztestnek kijelölve (1. táblázat), melynek legfőbb funkciója a belvízelvezetés és az öntözés.

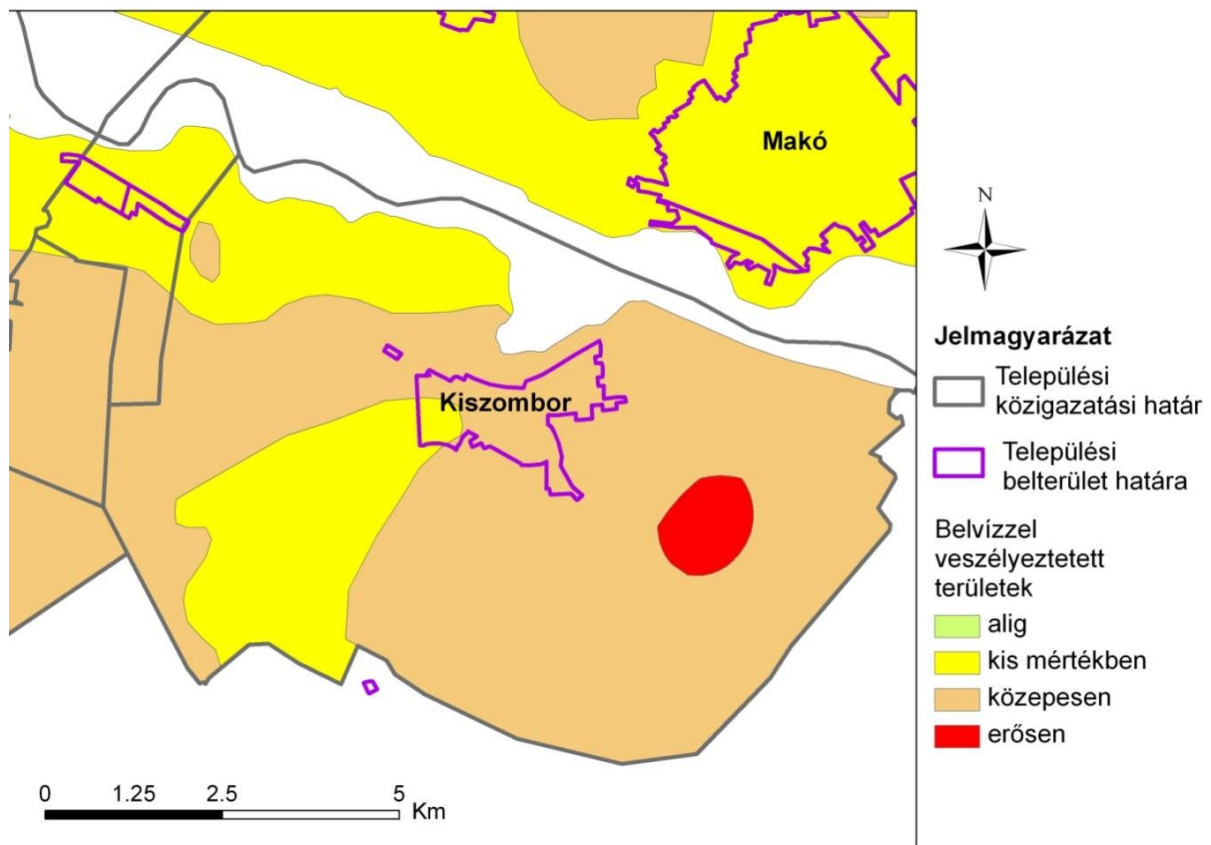
1. táblázat: A Kiszombor térségében kijelölt vízgyűjtő-gazdálkodási egységek (víztestek)

| Azonosító/ minősítés | Név | Közvetlen vízgyűjtő (km ²) | Teljes vízgyűjtő (km ²) | KÖVIZIG által nyilvántartott víztesthossz (km) | Kezdő- szelvény (km) | Vég- szelvény (km) |
|--------------------------------|---|--|---|---|----------------------------|--------------------------|
| AEP698 erősen módosított | Kócsóhát- Porgány-éri- főcsatorna | 34,36 | 34,36 | 13,3 | 0 | 13,3 |
| AEP693 mesterséges | Kiszombor- Csipkési főcsatorna | 15,97 | 15,97 | 6,13 | 0 | 6,13 |

A csatornák esetleges rossz vízminőségét a bevezetett ipari és kommunális, tisztított, vagy tisztítatlan szennyvizek, mezőgazdasági eredetű szennyezések és termálvíz bevezetések okozzák.

Belvizek

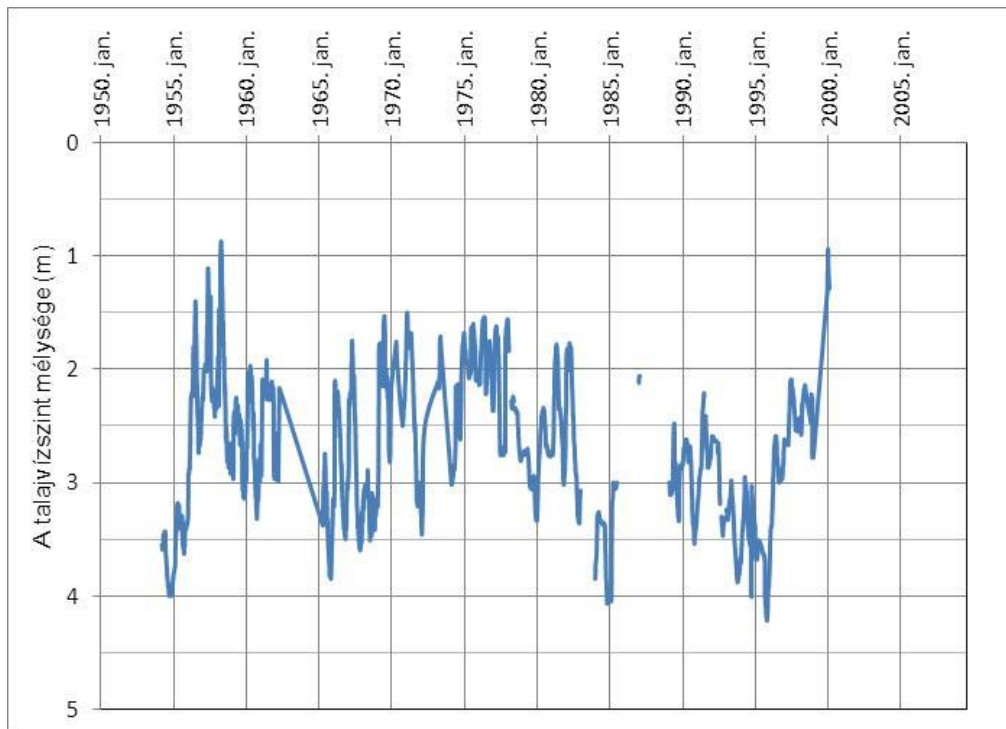
A terület morfológiai adottságai (enyhe lejtés, szövevényes elhagyott folyómedrek) miatt a belvizek gyakran okoznak felszíni elöntéseket. Pálfai I. (2004) által szerkesztett térképe alapján a település közigazgatási területének egy része, főként a nyugati oldalán a kis mértékben belvízveszélyes, legnagyobb része a belvízzel közepesen veszélyeztetett kategóriába tartozik és kisebb területen a település belterületétől keletre a belvízzel erősen veszélyeztetett kategória is megjelenik (3. ábra).



3. ábra: Kiszombor és környékének belvíz-veszélyeztetettsége (Pálfai 2004 alapján)

Felszín alatti vizek

A településhez eső legközelebbi talajvízszint észlelő kút adatai alapján jól látszik, hogy a talajvíz a felszín alatt jellemzően 2-4 méter között található (4. ábra). Az aszályosabb periódusokban a talajvíz szintje megközelítette a 4 métert, a csapadékosabb időszakok (lásd az 1990-es évek végi egymást követő csapadékos évek) hatására pedig akár 1 méter fölé is emelkedett. Az elmúlt évtizedekben az Alföld bizonyos részein mutatkozó jelentős talajvízszint-csökkenés ezen a területen nem tapasztalható, köszönhetően a terület talajtulajdonságainak és mély fekvésének.



4. ábra: A talajvízszint mélysége a 2346. sz. talajvízkútban (forrás: www.vizadat.hu)

A rétegvizekre jellemző, hogy a legjobb vízadó-képességgel a 400–500 m közötti rétegek rendelkeznek, mert ezeknek a kutaknak a fajlagos vízhozama eléri a 200–300 l/p/m-t. Víztartásuk ivóvízellátásra megfelelő, csupán a keménysége kisebb a kívánatosnál. A 350 m-es kutak vízadó képessége jónak minősíthető, a fajlagos vízhozam értékek 80–130 l/p/m között változnak. A 250 m-es talpmélységű kutakkal megnyitott vízadók mennyiségileg – még közüzemi mértékkal mérve is – megfelelő vízadó-képességűek, azonban az általuk kitermelhető rétegvíz oldott arzéntartalma meghaladja a 0,01 mg/l-es határértékét. Ez a kedvezőtlen adottság fokozottan érvényes a 200 m-nél sekélyebben elhelyezkedő vízadók rétegvizeinek minőségére (Rakonczai et al. 2011).

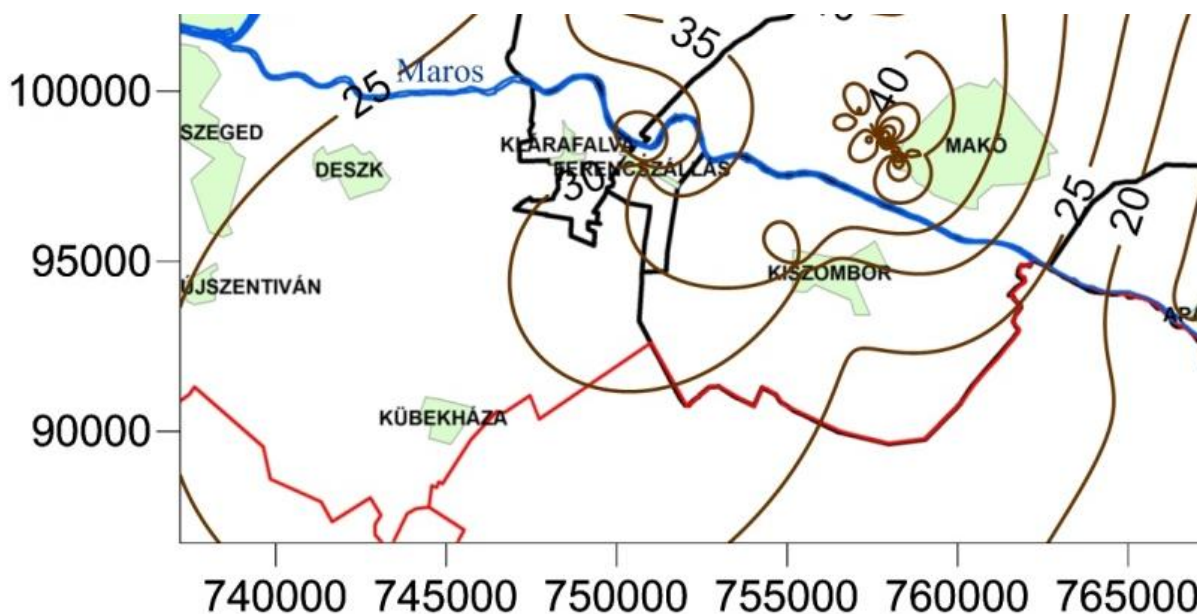
A település vízgazdálkodása

Ivóvízellátás

A településen jelenleg rétegvíz készletre települt közüzemi vízellátó rendszerről biztosított az ivóvízellátás. Kiszomboron, mint a Makói kistérség minden településén a Makó-Térségi Víziközmű Kft. szolgáltatja az ivóvizet, ezért ezek a települések a dél-alföldi ivóvízminőség-javító program keretében egy önálló önkormányzati projektársulásba tömörültek és ennek keretében tervezik az Ivóvízminőség javító program megvalósítását. A jelenlegi (véglegesnek tűnő) megvalósítási terv Kiszomboron helyi fejlesztéssel képzelel el a megfelelő minőségű ivóvíz biztosítását Kiszomboron az ivóvíz lágy, átlagos keménysége 5 nk° kifogásolt vízminőségi paraméterei az As és NH₄, amelyek mennyisége meghaladja a szigorított egészségügyi határértéket (2. táblázat). Az ivóvíz arzéntartalma 25–40 µg/l (5. ábra).

2. táblázat: A településen szolgáltatott vizek keménysége, hőmérséklete és a tapasztalható ivóvíz minőségi problémák (a Makói Vízmű adatai alapján)

| Település | Ivóvíz átlagos keménysége | Ivóvíz átlagos hőmérséklete | Kifogásolt vízminőségi paraméterek |
|-----------|---------------------------|-----------------------------|------------------------------------|
| Kiszombor | 5 nk° | 25°C | As, NH ₄ |



5. ábra. Az ivóvízként használt rétegvizek arzéntartalma Kiszombor térségben (µg/l) (Forrás: Rakonczai et al. 2011)

A települési ivóvízhálózat teljes hossza Kiszomboron 2006 óta nem bővült, teljes hossza 38,4 km, amelybe a lakások 97,69 %-a van bekapcsolva. Az összes szolgáltatott vízmennyiség 2006 és 2010 között valamelyest csökkent, feltehetőleg a korszerűbb berendezések és a takarékosabb vízhasználatnak köszönhetően. A településen a szennyvízelvezetés nem megoldott, közüzemi szennyvízcsatorna hálózat jelenleg nincs kiépítve (3. táblázat).

Csapadékvíz-elvezetés

Csapadékosabb időszakokban a településen komoly problémát jelent a belvíz a belterületen. A 2010-es extrém csapadéku év különösen kihozta a csapadékvíz-elvezető rendszerek hiányosságait. A problémában Kiszombor a kistérség leginkább érintett települései közé tartozik. Záportározók létesítésével is segíteni szeretnék a csapadékvíz gyorsabb elvezetését.

A belvíz is jelentős probléma a településen. A csatornák javítására pályázatokat nyújtottak be. 2010-ben a Zápor-tó vízkormányzását megvalósították, ahonnan gravitációs úton levezethető a víz. Külterületen a gazdák és közmunkások tartják karban az átemelőket.

3. táblázat: A víz- és a szennyvízcsatorna hálózatot jellemző mutatók a településen
(Forrás: Statisztikai évkönyvek 2006-2010)

| Mutatók | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 |
|--|------|------|-------|------|------|
| Közüemi ivóvízvezeték-hálózat, km | 38,4 | 38,4 | 38,4 | 38,4 | 38,4 |
| Közüemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakás | 1613 | 1613 | 1 613 | 1613 | 1608 |
| Üzemelő közkifolyó | 17 | 9 | 9 | 9 | 9 |
| Összes szolgáltatott víz, ezer m ³ | 160 | 164 | 153 | 158 | 139 |
| Ebből: lakosságnak | 146 | 151 | 141 | 148 | 130 |
| Közüemi szennyvízcsatorna-hálózat, km | - | - | - | - | - |
| Közüemi szennyvízcsatorna-hálózatba bekapcsolt lakás | - | - | - | - | - |

Vízkészlet-felhasználás

A településen a vízbeszerzés mennyiségi oldalról biztosított: a rétegvizek a település ellátására elegendő készletet nyújtanak, s a településen talajvíz és felszíni vízkivételre is lehetőség kínálkozik (4. táblázat).

4. táblázat: A vízjogi engedélyek által lekötött vízmennyiségek Kiszombor településen az ATIKÖVIZIG adatai alapján (2010) (m³/év)

| Helység neve | Felszíni víz | Talajvíz | Rétegvíz |
|--------------|--------------|----------|----------|
| Kiszombor | 1220400 | 7112 | 266874 |

I.1.2. Levegő

Az elmúlt két évtizedben tartósan és folyamatosan csökkent Magyarországon a légszennyező anyagok kibocsátása. Ez a tendencia Kiszomboron is megfigyelhető, melynek okai a rendszerváltás utáni időszakban jól ismertek: csökkenő ipari energiafelhasználás, korszerűbb ipari technológiák bevezetése, az energiahordozók árának emelkedéséből következő ésszerűbb energiafelhasználás, az energiatakarékosságot elősegítő modern háztartási készülékek elterjedése, a katalizátoros gépjárművek és az ólommentes benzin elterjedése, a gépkocsik szén-monoxid kibocsátásának csökkenése. Nincsenek a településen nagy levegőszennyezést okozó erőművek és üzemek, így a levegőminőségi problémákért főleg a közlekedés, továbbá a mezőgazdasági tevékenység és az élelmiszeripar tehető felelőssé.

Ha a légszennyezés emissziós oldalát tekintjük megállapítható, hogy ennek meghatározó tényezője a közúti közlekedés. Országos adatok szerint a közlekedés tehető felelőssé a CO kibocsátás 58,9%-áért; a NO₂ kibocsátás 53,4%-áért; az illékony, nem metán szénhidrogén emisszió 48,3%-áért; a szilárd részecske emisszió 11,3%-áért. Különösen

jelentős probléma ez Kiszomboron, hiszen jelentős tranzitforgalom halad át a magyar-román határátkelők irányába, habár az M43-as autópálya megépítésével (2010) Kiszombor terhelése némiképp csökkent (főleg a tehergépjárművek tekintetében).

A helyhez kötött források kibocsátási adatait is figyelembe véve (5. táblázat) a következő fő megállapítások tehetők:

- SO_2 : a kén-dioxid kibocsátás térségi és országos szinten is csökkenő tendenciát mutat az előző évtizedekhez képest, amelynek elsődleges oka az energiaszerkezet megváltozása. Jelenleg a településen a kén-dioxid emisszió elenyésző.
- NO_x : a nitrogén-oxid kibocsátásban az elmúlt évtizedekhez képest jelentős csökkenés figyelhető meg. A 2002–2010 közötti időszakban a kisebb ipari eredetű pontszerű kibocsátások is csökkenő tendenciát mutatnak.
- *Szilárdanyag (por)*: az ipari kibocsátásban az 1985–1990 közötti időszak nagymértékű visszaesése után az 1990-es évektől csak lassú csökkenés tapasztalható. A csökkenés a különféle ipari technológiáknál alkalmazott szűrők és leválasztó berendezések alkalmazásának tulajdonítható elsősorban.
- CO : az 1990-es évek eleje óta folyamatos és jól érzékelhető csökkenés tapasztalható a szén-monoxid kibocsátásban. A közlekedési ágazat a leginkább környezetterhelő, de az ipari és lakossági eredetű kibocsátás is jelentős. A CO kibocsátás arányát a közúti forgalom növekedése és a gépjárművek magas átlagos életkora nagymértékben befolyásolja. 2002 és 2010 között az ipari eredetű pontszerű kibocsátásokban jelentős CO kibocsátás csökkenés figyelhető meg.
- CO_2 : az üvegház gázok között vezető szerepet játszó széndioxid kibocsátása a településen a 2004-2005-ös évekhez viszonyítva csökkenőnek minősíthető, jelentősebb kibocsátással egy vetőmag üzem rendelkezik a településen.
- *VOC (illékony szerves vegyületek)*: a vegyipar és a közlekedés szerepe a legjelentősebb a VOC -k kibocsátásában. A településen jelentősebb vegyipari üzem hiányában inkább a tranzitforgalom hatása emelhető ki.
- Toxikus anyagok: veszélyességük mérgező hatásukból ered, amely már kismértékű légköri felhalmozódásuk esetén is komoly károsodást idézhet elő az élővilág és az ember egészségében. Az ólomkibocsátásban az 1990-es évek elején ugrásszerű visszaesés volt tapasztalható, főként a gépjárműpark megújulása, illetve az ólommentes benzin használatának elterjedése következtében (1999. áprilisától megszűnt az ólmozott benzin forgalmazása).

Összességében megállapítható, hogy a település levegőminőségének alakulásában emissziós oldalról leginkább a közlekedés kibocsátásai, valamint kis mértékben község termelési egységei felelősek.

5. táblázat: Kiszombor településre vonatkozó összesített kibocsátási adatok több légszennyező anyagra (forrás: Országos Környezetvédelmi Információs Rendszer, LAIR)

| Szennyező- anyag | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | Összesen (kg) |
|---|-------|------------|--------------|--------------|------------|------------|------------|------------|------------|------------------|
| 2 - Szén- monoxid | 923 | 1 076 | 828 | 831 | 103 | 180 | 169 | 169 | 101 | 4 380 |
| 3 - Nitrogén oxidok (NO és NO ₂) mint NO ₂ | 3 493 | 3 457 | 2 999 | 3 100 | 341 | 711 | 670 | 682 | 459 | 15 912 |
| 7 - Szilárd anyag | 2 686 | 1 610 | 1 963 | 2 364 | 1 352 | 694 | 684 | 1 246 | 629 | 13 228 |
| 999 - SZÉN- DIOXID | <0,5 | 492 480 | 1 320 220 | 1 356 132 | 332 825 | 549 880 | 527 350 | 516 181 | 266 560 | 5 361 628 |

A településen sem automata, sem manuális légszennyezettségi (imissziós) mérőállomás nincsen. A levegőszennyezettség értékeléséhez adathiány miatt az Országos Légszennyezettségi Mérőhálózat Makói mérőhelyének (OLM, Manuális mérőhálózat, Makó, Széchenyi tér 6.) és néhány a kistérségen kívül található mérőhely adatának kiértékelésével az alábbi főbb megállapítások tehetőek. A légszennyezés alakulása – szennyező komponenstől függő – szezonális (téli, nyári), heti és napi jellegzetességeket mutat. A trendek alapján azt mondhatjuk, hogy a három leggyakoribb és legnagyobb mennyiségben kibocsátott légszennyező anyag közül a SO₂ és NO₂ immisziója csökkenő az elmúlt évtizedekhez képest, a vizsgált időszakban néhány kiugró érték kivételével stagnálnak mondható. Az ülepedő por koncentrációja nagyobb ingadozásokat mutat.

A pollenkoncentráció a térségben a gyomnövények irtásának hiánya és a parlagon hagyott szántóföldek gyomosodása következtében jelentősebb. A parlagfüvet a településen a zöld területeken, belterületi utak mentén irtják, a gazdákat felszólítják a kezelésre. Jelentősebben fertőzött terület esetenként a vasútvonal mentén van. Országos viszonylatban az összpollen-terhelés a szegedi mérőállomás környezetében közepesnek mondható. Az elmúlt évtizedben az országos átlagnál jelentősebb összpollenszám jellemezte a 2006, 2008, 2010-es éveket. Összességében a levegőminőségét kisebb mértékű javuló tendencia jellemzi.

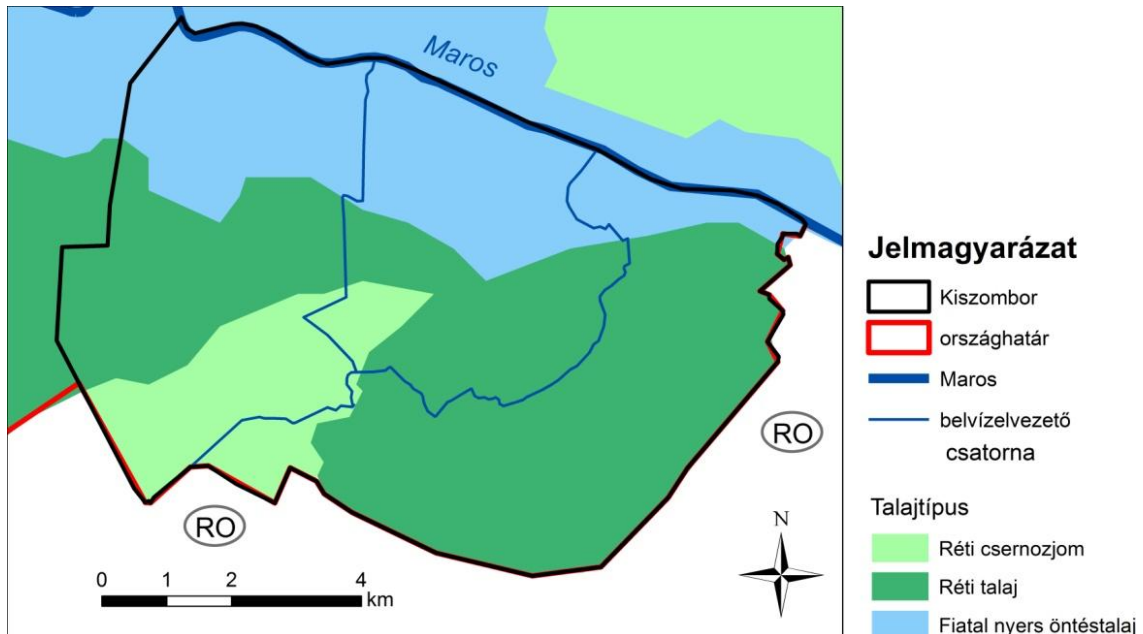
I.1.3. Talaj

A térség mezőgazdasági jellege miatt a táj természeti erőforrásai közül a talaj kiemelkedő jelentőséggel bír. Legfontosabb tulajdonsága termékenység, de fokozottan kihasználjuk szűrő, pufferoló képességét is, melyekkel jelentősen hozzájárul a környezetet érő terhelés csökkentéséhez, így a felszínalatti vizek védelméhez.

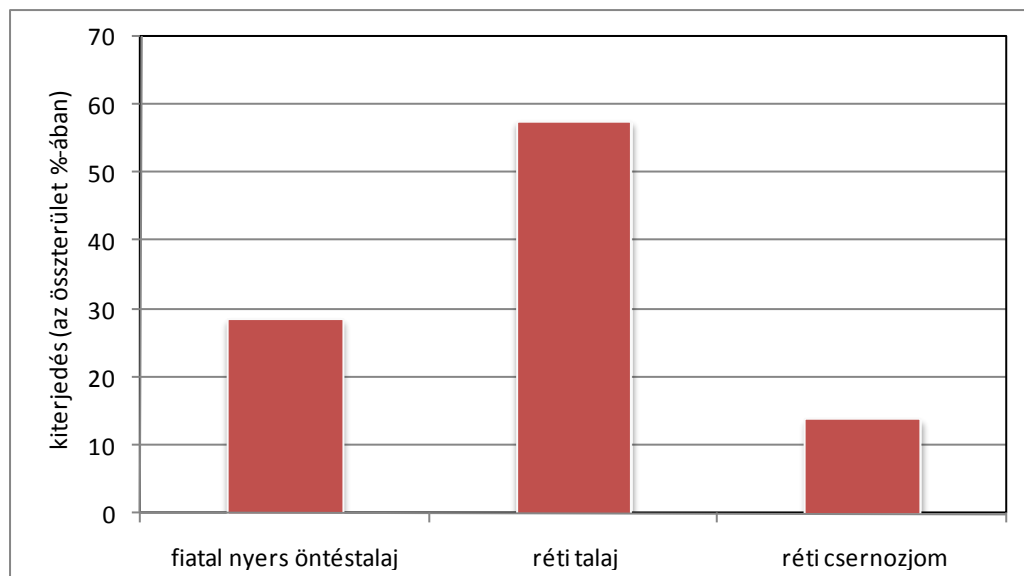
A település területén nagyobb részben öntés és réti talajok találhatóak (6. ábra) kis és közepes termőképességgel, és csupán a terület közel 15%-án fordulnak elő jobb termőképességű réti csernozjomok (7. ábra).

A Tisza és Maros mély fekvésű öntései agyagosak, kémhatásuk savanyú, míg a fiatalabb öntések vályogtalajok. Ezekon (Marosszög kistáj) réti és öntéstalajok képződtek. A fiatal öntéstalajok a réti talajokhoz képest humuszanyagokban szegényebbek (0,5–1%). A réti

talajok termékenysége közepesnek mondható (6. táblázat), elsősorban szántóként hasznosítják. A fiatal öntéstalajok természetes termékenysége viszont kisebb, rajtuk erdők, szántók és rét/legelők is előfordulnak. Néhány, alig kimagasodó maradványszigeten a talajképző kőzet pleisztocén alföldi lösz, amelyen az előbbieknél jobb termőképességű réti csernozjom alakult ki.



6. ábra: A település genetikai talajtípusai az AGROTOPO adatbázis adatai alapján



7. ábra: Az egyes talajtípusok kiterjedése Kiszomboron

A réti talajok gyenge víznyelésű, igen gyenge vízvezető-képességű, erősen víztartó, igen kedvezőtlen, extrémén szélsőséges vízgazdálkodású talajok (6. táblázat), míg a réti csernozjom és a fiatal nyers öntéstalajok jó víznyelésű és vízvezető-képességű, jó vízraktározó-képességű, jó víztartó tulajdonsággal rendelkeznek. A belvíz kialakulásának valószínűsége a réti talajokon nagyobb.

A mezőgazdasági területhasznosítás legjellemzőbb kultúrái a búza, a kukorica, a lucerna és a vöröshagyma. A művelt területeken az utóbbi évtizedekben több felé jelentősebb probléma a talaj fizikai tulajdonságainak romlása. A rosszul és nem megfelelő időpontban végzett talajművelési folyamatok a talajtömörödéséhez és porosodásához vezetnek.

6. táblázat. A különböző talajtípusok természetes termékenysége, vízgazdálkodási tulajdonságai és szervesanyag-készlete (az AGROTOPO adatbázis alapján)

| Talajtípus | Talajértékszám (Tért) | Vízgazdálkodás | Szerves anyag (t/hektár)(SZERV) |
|-------------------------|-----------------------|----------------|---------------------------------|
| Fiatal nyers öntéstalaj | 20-30 (8) | 3 | 50-100 (2) |
| Réti talaj | 40-50 (6) | 6 | 200-300 (4) |
| Réti csernozjom | 60-70 (4) | 3 | 200-300 (4) |

A területen potenciális talajszennyező forrásokként a következők jöhetnek szóba:

- az olajbányászattal kapcsolatos talajtani hatások,
- a termálvíz kutak környéki csurgalékvizekből adódó sótartalom-növekedés,
- a helytelen műtrágyatárolás,
- az egykori hulladéklerakók környéki talajszennyeződések,
- illegális hulladék lerakás,
- az állattartó telepek hígtrágya elhelyezése,
- szippantott kommunális szennyvíz illegális elhelyezése.

I.1.4. Élővilág, táj

A település környezetében lévő természeti értékek felmérése és részletes leírása Deák J. Á. (Rakonczai et al. 2011) szerint:

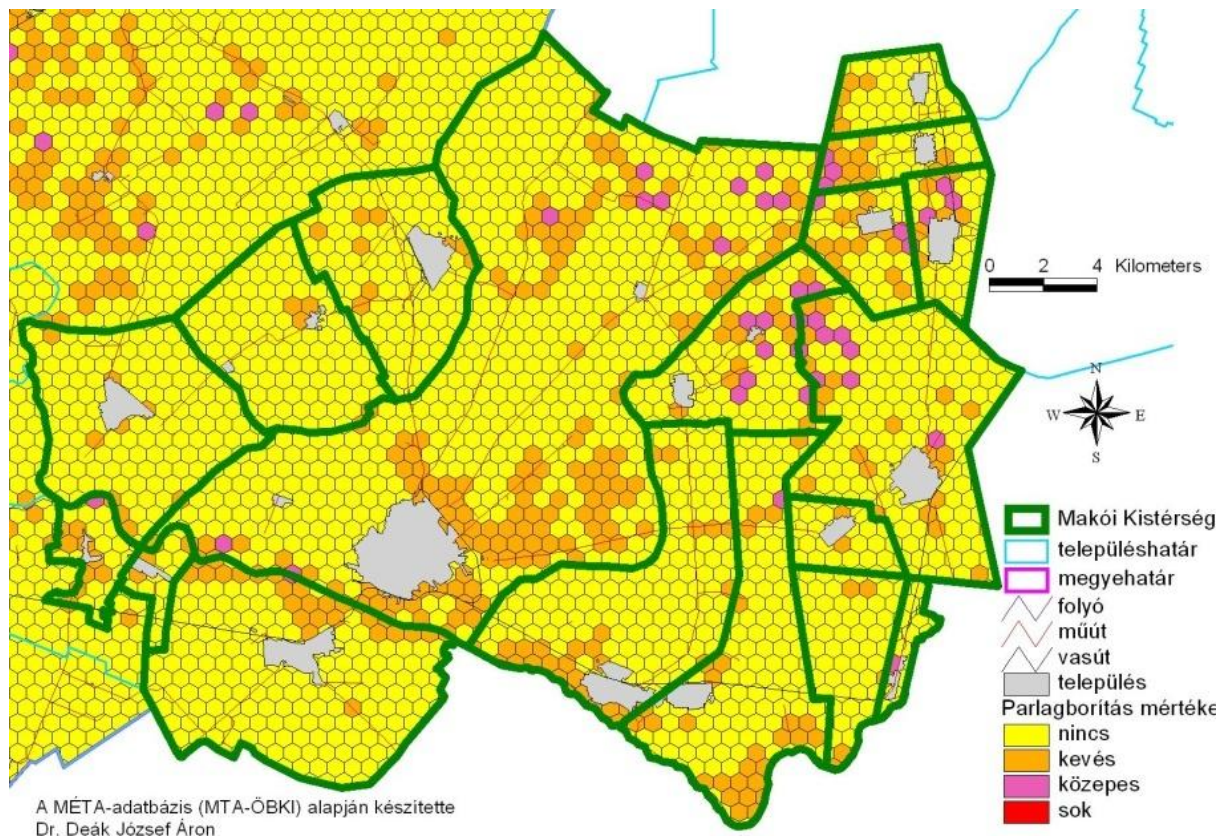
A Kiszombor külterületéhez tartozó Maros hullámtér teljes területe Natura 2000-es terület, a Maros kiemelt jelentőségű különleges természet megőrzési terület része. A Maros e hullámtéri szakasza két okból is értékes. Egyrészt a parti és a gát előterében húzódó fűz-nyár ligeterdők miatt, másrészt a Maros hazai szakaszán szinte egyedülálló módon megmaradt XX. század eleji kispaszti-kisparscellás tájhasználati struktúra miatt (lásd Zugoly, Maros-hidak és az országhatár közti szakasz), amely jelentős élőhelyi változatosságot, mozaikosságot ad e tájrészletnek. A hullámtéren egyedülálló módon megmaradtak az ősi típusú, elegyes ártéri gyümölcsösök, sok esetben felhagyott, erdősődő, cserjésedő változataik. Mellettük kisparscellás mocsárrétek alkotta egykori kaszálók, nádasok és szántók is találhatóak. A gyepek a kaszálás felhagyásával cserjésednek (gyalogakáccal, kökénnyel, gyepűrózsával).

A falu délnyugati csücskében található a Kiszombori Vályogos-tó természetvédelmi terület, amely egy egykori vályogvetőhely helyén kialakult, nádassal körbevett nyílt vizű tó. E vizes élőhely madártani szempontból is értékes, a település itt madármegfigyelő pontot szeretne kialakítani.

A fenti területek mellett figyelmet érdemel az Újszeged-Mezőhegyes vasút, a 43-as út, valamint a faluból (délnyugati és délkeleti irányba) a határ felé induló lináris utak, valamint az országhatár mentén húzódó mezsgyék, amelyeken a védett pettyegtetett őszirózsa által dominált rétsztyepppek mellett löszsztyepprétek is megőrződtek. A

településtől délnyugatra 13 kunhalom is található, közülük a Nagy-Halom, a Határdomb, a Malvin és a Tóth Miska-halom a legjelentősebbek, utóbbi kettőn löszgyepek kisebb maradványaival.

Az értékes, védett természetes területek szántókkal váltakoznak, aminek számos előnye és jó néhány hátrányos következménye is van. A kettősség fontos előnye, hogy viszonylag kevés a parlagterület a tájon (8. ábra), ennek pedig gyakorlati haszna, hogy az országosnál (vagy akár a megyei átlagnál is) jóval kisebb a fertőzött területek aránya. A szántókon ugyanis az allergén gyomok művelés nyomán kiirtásra kerül, a természetes területek pedig nem kedveznek megtelepedésüknek.



8. ábra: Kiszombor település (és a Makói kistérség) parlagsűrűségi ponttérképe
(Deák J. Á. in Rakonczai et al. 2011)

A MÉTA-adatbázis felvételezései alapján megállapítható, hogy vannak parlagosabb tájrészletek, amelyek jól definiálható táji mintázatot, a természetföldrajzi háttér tényezőkkel magyarázható megjelenést mutatnak. A kis parlagborítottság azt jelenti ez esetben, hogy egy 35 ha-os terület egységéből (lásd hatszögháló) legfeljebb 7 ha-t, azaz legalább 20%-ot borítanak parlagok. Számottevőbb parlagborítottsággal jellemezhető terület a Maros hullámtere, amely jellemzően kis parlagborítottsággal bír tájszinten. Kiszombor közigazgatási területén a hullámtéren jellemzőek a felhagyott szántók és gyümölcsösök. A Maros hullámtér szántóit, gyümölcsöseit nemcsak sokszor rossz megközelíthetőségük, a belterülettől való távolsága, hanem a rendszeres árvízi elöntés miatt is felhagyták. Az 1977-es árvíz rendkívül nagy pusztítást végzett az ősi típusú gyümölcsösökben, amit sok parcella a mai napig sem hevert ki.

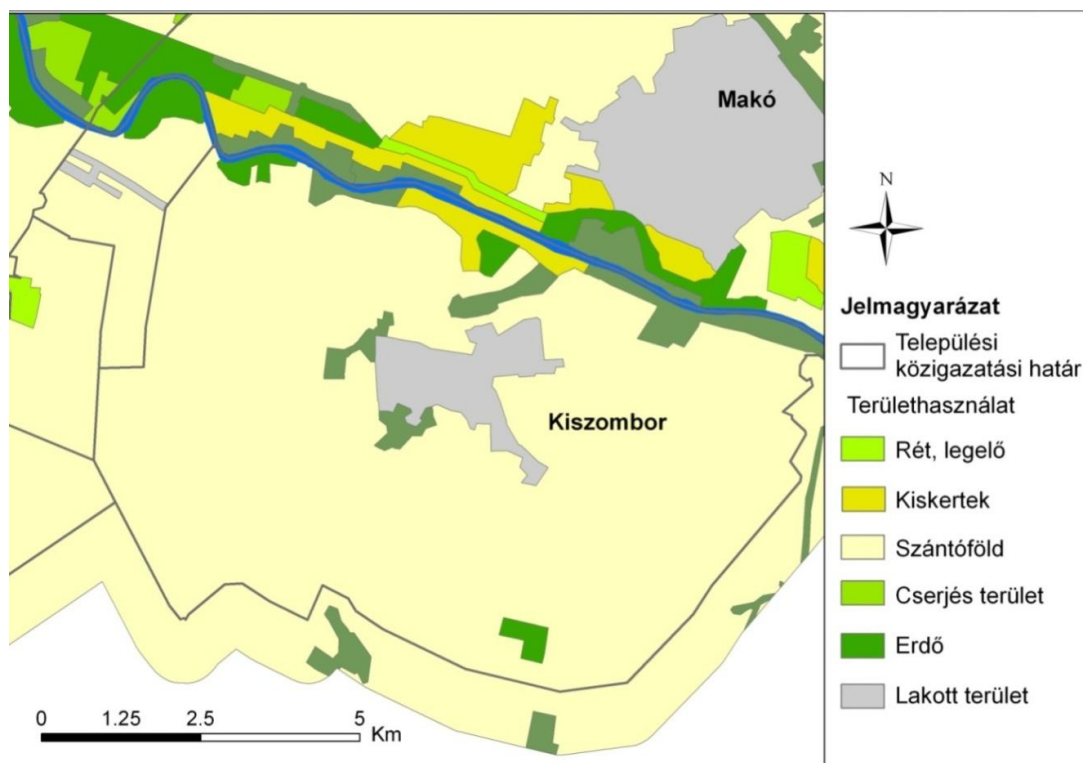
Sokszor még napjainkban is fellelhetők az elpusztult gyümölcsfák maradványai, amelyeket sokszor az invazív parti szőlő és süntök fut be. Sok gyümölcsöst éppen ezért kivágtak.

Néhol másfajta mezőgazdasági művelés nem honosodott meg a parcellákon, így azok végeredményben továbbra is parlagok maradtak. Van azonban példa arra is, hogy a gyümölcsösöket felújították (sokszor nem tájjellegű fajtákkal) vagy helyettük szántókat, zöldségeskerteket létesítettek. Az ősi típusú gyümölcsösök rendkívül nagy természeti és gazdasági értéket hordoznak még a gyümölcsös parlagokon is. Az ősi fajtájú gyümölcsösök az ártéri gazdálkodás hírneműjei, fajta diverzitásuk, génkészletük miatt a biogazdálkodás fontos bázisai lehetnének. E gyümölcsösök felhagyása gazdasági (tsz-esítés, nem megfelelő bevétel), szociológiai tényezőkre (korosodó lakosság) is visszavezethető. Mocsárréti és ruderalis fajokat tartalmazó gyepszintjükben a kezelés hiánya miatt invazív fásszárúak (pl. gyalogakác, amerikai kőris, zöld juhar) terjednek. A fenti okok miatt számos kistáblás szántóparcellát is felhagytak, amelyeken kaszálás és legeltetés hiányában sokszor nem mocsárrétek, hanem jobb esetben ártérruderális és félruderalis növényzet (kakaslábfüves gyepek), a mélyfekvésű részeken, elhagyott medrekben nádasok, míg rosszabb esetben invazív fásszárúak (pl. gyalogakác, amerikai kőris, zöld juhar) jelentek meg (Rakonczi et al. 2011).

I.1.5. Területhasználat, zöldfelület-gazdálkodás, településtudomány

Területhasználat

Kiszombor közigazgatási területe 6563 hektár. Ebből a település belterülete 318 ha, amelyhez a településtől nyugatra egy 35 hektáros ipari terület csatlakozik. A terület legnagyobb része szántóföld. Az erdőterületek aránya kicsi, jellemzően a Maros hullámterere mentén és kisebb foltokban a település déli részén találhatóak. A Maros hullámterén kisebb területen (50 ha) kisparcellás növénytermesztés, valamint természetes formációkkal (erdészeti facsoportok, tavak, stb.) felszabdalt mezőgazdasági területek (210 ha) jellemzőek (9. ábra).



9. ábra: Területhasználat Kiszombor környezetében (a Corine adatbázis adatai alapján)

Zöldfelület-gazdálkodás és településtisztaság

A település külterülete túlnyomórészt mezőgazdasági terület. Nagyobb összefüggő erdőterület csak a Maros árterében, valamint a belterülettől keletre, a makói út és a Nagy-kaszáló között, illetve az igazgatási terület déli részén, a Sándor majori dűlőben található. A néhány kisebb erdőfolt mellett a táj egyhangúságát az utakat kísérő fasorok, erdősávok enyhítik. A zöldfelületi rendszer ez utóbbi eleme sok helyen hiányos. A külterület fásítása, erdősítése olyan fontos távlati cél – mind környezetvédelmi, mind gazdasági szempontból – melynek hatékony támogatása indokolt. Kiszombor jelenlegi erdőterületei 325,67 hektár nagyságúak, további mintegy 3,27 hektár telepítése jóváhagyott kiviteli terv alapján folyamatban van.

A belterületen a települési környezet rendezett. A település belterületén 2009-es adatok alapján 5,3 ha zöldterület van (7. táblázat). A település rendelkezik fásítási tervvel, melynek hatására a parkosítás tovább folyik majd és a zöldfelületek bővítésre kerülnek, de a fásítással eddig lassabban haladtak a csatornázási munkálatok elvégzésére várva. A zöldfelületek bővítése különböző projektekhez kapcsolódóan is megvalósul pl. iskola, óvoda felújítása kapcsán. A zöldterületek mellett a településen 2 játszótér is található. Különleges fontossággal kezelt program a településen a Vályogos-tó rehabilitációja. A Vályogos-tó partján nagyobb zöld felületet alakítottak ki és folyamatosan igyekeznek parkosítani.

7. táblázat: Zöldterületek és játszóterek Kiszomboron (2009)

(forrás: TeIR KSH-TSTAR)

| | |
|---|-------|
| Összes belterületi zöldterület nagysága (m ²) | 53058 |
| Játszóterek száma (db) | 2 |

A belterületi rendezési tervek további zöldfelület bővítést terveznek. A tervek között szerepel a település központjában fekvő 0,45 ha területű Szent István tér valódi reprezentatív főtérre alakítása, valamint a mindeddig átmenetileg zöldterületként hasznosított Dédenszegi utcai terület (0,49 ha) játszó- és pihenőparki funkciójának erősítése. A zöldfelületi elemek rendszerre fejlesztése során tervezik – a növekvő lakossági igények kielégítésére – egy mintegy 3,8 ha területen sportterület kialakítását új kosár-, tenisz-, röplabdapályák, stb. építésével.

A település 2010-ben kezdte meg a község kertészeti tervének megvalósítását saját forrás és pályázati összeg felhasználásával.

I.2. TELEPÜLÉS ÉS ÉPÍTETT KÖRNYEZET

I.2.1. Hulladékgazdálkodás

Települési szilárd hulladék

Kiszombor a kistérség többi településéhez hasonlóan (ez alól csak Makó kivétel) családi házas, kertés megjelenése szorosan kötődik a természetes tájhoz. Mindennek meghatározó szerepe lehet abban, hogy a hulladéktermelése lényegesen elmarad nemcsak a fejlettebb országok „kibocsátásaitól”, de a hazai átlagtól is.

A Hulladékgazdálkodási törvény 2000 évi megjelenése (2000. évi XLIII. törvény) gyökeres változást hozott a hulladékgazdálkodásában. Korábban jellemzőek voltak a településszéli, nagyobb részben valamilyen egykori anyagnyerő gödrökben történő, műszaki védelem nélküli hulladéklerakások. Ezzel együtt általánosan elterjedtek voltak az illegális lerakások – amik anyagukban is számottevően különböztek a maiaktól (pl. nagy volt bennük a fémhulladékok aránya). A települési hulladékok szervezett gyűjtésének bevezetése, a hulladéklerakók számának csökkentése a hulladékkezelés szakszerűségét is ugrásszerűen megnövelte.

A településen mára már általában nem jellemző az illegális hulladéklerakás (de rendkívüli esetek előfordulnak). A külterületen a mezőőrök figyelik a lerakásokat, igyekeznek kideríteni az elkövetőt (többször fordult elő, hogy Makórol származó hulladékot találtak). Komoly gondot jelent viszont a határátkelő felé vezető 431-es út és a 43-as út mentén rendszeresen újraképződő hulladék (10. ábra), melyben esetenként veszélyes hulladék is előfordul. Az önkormányzat összegyűjti, és a közútkezelő elszállíttatja, gondoskodik a lerakásáról (Rakonczai et al. 2011).



10. ábra: A 43-as út mellett elhelyezett konténer vonzza az illegális lerakásokat

A hulladékszállítási közszolgáltatást a Csongrád Megyei Településtisztasági Kft végzi, heti egyszeri szállítással. A rendszeres szemétyűjtésbe bevont lakások aránya 2008-ra elérte 97,21 %-ot. Egy szelektív hulladékgyűjtő sziget és egy hulladékudvar van a településen. A hulladékudvarba minden elhelyezhető, jelentősebb mennyiségű zöld hulladék (hagymahéj) kerül be. Az önkormányzat által összegyűjtött zöld hulladékot elszállíttatják. A településen az elszállított hulladék mennyisége 2006 óta kis mértékben növekedett. A hulladék legnagyobb része lakossági hulladék, 2010-ben az összes elszállított mennyiség 95,9 %-a, azaz 1359 t (8. táblázat).

8. táblázat: A települési hulladékgazdálkodás jellemző mutatói
(forrás: Statisztikai évkönyvek 2006-2010)

| Mutatók | | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 |
|--|--------------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Elvezetett szennyvíz, ezer m ³ | | - | - | - | - | - |
| Ebből | háztartástól | - | - | - | - | - |
| | tisztítottan | - | - | - | - | - |
| Rendszeres hulladékgyűjtésbe bevont lakás | | 1,581 | 1,549 | 1,605 | 1,605 | 1,605 |
| Rendszeres hulladékgyűjtésbe bevont üdülő | | - | - | - | - | - |
| Összes elszállított települési szilárd hulladék, t | | 1,283 | 1,290 | 1,358 | 1,508 | 1,417 |
| Ebből: lakosságtól | | 1249 | 1,247 | 1,321 | 1,474 | 1,359 |

A kistérségben (az önkormányzatoktól szerzett információk alapján) talán itt a legnagyobb a gond az állati tetemek elhelyezésével, amit a lakosságnak kellene magánúton az ATEV-be szállítani. A korábbi „dögtér” bezárt (engedéllyel rendelkező lerakó e célra nincs kialakítva), mégis rendszeresen oda hordják az elpusztult állatokat a lakosok és a gazdák, ahonnan az önkormányzatnak kell jelentős összegekért azokat elszállíttatnia.

A régi kommunális hulladéklerakó 1998-ban bezárt, a rekultivációja valószínűleg 2012 tavaszán kezdődik el egy KEOP pályázat támogatásával. Sajátos probléma az egykori kőolajkutatók során keletkezett fúróiszap elhelyezése a régi lerakó mellett.

Folyékony kommunális hulladékok kezelése

A településen komoly gondot jelent hosszú idő óta a szennyvízelhelyezés, mivel a magas talajvízállás miatt a szennyvízgyűjtők esetenként gyorsan megtelnek. Elmondható, hogy a hosszabb idő óta tervezett szennyvízcsatornázás megvalósítása kedvező szakaszához érkezett. A szennyvízelvezető rendszer kiépítése a makói programhoz kapcsolódva valósul meg. A pályázati forrás megszerzésén túl lezajlott a kivitelezés első közbeszerzési eljárása, amit azonban újra el kell végezni. Az önerőhöz a lakossági lakástakarékossági szerződések biztosítják a fedezetet. A szennyvizet jelenleg a Makói Szennyvíztisztítóba szállítják.

Egy jelentősebb állattartó telep van a településen, annak a hígtrágya-elhelyezése megoldott.

I.2.2. Zaj- és rezgésvédelem

A legjelentősebb környezeti zajforrásoknak a közlekedési és az üzemi tevékenységek tekinthetőek, de a szórakoztató tevékenységek és az épületgépészeti berendezések is járhatnak jelentősebb zajterheléssel.

Kiszombor jelentősebb forgalmú közútjai (a 43-as főút és a kiszombori határátkelőhöz vezető út) és vasútforgalma jelenthet a lakosság számára komolyabb zajforrást, habár a főút terhelése az M43-as autópálya megépülésével csökkent. Jelentősebb ipari üzem nincs a településen, az egyéb tevékenységekből származó zajforrás eseti jellegű és nem jellemző. A jelenlegi helyzetet tovább javítja az út- és utcafásítási rendszer javasolt kialakítása.

I.2.3. Energiagazdálkodás

A középületek energiahatékonyságának növelésére törekszik a település. Hőszigetelték a középületeket, megvalósult azok elektromos hálózatának korszerűsítése, izzócsere és energiatakarékos kazán beszerzése. Az iskola épületére napkollektort helyeztek. Felmerült a sportcsarnok hőszivattyús rendszerrel való fűtése/hűtése pályázati forrásokból, s szeretnének a sportcsarnokra napelemeket felhelyezni. A közvilágításnál felmerült a napelemes világítótestek esetleges bevezetése (pl. buszmegállóknál), de kiderült, hogy az alkalmazott technológia még nem megfelelő.

Gázellátás

A község belterületén vezetékes gázszolgáltatás van. A 3 bar nyomású gázhálózat teljes mértékben kiépült. A gázfogadó kapacitása 1500 m³/h. A vezetékes gázzal fűtött lakások aránya 2010-es adatok alapján 85,8 %. A lakossági fűtési gázfogyasztók száma 2006 óta nem változott számottevően, a szolgáltatott gázmennyiségben azonban jelentős csökkenés tapasztalható (2006 és 2010 között 25,5 %-kal csökken). Ennek oka, hogy a gazdasági nehézségek nyomán többen visszatérnek a hagyományos, vagy vegyes fűtési megoldásokhoz is (9. táblázat). Leterhelése azonban – ha minden fogyasztó rákapcsolódik a hálózatra – megközelíti a kapacitást. Így nagyfogyasztók letelepedése esetén a szolgáltatóval előzetes konzultációt kell folytatni. Hálózatfejlesztés a meglévő rendszerhez kapcsolódva lehetséges.

9. táblázat: A villany- és gázszolgáltatás települési mutatói 2006 és 2010 között
(Forrás: Statisztikai évkönyvek 2006-2010)

| Mutatók | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 |
|---|------|------|------|------|------|
| Háztartási villamosenergia-fogyasztók | 1678 | 1678 | 1687 | 1680 | 1674 |
| Háztartások részére szolgáltatott villamos energia, MWh | 4054 | 4141 | 4196 | 4128 | 4108 |
| Háztartási vezetékesgáz-fogyasztók | 1413 | 1418 | 1421 | 1428 | 1421 |
| Ebből: fűtési fogyasztók | 1413 | 1418 | 1421 | 1428 | 1417 |

| | | | | | |
|--|------|------|------|------|------|
| Összes szolgáltatott gáz, ezer m ³ | 3156 | 2469 | 2647 | 2402 | 2526 |
| Ebből: háztartásoknak | 2396 | 1832 | 1942 | 1789 | 1786 |

Villamos energia ellátás

Kiszombor villamos energia ellátása jelenleg teljes körűen megoldott (9. táblázat). Az energiaellátás a Szeged-Makó között kiépített 20 kV-os távvezetékekről történik. A törzsvezetékéről leágazó szabadvezetési primer hálózatra telepített transzformátorok biztosítják a lakossági és kommunális elektromos energiát. A transzformátorok oszlopra szerelt kivitelűek. A külterületen 15 db, a belterületen 18 db 20/0,4 kV-os oszloptranzformátor biztosítja a kiefeszültségű energiaellátást.

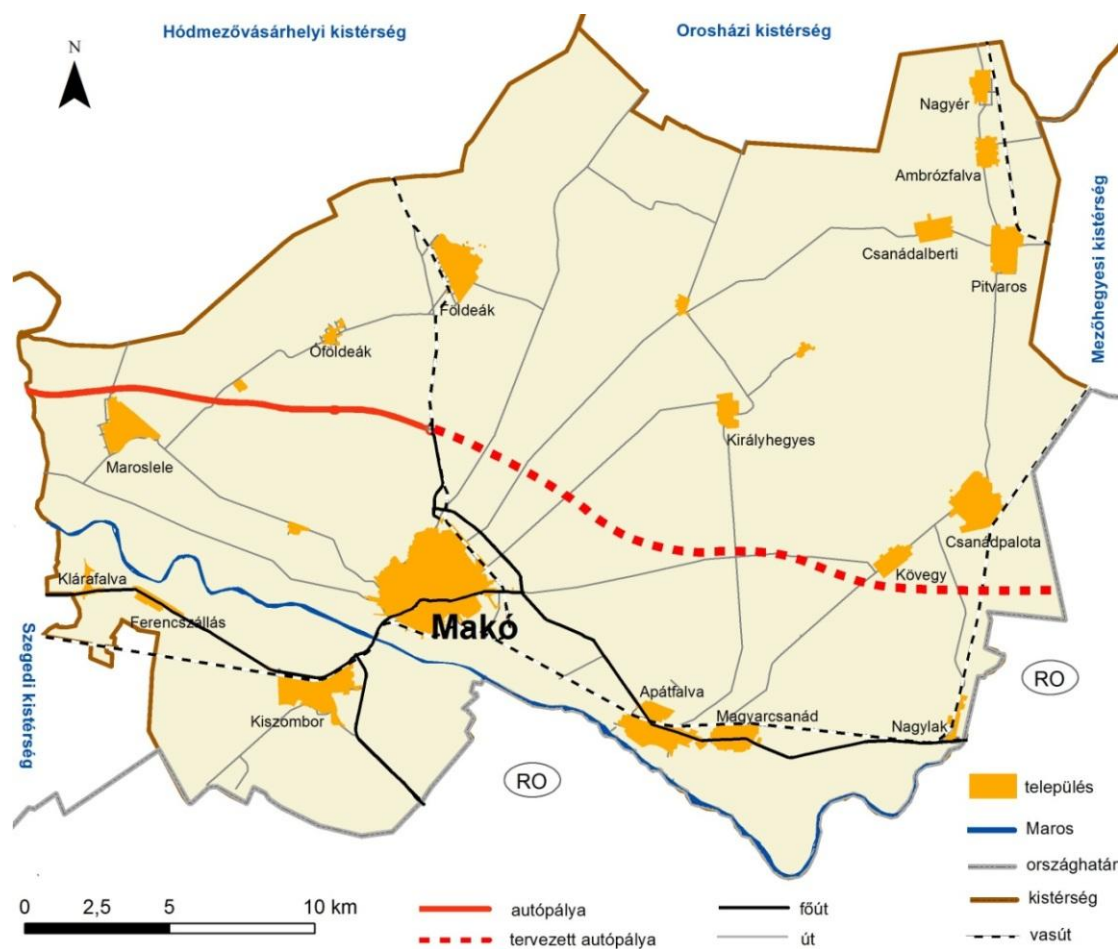
A belterületen a mintegy 200 új lakótelek, valamint a kijelölt gazdasági területek várható beépítésével az energiaigény is növekszik. Ezzel párhuzamosan a transzformátorok számának növelése szükséges új transzformátor telepítése szükséges:

- a Makói utca keleti végére,
- a Kör utca és Csatorna utca kereszteződésénél, továbbá
- külterületen, a határátkelő mellé.

A belterületen a kiefeszültségű hálózat felújításra szorul. Az oszlopra rögzített közvilágítási lámpák fényforrásai korszerű, nagy élettartamú fém-halogénizzók. A kiefeszültségű hálózat fejlesztését a beépített területek megvalósulásával arányosan indokolt kiépíteni, illetve tovább bővíteni.

I.2.4. Közlekedés

Az M43-as autópálya megépítése előtt a 43-as főút mentén Szegedtől Nagylakig fekvő települések, így Kiszombor is jelentős levegő- és zajszennyezettséget voltak kénytelenek elviselni, a közúton való átkelés egyes időszakokban szinte lehetetlenné vált. Az autópálya megépítésével a 43-as főút terhelése jelentősen lecsökkent a Kiszombort érintő szakaszon, hiszen a tranzit forgalom már Szeged elkerülésével, viszont Makó érintésével jelentős időt megtakarítva juthat el célpontjához. Továbbá az M43 autópálya forgalomba helyezése után az országos gyorsforgalmi úthálózat Kiszombor községből 20 percen belül elérhetővé vált (11. ábra).



11. ábra. Kiszombor település (és a Makói kistérség) közlekedés-hálózata

A település közelében haladó országos főútvonalak a 43 sz. Szeged-Nagylak másodrendű főút jelenlegi – a belterületen kívül, attól északra húzódó, az igazgatási területet K-Nyi irányban keresztező – nyomvonalra, melyről három csomópontból közelíthető meg a belterület, valamint a 431 sz. II. rendű főút a 43 sz. utat köti össze a határátkelővel. A belterületi közutak legnagyobb részben burkolt közutak (10. táblázat). Az utak terheltségéhez hozzájárul a gépjármű-állomány összetétele. A meglévő intézmények parkolási igénye közterületen biztosított, illetve biztosítható.

10. táblázat. A közlekedéssel kapcsolatos mutatók értékei a településen (2009)

(forrás: TeIR, KSH-TSTAR)

| | |
|--|-----|
| Összes belterületi közút hossza (km) | 27 |
| Összes belterületi burkolt közút hossza (km) | 26 |
| Személygépkocsi állomány (db) | 964 |
| Teherszállító gépjárművek (db) | 165 |

A kistérségben két Románia felé irányuló közúti *határátkelő* található, feladatuk Románia schengeni övezetbe sorolásáig marad fenn. Egyike Nagylak, jelenleg hazánk egyik nagy forgalmú, jelentős személy- és teherszállítást lebonyolító határállomása. A másik pedig a kiszombori határátkelő, ahol a teherforgalom nem engedélyezett jelenleg, viszont Temesvár térsége felé gyorsabb elérést tesz lehetővé.

A település területén átmenő vasútvonalon a közlekedés az elmúlt időszakban jelentősen visszaesett, de az Újszeged–Makó–Mezőhegyes vonal jelenleg is üzemel.

A községet helyközi autóbusz járatok érintik, melyek jelenlegi megállója a József Attila utcában található, és autóbuszjáratok indulnak a határátkelőhöz, a buszforduló a határátkelőnél megépült.

Bár repülőtér nincs a kistérségben, a légi közlekedésnek viszonylag kedvező a háttere, hiszen három repülőtér is elérhető távolságban van: egyik a szegedi repülőtér, valamint nemzetközi kapcsolatok szempontjából Temesvár és Arad.

A helyi és a turisztikai célú közlekedésben is egyre nagyobb szerepe van a kerékpáros közlekedésnek. Kiepített kerékpárút van Makó és Kiszombor között, valamint Nagyszentmiklós irányában is. Gond azonban, hogy a Makó felé vezető kerékpárút esetében, a körforgalom kialakítása során „bezárták” a kerékpárutat, így az gyakran víz alá kerül, állaga romlik.

A Maros folyó az év jelentős részében alacsony vízállású, hajózásra alkalmatlan. Szerepe inkább a szabadidős tevékenységekben lehet fontos.

A közlekedéssel összefüggő környezeti hatások a következők:

- a levegő szennyezése, valamint zaj- és rezgésterhelés
- a talaj (közvetve a felszíni és felszín alatti vizek) szennyezése (az útpályára került olaj, fagymentesítésére használt anyagok bemosódása, baleseti károkból származó szennyezések)
- területfoglalás a tájban, fragmentáló hatás, taposás
- a forgalmas utak mentén felhalmozódó hulladék, valamint a hulladékká váló gépjármű, vagy annak részei által okozott terhelések

A személysérüléssel közúti közlekedési balesetek száma a községben alacsony. 2006 óta a legnagyobb értéket 2009-ben érte el, ekkor 7 ilyen baleset történt a településen és ebben az évben kiugróan magas volt a közúti közlekedési balesetet szenvedett személyek száma is (11. táblázat)

11. táblázat: Személysérüléssel közúti közlekedési baleseti statisztika
(Forrás: Statisztikai évkönyvek 2006-2010)

| Mutatók | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 |
|---|------|------|------|------|------|
| Személysérüléssel közúti közlekedési baleset | 4 | 3 | 6 | 7 | 4 |
| Személysérüléssel közúti közlekedési balesetet szenvedett személy | 4 | 4 | 6 | 27 | 6 |

I.2.5. Műszaki infrastrukturális ellátottság

A regionális és települési infrastruktúra fejlődése az úthálózatra, a közlekedési lehetőségekre, a közművesítettségre és az intézményi ellátottságra vonatkozó adatokkal jellemezhető.

Úthálózat, közlekedés

A település közelében haladó országos főútvonalak a 43 sz. Szeged-Nagylak másodrendű főút jelenlegi – a belterületen kívül, attól északra húzódó, az igazgatási területet K-Nyi irányban keresztező – nyomvonala, melyről három csomópontból közelíthető meg a belterület, valamint a 431 sz. II. rendű főút a 43 sz. utat köti össze a határátkelővel. Kiépített kerékpárút van Makó és Kiszombor között, valamint Nagyszentmiklós irányában is. A tömegközlekedést helyközi autóbusz járatok és a településen keresztülhaladó, jelenleg is üzemelő Újszeged–Makó–Mezőhegyes vasútvonal biztosítja. A belterületi közutak legnagyobb részben burkolt közutak.

Közművesítettség

A településen a közművesítés kiépítettsége elfogadható, de részben fejlesztésre szorul. A község belterületén a vezetékes gázhálózat teljes körűen kiépített. A villamos energia ellátás jelenleg teljes-körűen megoldott. Az ivóvízellátás településen rétegvíz készletre települt közüzemi vízellátó rendszerről biztosított. A szennyvízhálózat kiépítése a település fejlesztési terveiben kiemelt helyen szerepel. A településen a település egészére kiterjedő szervezett, rendszeres lakossági hulladékelszállítás van. Egy szelektív hulladékgyűjtő sziget és egy hulladékudvar van a településen.

Intézményellátottság

A településen oktatási, nevelési és művelődési infrastrukturális ellátottság megfelelő, illeszkedik a település méretéhez. A gyermekek neveléséről és oktatásáról bölcsőde, óvoda és általános iskola gondoskodik.

A településen működő bölcsőde 30 férőhelyes, ahol 3 csoportban történik a 20 hetes kortól 3 éves korú gyermekek napközbeni ellátása szakszerű gondozása és nevelése. A bölcsőde rendelkezik parkosított udvarral, a gyermekek étkeztetése a bölcsődében, a HACCP ételminőség biztonsági minőségirányítási rendszer előírása szerinti, saját konyhán történik a korszerű táplálkozás szabályainak megfelelően.

A településen működik a Kiszombori mikrotérség napközi otthonos óvodájának központi intézménye. Az óvoda két tagintézménnyel rendelkezik Ferencszállás és Klárafalva településen. Az óvodába Kiszomboron 2009-es adatok alapján 7 csoportban 159 gyermek neveléséről gondoskodtak (12. táblázat). Az óvodai csoportokban kapnak elhelyezést és integrált fejlesztést a sajátos nevelési igényű gyermekek is, amennyiben a szakértői bizottság véleménye alapján integráltan nevelhetőek. Az óvodában nevelési időben térítésmentesen gondoskodnak a speciális fejlesztési és nevelési igényű gyermekekről, az alábbi speciális szolgáltatások által: logopédia; sajátos nevelési igényű (SNI) gyermekek integrált nevelése; beilleszkedési, tanulási magatartási zavarral küzdő gyermekek fejlesztése.

A település rendelkezik 8 évfolyamos általános iskolával. Az iskolába tanulóinak száma 2006 óta nem változott számottevően, 2010-es adatok alapján 329 tanuló járt 16 osztályba, így az osztályok átlagléttszáma 20,5 fő (12. táblázat).

12. táblázat: Az oktatási és nevelési intézmények települési mutatói 2006-2010 között
(forrás: Statisztikai évkönyvek 2006-2010)

| Mutatók | | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 |
|------------------|-----------------------|------|------|------|------|------|
| Óvoda | férőhely | 175 | 175 | 175 | 175 | 175 |
| | óvodás gyermek | 152 | 160 | 153 | 159 | 151 |
| | óvodai gyermekcsoport | 7 | 7 | 7 | 7 | 7 |
| | pedagógus | 13 | 13 | 14 | 14 | 15 |
| Általános iskola | osztályterem | 15 | 15 | 15 | 15 | 15 |
| | osztály | 16 | 14 | 15 | 16 | 16 |
| | tanuló | 340 | 327 | 318 | 338 | 329 |
| | pedagógus | 30 | 33 | 30 | 30 | 30 |

Az oktatási és nevelési intézmények mellett a településen a kulturális igények kielégítéséről egy művelődési ház és egy könyvtár gondoskodik. A könyvtár könyvtárállománya meghaladja a 19 ezer egységet (13. táblázat)

13. táblázat: A települési könyvtár jellemző mutatói
(forrás: Statisztikai évkönyvek 2006-2010)

| Mutatók | | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 |
|-----------------------|----------------------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Települési könyvtárak | könyvtári egységei | 19980 | 20189 | 19858 | 20013 | 19602 |
| | beiratkozott olvasói | 722 | 705 | 701 | 629 | 581 |

Az egészségügyi és szociális ellátást az Egyesített Egészségügyi és Szociális Intézmény biztosítja. Ennek keretein belül működik védőnői szolgálat, családsegítő és gyermekjóléti szolgálat, fogászat, szociális alapellátás (étkeztetés, házi segítségnyújtás, családsegítés). A községben 2 háziorvos rendel, akik 2009-ben 32867 esetet láttak el a rendeléseken és a betegek látogatása során (14. táblázat).

14. táblázat: Háziorvosi ellátottság Kiszomboron
(forrás: Statisztikai évkönyv 2009)

| Mutatók | | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 |
|---|-------------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Házi orvos és házi gyermekorvos | | 2 | 2 | 2 | 2 | 2 |
| A rendelésen megjelentek és meglátogatottak száma, eset | házi orvosi ellátásban | 27501 | 26706 | 30265 | 32867 | 20599 |
| | házi gyermekorvosi ellátásban | - | - | - | - | - |

A település közigazgatási szervei a Polgármesteri Hivatal, az Okmányiroda és a Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal.

Infrastrukturális fejlesztések

A településen számos infrastrukturális fejlesztés van tervezés, fejlesztés alatt, vagy készült el az utóbbi években.

A Kiszombori Dózsa György Általános Iskolában több fejlesztés készült el. 2011-ben megvalósult az informatikai infrastruktúra fejlesztése és az Általános Iskola Sportcsarnok épületének komplex energiatakarékosági fejlesztése is az épület külső homlokzati nyílászáróinak cseréjével, homlokzati hőszigetelésével, hőszigetelő álmennyezet beépítésével, fűtési és használati melegvíz-ellátó rendszer átalakítása energiatakarékos megoldások alkalmazásával.

2010-ben elkészült az egészségügyi szolgáltatások fejlesztése, az orvosi rendelő felújítása akadálymentesítéssel és fűtőkorszerűsítéssel. Szintén 2010-ben készült el a Kiszombori Polgármesteri Hivatal épületének komplex akadálymentesítése és a Kiszombor, Kör utcában tervezett járdafelújítás, burkolt csatorna kiépítésével.

I.2.6. Épített környezet

Kiszombor történetileg kialakult karakterének, településszerkezeti értékeinek megőrzése, a folyamatosság megfelelő színvonalának megteremtése összetett és igen fontos feladat a falu identitástudatának alakulása szempontjából. A jövő csak az elmúlt korokra támaszkodva, az értékeket felismerve és továbbfejlesztve építhető, kizárólag a folyamatosság teremthet egészséges emberi környezetet. Valódi kultúra ugyanis nem létezik az ősök és a tőlük származó örökség tisztelete nélkül.

Kiszombor esetében nem csak az egyes történelmi stílusokat őrző, egyedi építészeti értékek a meghatározók, hanem a több évszázados emberi településkultúrák folyamatosságát példázó, egymásra rétegződő és szerves egészet képező emberi tevékenység eredménye a falu karaktere is.

Kiszomboron egy országos jelentőségű műemléki környezet és a megyei átlagnál jóval több védett objektum van. A belterületen kijelölt „műemléki jelentőségű terület” és az egyes műemlékek köré kijelölt „műemléki környezet” a település építészeti szempontból legértékesebb, az országos védettségű objektumok többségét tartalmazó része. Ezek a

védett, központi területek, továbbá és az ex-lege védett kunhalmok képezik Kiszombor kulturális örökség szempontjából kiemelten kezelendő területeit.

Kiszombor műemlékei a következők:

- Körtemplom (rotunda) és r.k. templom (Szt. István tér)
- Rónai kastély (Móricz Zsigmond u. 1.)
- Rónai Tibor kúria (Szt. István tér 2.)
- Rónai kúria (volt Gólyafészek vendéglő)
- Darálómalom és magtár (József Attila u. 5.)
- Volt magtár – ma: múzeum
- Volt magtár – ma: irodaház (Nagyszentmiklósi út 6-8.)
- Az egykori Rónay-uradalomhoz tartozó szeszygár, malom és kútház

A helyi jelentőségű védettségcélja a jelenleg még meglévő értékek számbavétele és fennmaradásának biztosítása.

Helyi védett közintézmények és egyéb épületek:

- Általános Iskola (Móricz Zsigmond u., Óbélai út)
- Vegyes hasznosítású intézmény (Rákóczi Ferenc u., Nagyszentmiklósi u.)
- Malom (Mező u., Óbélai út)
- Művelődési ház
- Óvoda
- R.k. templom és R.k. plébánia
- Rónay-kripta
- Vasútállomás
- Zubán-kripta
- lakóházak (Ady Endre u. 7., Csatorna u. 3., 5., 11., Ladányi u. 6., Makói u. 9., 11., 15., Móricz Zsigmond u. 8., Óbélai u. 5.,16., 18.,Szegedi u. 10., Zöldfa u. 8

Köztéri alkotások:

- Kossuth és Petőfi szobor Szegedi u. – József Attila u. torkolata
- Nepomuki Szent János szobor – Szent István tér
- Szent István szobor – Szent István tér

A település legfontosabb értékeinek bemutatása (Tóth 2000 alapján):

Tornyos kastély

Cím: Kiszombor, Zsigmond u. 1-3.

Építtető, építés ideje: Rónay Móricz, 1859



12. ábra: A kiszombori Tornyos kastély
(forrás: www.historicgarden.net)

A "tornyos kastély" néven ismert, családi épületet Rónay Móric 1858-59-ben építette. Az épületet úgy alakították ki, hogy a magtermeléssel foglalkozó család az emeleten magtár tárolásra alkalmas részt "magtáremeletként" használhatták. 1899-ben a kastély akkori tulajdonosa Rónay Emil meghalt, örököse nem lévén, özvegye használta, de mivel idejének nagy részét Temesváron töltötte, így a kastélyt 1902-ben eladta Rónay Jenőnek. Rónay Jenő az épületet átépítette, és teljesen felújította, ekkor alakult ki mai formája, valószínű, hogy a torony is ekkor épült a kastélyhoz. Az ismeretek szerint 1911-ben egy 3000 kötetes könyvtárat, egy éremgyűjteményt, és egy agyagedény gyűjteményt is őriztek a kastélyban. A II. világháborút követően, a kastélyból minden mozdíthatót széthordtak. Az államosítást követően lakásként használták, majd szövetkezeti elosztó központot hoztak létre a falak között. 1958-ban hagyma raktárrá alakították át a kastélyt. 1971-ben Zöldért tulajdonába került a kastély, amely szintén hagymatárolásra használta. A kastély parkját teljesen kiirtották az idők múlásával, nyomokban sem fedezhető fel. 1995-ben Kiszombor Önkormányzata tulajdonába került a kastély, amely 2000-ben a kastély tetőzetét felújította, az épület hasznosításra vár.

Rotunda

Cím: Kiszombor, Szent István tér

Építtető, építés ideje: 13. század eleje



13. ábra: A kiszombori Rotunda
(fotó: Borsi Sándor, forrás: kzhonismeretikor.hu)

Az európai román építészet egyedülálló emlékei a kívül kör, belül hatkaréjos kárpát-medencei körtemplomok. A hatszögre szerkesztett forma a kereszténység szentháromságtanáival függ össze. A hatkaréjú hármass lánccsillag a szentháromság fogalmát jelenti, a legtökéletesebb mértani formába, a körbe, mint Isten jelképébe foglalva. Ebből a templomtípusból hazánkban a kiszomborin kívül négy ismeretes (a gergényi, a karcai, a kolozsmonostori és a vésztői). Látványosságban, díszítettségében, kiforrottságában első helyen a kiszombori áll. A körtemplom kormeghatározásában fontos szerepük van az építészeti elemeknek, mint az ablak, a boltozat, a díszítő elem, a belső térhatás. A kiszomborihoz hasonló kettős ablakok a késő román korban terjedtek el, a kőbordás boltozat mindenképpen 13. századi. A bordákat a faragott oszlopfőket és a konzolos ívsort azonos kőből, egyszerre faragták. A kis kápolna belső tere lenyűgözően magas. Az újkori templomhajóról leválasztott körtemplom karcsú, könnyed tömegével, belső vertikális terével, párkányaival, életfájával, kettős ablakaival egyedülálló műemlékünk, kiérleltebb valamennyi Kárpát-medencei hatkaréjos templomnál. Ez a legnagyobb, a legrövidebb alaprajzú, díszítését tekintve is ez a leggazdagabb. A maga nemében az európai román stílus építészet maradandó értékű gyöngyszeme.

Nepomuki Szent János Szobra

Cím: Kiszombor, Szent István tér

Építtető, építés ideje: 1781



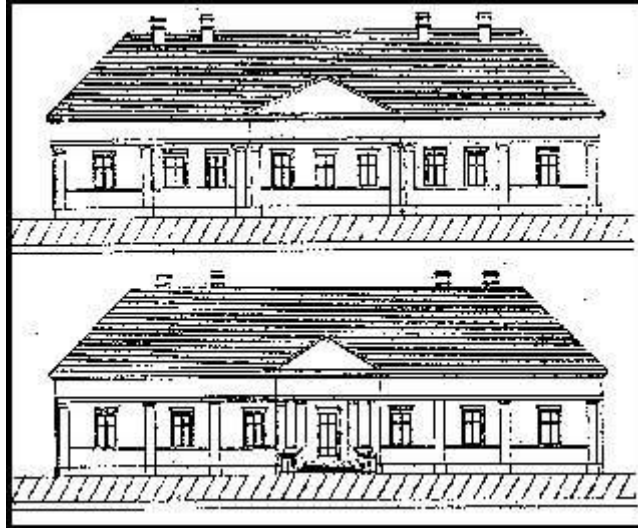
14. ábra: A kiszombori Nepomuki Szent János Szobra
(fotó: Borsi Sándor, forrás: kzhonismeretikor.hu)

Az Oexel (Rónay) családnak Zomborra költözése (1781) előtt már állt Nepomuki Szent János szobor a templom előtti tér Makó felőli részén. Először az 1805. évi térkép tünteti föl. A 19. század elejére már megrongálódott. Helyreállítása után, 1815. május 16-án Domkó Antal plébános áldotta meg. 1938-ban a Szent István-szobor fölállítás miatt áthelyezték a tér nyugati felére. Föléje egyszerű négyzetes alaprajzú baldachinházat építettek. A szobrot duhajkodó fiatalok 1963-ban megcsonkították, ezért az Országos Műemléki Felügyelőség törölte a műemléki jegyzékből, helyette az apátfalvi Nepomuki Szent János szobrot nyilvánította műemlék jellegűnek. Az egyház az építményt elbontatta, és a szobrot a templom bejáratánál helyezte el. A község fennállásának 750. évfordulóján, 1997-ben ismét fölállították a templom előtti téren (a régi artézi kút fölé) Madarász József tervei alapján.

Rónay Tibor kúria

Cím: Kiszombor, Szent István tér 2.

Építtető, építés ideje: 1835 előtt



15. ábra: A kiszombori Rónay Tibor kúria utcai és udvari homlokzata
(Csongrád Megye Építészeti Emlékei)

Államosítás előtti tulajdonosa Rónay Tibor (1813–1980) volt, aki mezőgazdasági akadémiát végzett. 1914-ben kikerült a frontra, 1915-ben fogságba esett, 1922-ben került haza. Birtokán államosításáig gazdálkodott. 1949-ben Szegedre költözött. Kiszombori temetőben nyugszik. Az épület jelenleg az Új Élet Mezőgazdasági Termelőszövetkezet tulajdona.

Az utcai front középrizalitos, fölötte timpanonnal. A lizénák a szemöldökpárkányig futnak. Tengelyképlete: 1 + 2 + 3 + 2 + 1. Tervezője azonos lehet a Gólyafészek vendéglőjével, az utóbbi készülhetett később. A két épület alaprajzi elrendezése hasonló. A Gólyafészek vendéglő reprezentatívabb, küllemében és tömeghatásában látványosabb, a Szent István tér 2. sz. alatti kúria egyszerűbb megjelenésű, de két szárnya egy-egy szobánnyal szélesebb. Az udvari homlokzata tornácos kivitelben készült, a lépcsőfölgárót középre helyezték, a lépcsőpihenő szélességében kisebb timpanont helyeztek. Az épület is háromtraktusos volt, de a termelőszövetkezeti irodák megközelítésére középfolyosót alakítottak ki, ezzel négytraktusossá alakították át.

I.2.7. Környezet egészségügy

A magyar lakosság egészségi állapota mind a környező országokhoz, mind az Európai Unió országaihoz viszonyítva igen rossz. Kedvezőtlen jelenség a népesség 1980-as évek óta tartó fogyása.

Kiszombor népességszáma 1960 óta a kilencvenes évekig fokozatosan csökkent (15. táblázat), majd a kilencvenes években megállt a fogyás, azóta további kismértékű csökkenés zajlott, így 2010-ben a lakosság száma már csak 3840 volt. A tapasztalható folyamat részben nagyobb részben a vándorlási különbség alakulására vezethető vissza, melyet részben a munkanélküliség emelkedése okozhatott. Másrészt az idősödő népesség miatt a halálozások száma szinte minden évben meghaladta az élveszületések számát (16. táblázat). A korábbi elvándorlást a külterületen élők mobilitása okozta, hiszen az alföldi viszonylatban különösen csekély arányú külterületi népesség (1960-ban 458 fő – 8,9 %) napjainkban alig 0,7 % körüli.

15. táblázat: Kiszombor népességének változása 1960-2000-ig
(forrás: Kiszombor településrendezési terve és (TeIR)|KSH-TSTAR 2010)

| 1960 | 1970 | 1980 | 1990 | 2000 |
|---------|---------|---------|---------|---------|
| 5240 fő | 4750 fő | 4577 fő | 4310 fő | 4361 fő |

16. táblázat: Kiszombor népességének legjellemzőbb mutatói 2009-ben
(forrás: Statisztikai évkönyv 2009)

| Mutatók | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 |
|---------------------------------------|------|------|------|------|------|
| Lakónépesség az év végén | 4116 | 4051 | 3970 | 3912 | 3840 |
| Élveszületés | 49 | 29 | 51 | 28 | 22 |
| Halálozás | 62 | 57 | 45 | 56 | 55 |
| Természetes szaporodás, fogyás (-) | -13 | -28 | 6 | -28 | -33 |
| Belföldi vándorlási különbség | -50 | -44 | -82 | -35 | -44 |
| Nyilvántartott álláskeresők száma | 220 | 258 | 240 | 262 | 301 |

Nemzetközi felmérések szerint a halálozások 14-16%-át környezeti hatásokkal összefüggő megbetegedések okozzák. Ezen külső tényezők környezetszennyezésből eredő kockázatok:

- vízszennyezés (egészséges ivóvíz biztosítása)
- légszennyezés (levegőminőség)
- talajszennyezés (élelmiszer-biztonság)
- balesetek és a kémiai biztonság (a környezetbe kerülő vegyi anyagok)
- zaj, rezgés és sugárterhelés (stresszmentes lakókörnyezet, rekreációs lehetőségek)

A környezeti elemek közvetítette ártalmak olyan egészségkárosodásokat, betegségeket idézhetnek elő, amelyeket egyéb életmódbeli, foglalkozási faktorok is okozhatnak, és kedvezőtlen szociális helyzetek súlyosbíthatnak.

A környezet és az egészség közötti kapcsolat leírása, az ezeket jellemző indikátorok rendszerzése az ún. DPSEEA modell alapján történhet.

D: a környezeti folyamatokat elindító tényezőket jelenti, amelyek közül talán legfontosabb a népességváltozás, a technológiai-gazdasági fejlődés és a közlekedés

P: a vizsgált tényezők környezetre gyakorolt hatása

S: a hatások eredményeként a környezetállapot megváltozása

E1: expozíció (pl. belégzés, lenyelés, bőrön át való felszívódás)

E2: hatás

A: intézkedések és akcióprogramok a káros hatások megelőzésére

Kiszombor és a régió kapcsán vizsgálva az indikátor elemeket, a következő megállapítások tehetőek:

- a 90-es évek gazdasági szerkezetváltása a település levegőszennyezettségének csökkenését eredményezte, amelynek pozitív egészségügyi hozadéka van

- a világtendenciához hasonlóan folyamatosan nő az allergiás, asztmás betegek száma. Magyarországon különösen nagy környezet-egészségügyi kihívás a rendkívül erősen allergizáló pollent termelő parlagfű
- mivel az ivóvízkivétel rétegvízutakból történik, az ivóvíz által közvetített fertőző megbetegedések nem jellemzőek. A nitrát tartalom miatti methemoglobinémiás esetek száma elenyésző. Az ivóvíz arzéntartalma meghaladja a szigorított egészségügyi határértéket, azonban a lakosság arzénbevitelének egyéb forrásokból alacsonyabb az uniós átlagnál.
- a szennyvízelvezetés és tisztítás még nem megoldott, ennek a felszín alatti vizekregyakorolt hatása kockázati tényezőként jelentkezik
- a kommunális hulladék elszállítása rendszeres, a jól működő hálózat és a lakosság együttműködése következtében kevéssé jelent kockázatot
- a közterület-fenntartás intézményesen biztosított, a település összképe rendezett, zöld területei rekreációs célokra is alkalmasak
- orvosi és fogorvosi alapellátás, óvodai és általános iskolai oktatás helyben biztosított
- a jelentősebb forgalmú utak környezetében jelentősebb kockázati tényező a forgalomból eredő zajterhelés, és a közlekedés légzőszervekre gyakorolt hatása
- a magánterületeken és a külterületeken a parlagfű terjedése jelentős mértékben hozzájárulhat az allergiás megbetegedések számának növekedéséhez
- a Maros és a felújított Vályogos-tó rekreációs lehetőségeinek kihasználása (pl. tanösvény, sétaútvonalak) megteremtheti az aktív pihenés lehetőségeit

Az időskorú, nyugdíjas lakosság aránya meghaladja a 30%-ot (17. ábra), és számuk az elmúlt években kis mértékben csökkent. Az időskorúak számára nappali és bentlakásos intézményben történő ellátás elérhető. A javuló környezetminőség a településen hozzájárul az idősek egészségi állapotának megőrzéséhez. A szociális segélyben részesítettek száma az elmúlt években csökkenő tendenciát mutat.

17. táblázat: A szociális ellátottság települési mutatói
(forrás: Statisztikai évkönyv 2006-2010)

| Mutatók | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 |
|--|------|------|------|------|------|
| Nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülő | 1306 | 1296 | 1286 | 1268 | 1231 |
| Ebből: saját jogon | 1040 | 1038 | 1037 | 1021 | 993 |
| Szociális étkeztetésben részesülő | - | 20 | 24 | 23 | 21 |
| Házi segítségnyújtásban részesülő | 17 | 16 | 16 | 15 | 16 |
| Időskorúak nappali intézményeinek férőhelyei | 30 | 20 | 20 | 20 | 20 |
| Nappali ellátásban részesülő időskorúak | 26 | 24 | 22 | 20 | 20 |
| Tartós bentlakásos és átmeneti elhelyezést nyújtó szociális intézmények férőhelyei | 33 | 10 | 10 | 10 | 10 |
| Ebből: önkormányzati | 10 | 10 | 10 | 10 | 10 |
| Tartós bentlakásos és átmeneti elhelyezést nyújtó szociális intézményben gondozott | 35 | 11 | 10 | 10 | 10 |
| Ebből: önkormányzati | 12 | 11 | 10 | 10 | 10 |
| Rendszeres szociális segélyben részesítettek átlagos száma | 56 | 79 | 77 | 20,8 | 18,3 |
| Rendelkezésre állási támogatásban részesítettek átlagos száma | - | - | - | 39,6 | 37,2 |
| Közgyógyellátási igazolvánnyal rendelkező | 219 | 187 | 146 | 131 | 143 |

I.2.8. Környezeti minőség

A levegő, talaj, felszíni és felszín alatti vizek, az élővilág épített környezetünk elemeivel együtt alkotják a települési környezetünket. Ezeket az emberi tevékenységek következtében fellépő hatások veszélyeztetik, így a környezet védelme érdekében olyan megalapozott döntések hozatalára van szükség, melyek hozzájárulnak a települési környezet jó állapotának fenntarthatóságához.

Az előzőekben értékelt tényezők alapján Kiszombor település vonatkozásában a környezet-minőség jónak értékelhető. A településkép gondozott. A műemlék épületek megfelelő funkcióval való ellátása, és jó állapotának kialakítása komoly feladatot jelent a nagyközség számára. A település számára potenciális veszélyt leginkább a 43-as út hatása jelenti.

Jövőkép

Az új határátkelőhely végre megnyitotta azt az utat, amelyet még 1920-ban teljesen elzárt a trianoni békeszerződés. Eddig Kiszomborról csak két irányba lehetett elindulni, Szeged és Makó felé. A határ miatt a korábbi Csanádra, ill. Óbárára vezető utat az itt élő emberek évtizedeken át aztán már csak a földekre való kijutásra használhatták. 80 év

után, a romániai Csanád felé vezető határátkelő megnyitásával az eddigi kettő helyett ma már három irányban indulhat el a zombori ember, s remény van arra, hogy a kapcsolat az elkövetkező években Óbéba irányába is helyreáll. Az európai uniós tagság, s ennek révén a határok lebomlása nagy lehetőséget jelent a község számára, hiszen helyreállhatnak azok a térszerkezeti kapcsolatok, melyek a község életét évszázadokon keresztül meghatározták. Zombor fejlődésének záloga mindig is geostratégiai helyzete volt, az, hogy a tágabb térség szempontjából is fontos utak kereszteződésében feküdt. A határátkelő megnyitásával szerepe ismét fölértékelődhet, hiszen az eurorégió két nagyvárosa, Szeged és Temesvár között újból a község területén keresztül vezet az út, és e helyzetéből Kiszombor is kamatoztathat.

Szintén fontos szerepe van a község életében a szűkebb térségi kapcsolatrendszernek is, melyek motorja a Makó és Térsége Többcélú Kistérségi Társulás. Az új típusú együttműködés számos közszolgáltatás hatékonyabb és költségtakarékosabb ellátását koordinálja, emellett összehangolja a térségi fejlesztéseket is. A társulás Makó utáni legfontosabb szereplője Kiszombor, a kistérség második legnagyobb települése. A kooperáció fontos eredménye lesz az évtized végére elkészülő szennyvízberuházás, amely teljessé teszi a község kommunális hálózatát. Szintén az elkövetkező évek fontos feladata lesz a község adottságainak kiaknázása, így az Európa-hírű hatkaréjos Árpád-kori rotundára alapozott turizmusfejlesztés, a tágabb térségben is egyedülálló, XIX. század közepi klasszicista településbelső rekonstrukciója, a Rónay család kastélyának és kúriáinak helyreállítása és megfelelő funkciókkal való hasznosítása. E törekvés egyik legszebb példája a Rónay Aladár-féle Gólyafészek kúria korhű felújítása, és színvonalas vendéglátóhelyként történő megnyitása 2006-ban.

I.2.9. Környezettudat fejlesztése

A környezettudatosság fejlesztésének célcsoportjai két részre bonthatóak a kis településeken. Egyrésztől nagyon fontos a diákok, az ifjúság oktatási intézményekben (óvodák, iskolák) zajló környezeti nevelése, valamint elengedhetetlen általánosságban a lakosság környezettudatosságának, szemléletének kialakítása és fejlesztése is.

A környezeti nevelés átfogó célja elősegíteni minden korosztály környezettudatos szemléletének, magatartásának, életvitelének kialakulását. Ezzel érhető el, hogy a felnövekvő nemzedék képes legyen majd tevékenységében, döntéseiben alkalmazni, érvényesíteni ezt a szemléletet és ismeretanyagot, elősegítve ezzel az élő természet fennmaradását és a társadalmak fenntartható fejlődését. A környezeti nevelés és az iskolai egészségnevelés fontosságát a közoktatási törvény, az Alkotmány, a Természetvédelmi törvény is kiemeli.

Az oktatási intézményekben a stratégiai célokhoz a környezeti nevelés programja a következőképpen kapcsolódhat:

- Az élethosszig tartó tanulás megalapozása a kulcskompetenciák fejlesztése révén. A diákok a terepi munka és a környezet megismerésének más lehetőségei által gyakorolják, erősítik az élethosszig tartó tanulás képességének fejlesztési folyamatában is nélkülözhetetlen kompetenciáikat, mint például az értő olvasás, a tudományos adatgyűjtés és elemzés, az információszerzés és a kommunikáció.
- Az oktatás esélyegyenlőtlenségek mérséklése

- A hagyományos óraszervezéstől eltérő tanulási formák sok lehetőséget adnak azon diákok érvényesülésére, fejlődésére, akiket a hagyományos tanórai keretekben csak kevéssé sikerül aktivizálni, fejleszteni. A környezeti nevelés módszereivel sajátos nevelési igényű tanulók is megfoghatóak.
- Az oktatás minőségének fejlesztése
- A környezeti nevelésben alkalmazott módszerek sokfélesége elősegíti a tanítás-tanulás folyamatának módszertani megújulását.
- A pedagógus szakma fejlődésének támogatása
- A környezeti nevelés az egyik legdinamikusabban fejlődő területe a pedagógiai gyakorlatnak.
- Az IKT (Információs és Kommunikációs Technológiák) alkalmazásának fejlesztése
- A környezeti problémák globális és nemzetközi vonatkozásainak megismerése hozzájárul az idegennyelvi ismeretek és az informatikai készségek fejlesztéséhez.
- Az oktatás tárgyi feltételeinek javítása
- A környezeti nevelési tevékenységekhez rendelkezésre álló pályázati források hozzásegítik az iskolát a tanulás tárgyi feltételeinek és környezetének javításához.

Kiszomboron a környezeti nevelés fontos részét képezi az oktatásnak. Az intézmények a környezeti nevelés alapelveit széleskörűen beépítik a tantárgyi struktúrába, illetve az iskolai és óvodai élet egészébe.

Céljaik:

- a fiatalok közvetlen és tágabb környezetük értékeinek megismertetése, valamint életkoruknak megfelelően látóköriük bővítése a lokális ismereteken keresztül a globális felé
- szokások kialakításával, az értékek tudatos formálásával környezetéért felelősséget érző emberek nevelése
- az esztétikus, tiszta környezet és egészséges életmód iránti igény kialakítása
- megismertetni a helyi környezetvédelmi programokat, terveket, melyben koruknak megfelelően aktív részesek lehetnek
- megismertetni a hagyományokat
- tudatosítani a természeti és társadalmi környezet változásait, és a veszélyeztető tényezők hatásait
- megismertetni a környezetbarát anyagok és technológiák fontosságát: legyen számukra természetes a takarékos anyag-, víz és energia felhasználás
- környezetbarát szemlélet, magatartás, viselkedés, életvitel kialakítása és megszilárdítása
- a tanulók problémamegoldó gondolkodásmódjának és az önálló ismeretszerzés képességének fejlesztése, megalapozva az élethosszig tartó tanulást

A településen a környezeti nevelés színterei egyrészt a tanórák, ahol az adott témához a megfelelő környezetvédelmi vonatkozások kerülnek bemutatásra, hagyományos, audiovizuális és informatikai szemléltető eszközökkel. Másrészt a környezeti nevelés kihelyeződik az oktatási intézményeken kívülre, hiszen annak középpontjában a megtapasztalható környezet áll. Ennek lehetőségei például múzeumlátogatások, ahol a diákok megismerhetik a település ősi mesterségeit, népi kultúráját, valamint terepi

programok, ahol a település természeti és épített környezetének értékei kerülnek bemutatásra, lehetőséget adva a lakóhelyük környezeti problémáival való szembesülésre is. Ezen kívül további lehetőségek például gyalogtúrák, kerékpártúrák, versenyek, kiállítások rendezése és megtekintése, hulladékgyűjtő akciók, kirándulások, a „jeles napok” rendezvényei, kézműves foglalkozások, látogatások állatkertben, botanikus kertben, szeméttelenen vagy szennyvíztisztítónál.

A környezeti nevelés területén nélkülözhetetlen a szülők és az iskola harmonikus együttműködése is, valamint a civil szervezetek szakmai ismereteikkel és programjaikkal segítik a környezeti nevelő munkát.

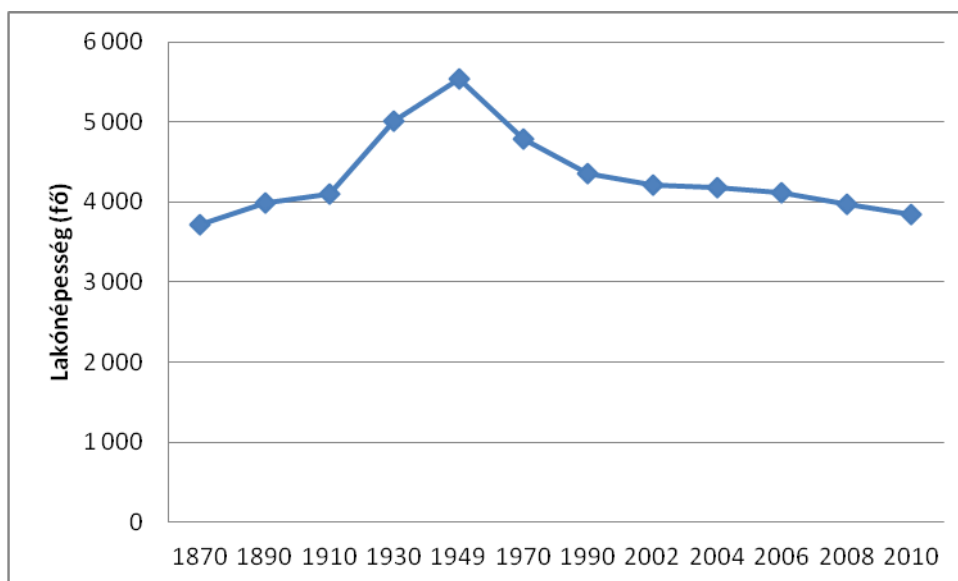
A fenntarthatóságra nevelés és a környezettudatosság fejlesztése az önkormányzat és a civil szervezetek tevékenységeihez is kötődik a településen. A hagyományőrzés, a honismeret, az egészséges életmód elősegítése, a természeti értékek védelme állandó tevékenységekkel és akcióprogramokkal is támogatott. Néhány, sok esetben együttműködésükkel létrejövő tevékenységük például:

- emlékművek, műemlékek helyreállítása (például a Rónay-kúria étteremben került kialakításra a falu földbirtokosainak emlékére állított szoba)
- bekapcsolódnak a Magyar Közút Kht. szemétygyűjtő akcióiba a környezet védelme érdekében
- kulturális élet programjainak szervezése (pl. Márton-napi vigasságok)
- „Az én falum” pályázat
- Kiszombor község lakókörnyezetének szebbé, jobba tétele
- gyermek- és ifjúságvédelmi feladatok
- közművelődés, tudományos, művészeti tevékenység, valamint sport támogatása

I.3. TÁRSADALMI FOLYAMATOK

I.3.1. Demográfiai helyzet, tendenciák

A település belterületének népsűrűsége 2010-ben 59,44 fő/km², népessége 3.840 fő, ami a 46.017 fő lakosságú Makói kistérség népességének 8%-át teszi ki (KSH, 2010). Összehasonlítva a 2001-es és a 2010-es lakónépességre vonatkozó adatokat, népességcsökkenést figyelhetünk meg (16. ábra).



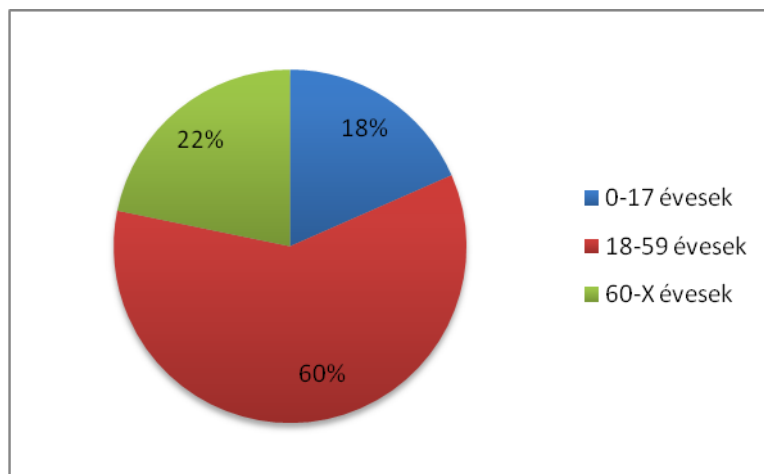
16. ábra: Lakónépeség változása Kiszomboron, 1870-2010
(forrás: KSH)

A népességfogyás 10 év alatt 370 fő. Aránya 9%, ami magas Csongrád megye és a Dél-Alföldi régió viszonylatában, megegyezik a Makói kistérségben megfigyelhető aránnyal (18. táblázat).

18. táblázat: Népességi mutatók összehasonlítása
(forrás: KSH)

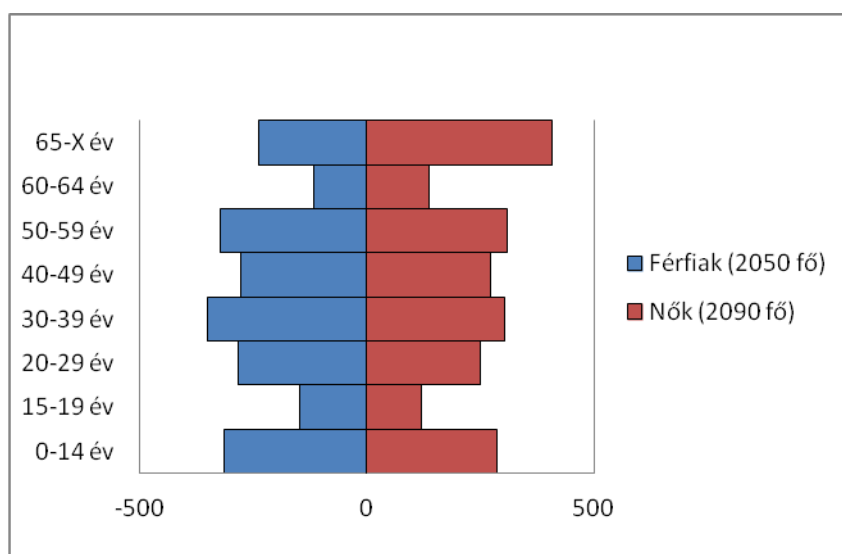
| | Lakónépeség 2001-ben (fő) | Lakónépeség 2010-ben (fő) | Népességfogyás (fő) | Népességfogyás aránya |
|------------------------------|------------------------------|------------------------------|------------------------|--------------------------|
| Kiszombor | 4210 | 3840 | 370 | 9% |
| Makói kistérség | 50365 | 46017 | 4348 | 9% |
| Csongrád megye | 428144 | 421827 | 6317 | 1% |
| Dél-Alföldi régió | 1373194 | 1308470 | 64724 | 5% |

A település népességének 22%-a százaléka 60 éven felüli, ami szintén magasnak mondható. Az alábbi ábrán láthatjuk, hogy a település korösszetétele előregedő korstruktúrát mutat. Alacsony, mindössze 18% a 0-17 éves korcsoport aránya (17. ábra).



17. ábra: Kiszombor népességének korösszetétele, 2010
(forrás: KSH)

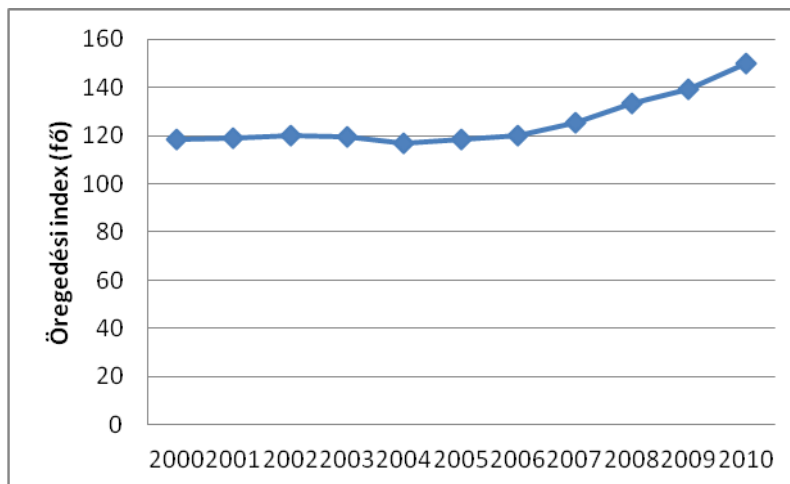
A település korfáját szemlélve megállapítható, hogy az idősek aránya főleg a nők körében magas, különösen a 65 év fölötti korosztály esetében. Ebben a korcsoportban a nők száma (408 fő) ami 170 fővel több, mint a férfiaké (238 fő), megközelítőleg kétszerese. A fiatalabb népesség körében a férfiak száma általánosan magasabb, mint a nőké (KSH, 2010) (18. ábra).



18. ábra: Kiszombor népességének korfája, 2010
(forrás: KSH)

A népesség öregedése

Ahogy az ábrán is látható, a településen a 100 fő 14 év alatti lakosra jutó 60 év felettek száma – vagyis az öregedési index – növekvő tendenciát mutat (19. ábra).



19. ábra: Kiszombor öregedési indexe¹, 2000-2010
(forrás: KSH)

A várható élettartam növekedésének és a születésszám fokozatos csökkenésének következtében a lakosság előregedése folytatódhat a következő években is. Kiszombor népességének öregedési indexe a kistérséghez, a megyéhez és a régióhoz hasonlítva alacsonyabb (19. táblázat).

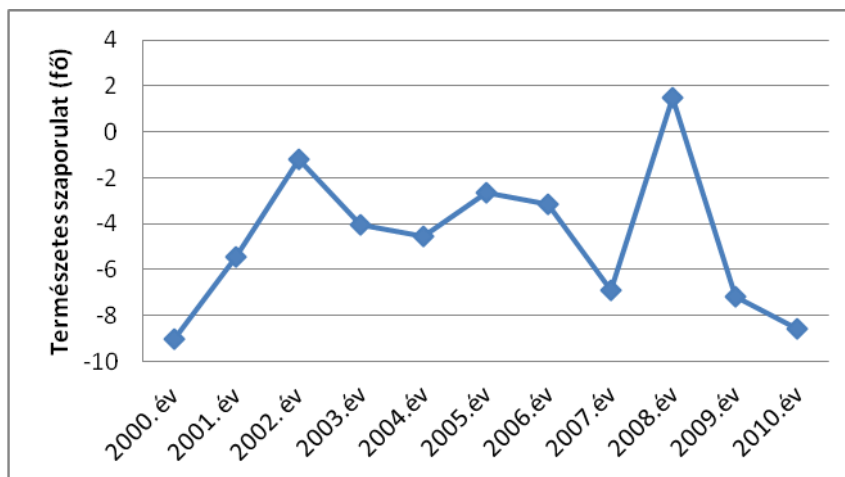
19. táblázat: Az öregedési index összehasonlítása
(forrás: KSH)

| | Öregedési index 2010-ben |
|--------------------------|--------------------------|
| Kiszombor | 150 |
| Makói kistérség | 173 |
| Csongrád megye | 171 |
| Dél-Alföldi régió | 169 |

Népmozgalom

A természetes szaporulat az évtized első felében nem éri el a nullát, ami a népesség fogyását jelzi. 2007-től növekedést láthatunk, melynek eredményeként 2008-ban már pozitív érték mutatkozik. 2008-tól a természetes szaporulat folyamatos csökkenése figyelhető meg, 2000-től 2010-ig azonban ez mindössze 1,5%-os visszaesést jelent (20. ábra).

¹ 100 14 év alattiakra jutó idősek száma (60-X évesek / 0-14 évesek)*100



20. ábra: A természetes szaporulat² változása Kiszomboron, 2000-2010
(forrás: KSH)

A településen a vándorlási különbözet³ 2010-ben -11,45, ami a Makói kistérség, Csongrád megye és a Dél-Alföldi régió esetében megfigyelhető értékekhez hasonlítva kiemelkedően magas (20. táblázat).

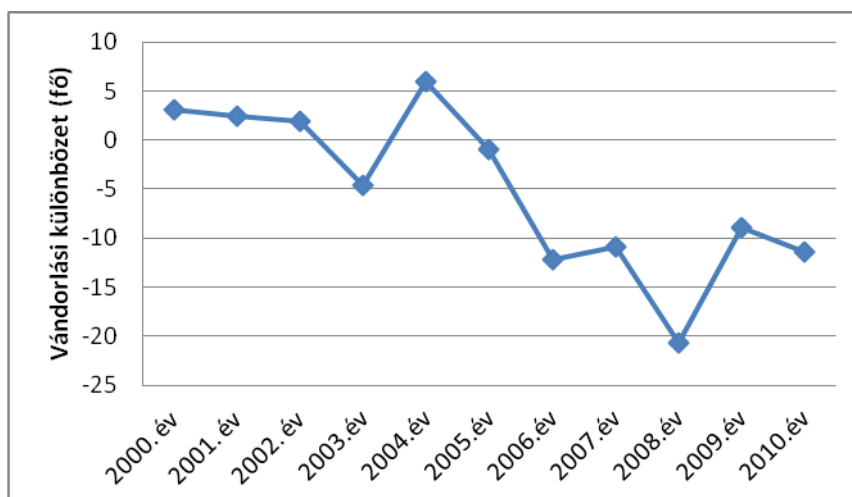
20. táblázat: A vándorlási különbözet összehasonlítása
(forrás: KSH)

| | Vándorlási különbözet 2010-ben |
|--------------------------|--------------------------------|
| Kiszombor | -11,45 |
| Makói kistérség | -7,21 |
| Csongrád megye | 0,26 |
| Dél-Alföldi régió | -2,79 |

2004-ig – eltekintve a 2002-2003-ban megfigyelhető negatív értéktől – a vándorlási különbözet pozitív. 2005-től csak nulla alatti értékeket láthatunk, tehát az elvándorlás jellemző a településen (21. ábra)

² Természetes szaporulat: a születési ráta és a halálozási ráta különbsége

³ Vándorlási különbözet: az oda vándorlások és az elvándorlások különbözete 1000 főre



21. ábra: A vándorlási különbözet változása Kiszomboron, 2000-2010
(Forrás: KSH)

Összességében elmondható, hogy Kiszombor a kistérség és a megye megközelítően azonos népességű településeihez hasonlóan, a népességfogyás problémájával küzd. Ennek összetevői között a születési számok csökkenése és az elvándorlás is szerepel.

I.3.2. Foglalkoztatási helyzet

Munkanélküliség alakulása

Kiszomboron a munkanélküliség (10,40%) a kistérségénél (13,24%) és a régiósnál (10,66%) alacsonyabb, az országos (8,80%) és megyei szinthez (7,99%) viszonyítva azonban magasnak mondható. A nyilvántartott álláskeresők száma 290 fő, munkavállaló korú népesség 10,40%-át teszik ki (21. táblázat).

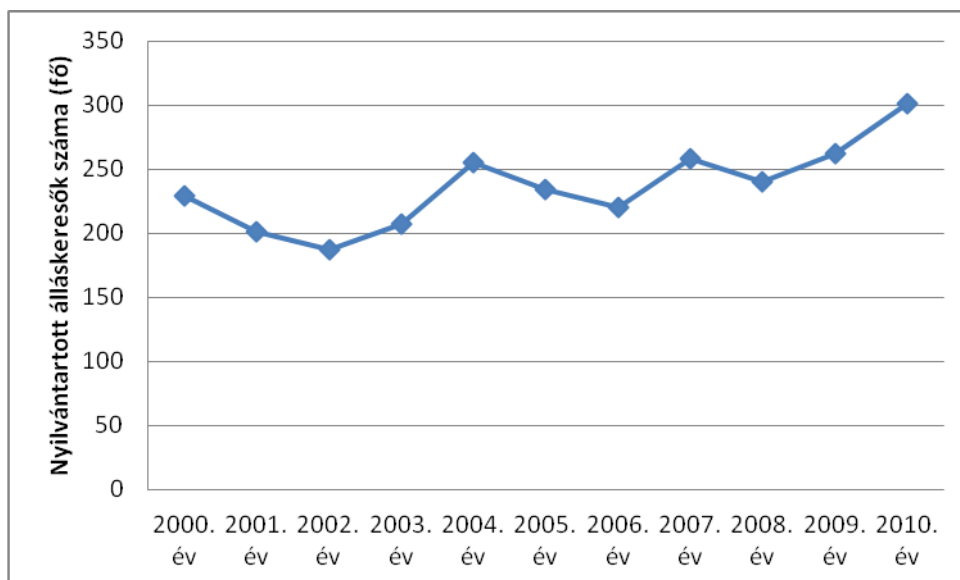
21. táblázat: A munkanélküliség területi összehasonlítása 2010-ben
(forrás: NFSZ, 2010)

| | Nyilvántartott álláskeresők száma (fő) | Munkavállaló korú népesség (fő) | Relatív mutató ⁴ (%) | Arányszám ⁵ (%) |
|--------------------------|--|---------------------------------|---------------------------------|----------------------------|
| Kiszombor | 290 | 2789 | 10,40% | 1,26 |
| Makói kistérség | 2637 | 31623 | 13,24% | 1,50 |
| Csongrád megye | 17118 | 280409 | 7,99% | 0,91 |
| Dél-Alföldi régió | 57687 | 887154 | 10,66% | 1,21 |
| Magyarország | 591278 | 6721637 | 8,80% | 1 |

Ahogy azt az alábbi diagram szemlélteti, a nyilvántartott álláskeresők száma az elmúlt évtizedben – eltekintve az időszakos enyhe csökkenésektől - folyamatosan emelkedő tendenciát mutat, 2010-re eléri a 300 főt (22. ábra).

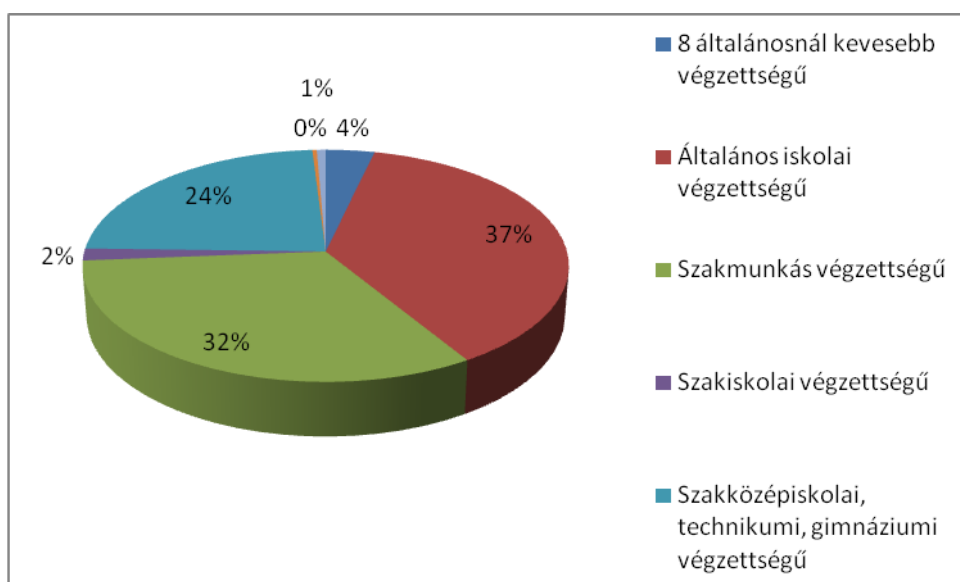
⁴ Relatív mutató - nyilvántartott álláskeresők a munkavállalási korú népesség százalékában

⁵ Arányszám - a relatív mutatónak az országos relatív mutatóhoz viszonyított aránya



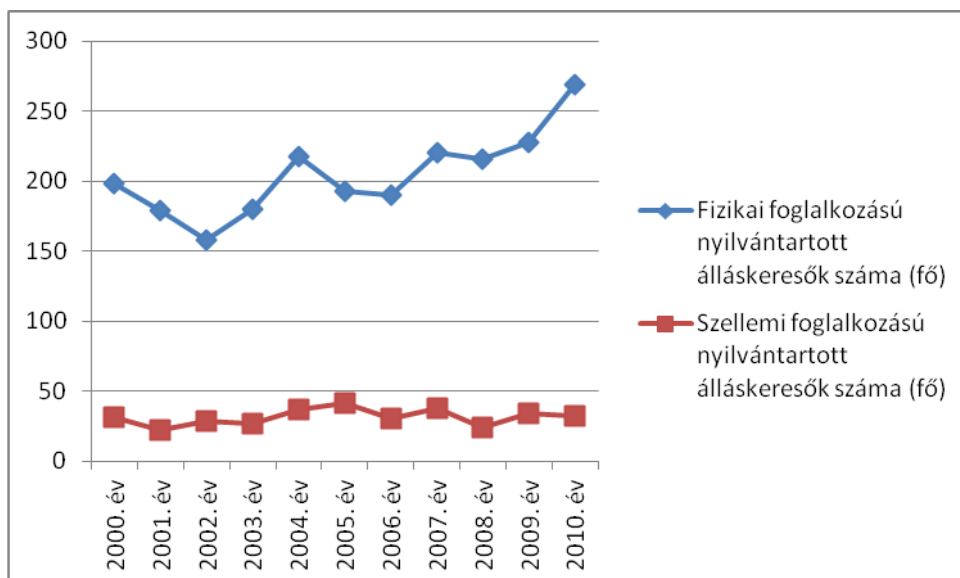
22. ábra: A nyilvántartott álláskeresők számának változása Kiszomboron
(forrás: KSH)

A nyilvántartott álláskeresők iskolai végzettség szerinti megoszlását tekintve láthatjuk, hogy kiemelkedően magas, 37% az általános iskolai végzettségű munkanélküliek aránya. Valamelyest kisebb arányban láthatunk szakmunkás végzettségű álláskeresőt. A szakközépiskolai - gimnáziumi végzettségűek aránya 24%. A szakiskolát végzettek mindössze 2%-ban mutatkoznak, főiskolai vagy egyetemi végzettségű álláskereső pedig nem található a településen (23. ábra).



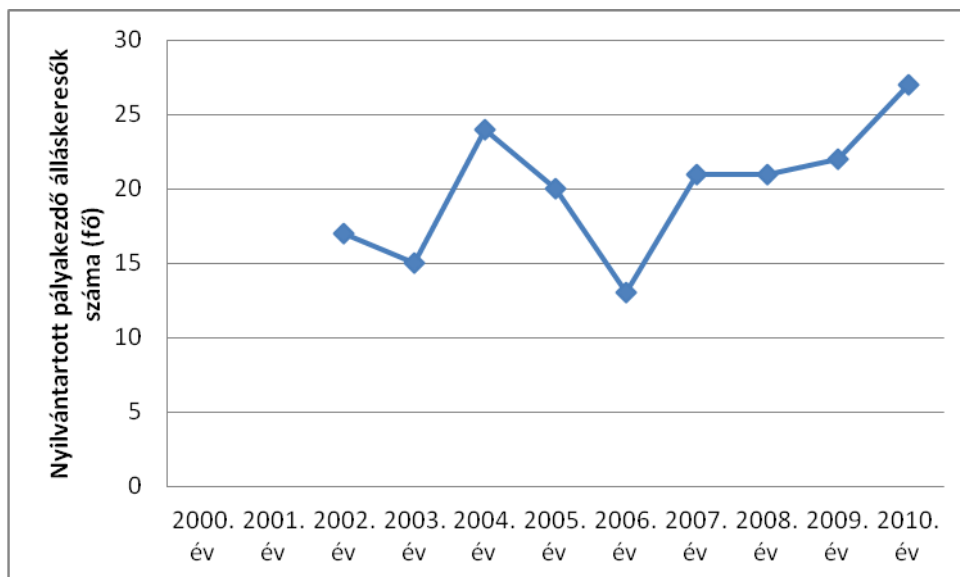
23. ábra: A nyilvántartott álláskeresők iskolai végzettség szerinti megoszlása, Kiszomboron
(forrás: KSH, 2010)

A szellemi foglalkozású álláskeresők száma alacsony és az évtized során kevés változáson megy keresztül. A fizikai foglalkozású álláskeresők száma folyamatos emelkedést mutat, 2009 óta meredeken felfelé ível (24. ábra).



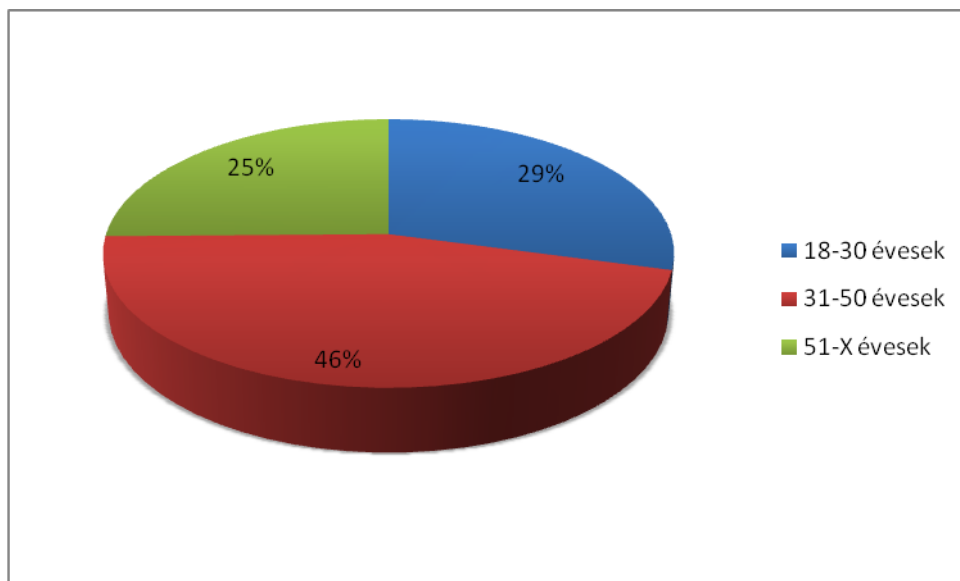
24. ábra: A szellemi és fizikai foglalkozású nyilvántartott álláskeresők számának változása Kiszomboron
(Forrás: KSH, 2010)

A pályakezdő álláskeresők számának évenkénti változásában is jelentős növekedést figyelhetünk meg 2006-ban és 2010-ben. A pályakezdők munkanélkülisége a többi csoportnál nagyobb mértékben veszélyeztetheti a település népességmegtartó képességét (25. ábra).



25. ábra: Nyilvántartott pályakezdő álláskeresők számának változása
(Forrás: KSH, 2010)

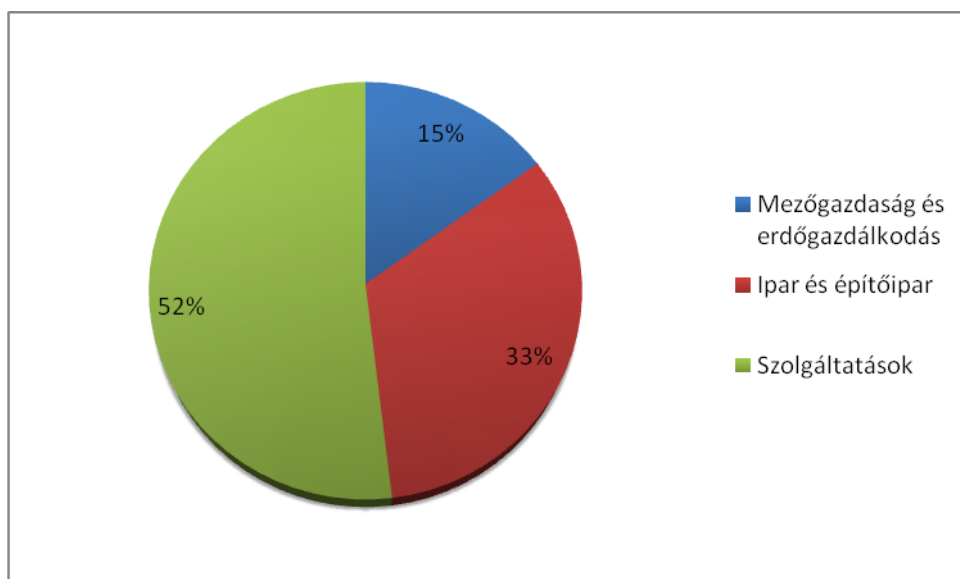
A nyilvántartott álláskeresők többségében a 31-50 éves korcsoport tagjai. A 18-30 éves álláskeresők száma magas, arányuk 29%. Az álláskeresők 25%-át az 51 évesnél idősebb korcsoport tagjai teszik ki. A településen a munkanélküliség tehát a fiatalabb korcsoportokat sújtja leginkább (26. ábra).



26. ábra: Nyilvántartott álláskeresők életkori megoszlása Kiszomboron
(forrás: KSH, 2010)

Foglalkoztatottak megoszlása

Kistérségi szinten vizsgálva elmondható, hogy a szolgáltató szektorban dolgozók száma már az évtized elején is kiemelkedően magas volt, a foglalkoztatottak 52%-a dolgozott szolgáltatási ágazatban. Az ipari dolgozók aránya kisebb mértékű, de szintén magasnak mondható. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya alacsony, mindössze 15% volt (27. ábra).



27. ábra: Foglalkoztatottság megoszlása ágazatonként a Makói kistérségben 2001-ben
(forrás: KSH)

Jövedelmi helyzet

A makói kistérségben az egy adózóra jutó SZJA mennyisége 2010-ben 194.000 forint, ami a Csongrád megyei 257.000 forintos évi értékhez viszonyítva alacsonynak számít.

A száz főre jutó személygépkocsik száma 2010-ben a kistérségben 22,4 darab, Csongrád megyében ugyanez a szám 26,9 (2010, KSH).

I.3.3. Egészségügyi helyzet

A lakosság egészségi állapota jelentős hatással van a humán erőforrás minőségére. A települési szintű statisztikai adatok száma a témában meglehetősen alacsony. A lakosság egészségi állapotára a várható élettartam, az orvos-beteg találkozók, illetve a közgyógyellátási igazolvánnyal rendelkezők számából következtethetünk. A születéskor várható élettartamból következtetni lehet a lakosság egészségi állapotára.⁶ A férfiak születéskor várható élettartamának átlaga 2000 és 2010 között 68,86 év, a nőké 76,95 év. Az orvos-beteg találkozók évenkénti számának alakulásából következtetni lehet a lakosság általános egészségi állapotára. Kiszomboron két házi orvos lát el szolgálatot, gyermekorvos nincs, az ügyelet Makón található. A településhez legközelebbi kórház a makói Dr. Diósszilágyi Sámuel Kórház – Rendelőintézet.

A házi orvosi rendelésen megjelentek száma 2010-re jelentősen lecsökkent. Házi orvosi rendelésen megjelentek és meglátogatottak számának változása. A közgyógyellátás a szociálisan rászorult személyek egészségi állapot-helyreállításához és megőrzéséhez szükséges egészségügyi szolgáltatásokkal kapcsolatos kiadások kompenzálását célzó támogatás. Közgyógyellátási igazolványhoz alanyi jogon, normatív alapon, illetve méltányossági alapon juthat a rászoruló személy. Kiszomboron a közgyógyellátási igazolvánnyal rendelkezők száma 2010-ben 143 fő, ami a lakónépesség 3,7%-a. A kistérségben ugyanez az arány 4,5%, a megyében 3,6%.

I.3.4. Partneri kapcsolatok

Kiszomboron 3 jelentős alapítvány is működik, melyek a település életében jelentős szociális, kulturális és környezetvédelmi funkciót töltenek be (22. táblázat)

⁶ A születéskor várható élettartamra nincs települési adat.

22. táblázat: Kiszombor civil szervezetei, 2012
(forrás: www.kiszombor.hu)

| Társadalmi Szervezetek | | | | |
|-------------------------------|------------------------------|--|--|---|
| Sport | Kultúra | Szociális | Egészségügy | Hagyományőrzés |
| "KISZOMBORÉRT " ALAPÍTVÁNY | "KISZOMBORÉRT" ALAPÍTVÁNY | <i>Egészségért és elviselhetőbb életért Kiszombor és vidéke Alapítvány</i> | <i>Egészségért és elviselhetőbb életért Kiszombor és vidéke Alapítvány</i> | <i>Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör</i> |

Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör

A szervezet 2003. október 6-a óta működik be nem jegyzett civil szervezetként, 13 fővel. Az egyesület célja és feladata: ismeretterjesztés, kulturális örökség megóvása, kulturális tevékenység. Fontos szerepet játszik a hagyományőrzésben, Kiszombor történetének megismertetésével.

"Kiszomborért" Alapítvány

Az alapítvány célja a község fejlődésének elősegítése, az önkormányzati intézmények fejlesztése, a közösségi munkában résztvevők jutalmazása. További célja a gyermek és ifjúsági feladatok, a közművelődés, a tudományos, művészeti tevékenységek, valamint a sport támogatása. Folyamatosan bővítik, az ifjúsággal megismertetik a régmúlt embereinek életét. A patriotizmus kialakítása a fiatalokban, célként jelenik meg. Kutatásokat végeznek, visszaemlékezéseket gyűjtenek a község múltjával kapcsolatban, megőrizve azokat az utókor számára.

Egészségért és elviselhetőbb életért Kiszombor és vidéke Alapítvány:

Az Alapítvány a következő feladatokat látja el:

- Rászorulóknak, időseknek, betegeknek, gyermekeknek és csökkent munkaképességűek segítése, körülményeinek javítása Kiszombor községben és körzetében. Egészség-megőrzés, betegség megelőzés, gyógyító, egészségügyi rehabilitáció.
- Szociális tevékenység, családsegítés, idős korúak gondozása.
- Nevelés és oktatás, képességfejlesztés, ismeretterjesztés.
- Kulturális tevékenység.
- Gyermek és ifjúságvédelem, gyermek és ifjúsági érdekképviselő.
- Hátrányos helyzetű csoportok társadalmi esélyegyenlőségének elősegítése.
- Rehabilitáció.

Környezetvédelem

Az 1997-ben alapított **Körös-Maros Nemzeti Park** a dél-alföldi területek egységes természetvédelmi kezelésének feladatát valósítja meg. Működési területe magába foglalja Békés megye területét, Csongrád megye Tiszától keletre eső területeit, valamint a Dévaványai-Ecsegi puszták és a Körös-ártér Jász-Nagykun-Szolnok megyébe eső részeit. A terület két, egymástól jellegében jól elkülöníthető részre osztható: a Körösvidékre és a Békés-Csanádi löszhátra. A nemzeti park kiemelt feladata az erdélyi **héric és bókoló zsálya állományainak fenntartása**, amelyek hazánkban csak itt találhatóak. A Nemzeti Park Területe Kiszombor-településre is kiterjed.

A település horgásztóval rendelkezik. A tavat és környékét a helyi civil szervezetek az önkormányzattal és a lakossággal együttműködve közösen gondozzák.

A "Kiszomborért" Alapítvány aktívan részt vesz a település környezetének megóvásában.

Vállalkozási aktivitás

A vállalkozások vizsgálata a partneri kapcsolatok szempontjából kiemelten fontos, mivel a vállalkozások a gazdasági szféra főszereplői, melyek jelentős hatással bírnak a lokális gazdaság fejlesztésére. Az önkormányzat és a vállalkozás együttműködése (PPP beruházás) során, gyakran hatékonyabb megoldás születhet egy-egy komplexebb térhasználati konfliktusra.

Kiszombor esetén az ezer főre jutó vállalkozások arányszáma 196,614 (2010, KSH). Ez a szám, a régiós és a megyei értékeknél magasabb, viszont alacsonyabb a kistérség esetén látható arányszámnál (23. táblázat).

23. táblázat: A vállalkozási aktivitás területi összehasonlítása, 2010
(forrás: KSH, 2010)

| | Regisztrált vállalkozások száma | Vállalkozások száma 1000 főre |
|------------------|--|--------------------------------------|
| Apátfalva | 726 | 242,16 |
| Földeák | 869 | 283,894 |
| Kiszombor | 755 | 196,614 |
| Magyarcsanád | 227 | 150,430 |
| Makó | 4886 | 205,925 |
| Maroslele | 590 | 289,783 |
| Megye | 76775 | 182,005 |
| Régió | 236752 | 180,938 |
| Kistérség | 9627 | 209,205 |

I.3.5. Szociális ellátás

A településen gyógyszertár, bölcsőde, óvoda, általános iskola és könyvtár és idősek otthona és családsegítő szolgálat üzemel.

A Családsegítő- és Gyermekejóléti Szolgálat 1999. május 1-jén alakult, azóta az Egyesített Egészségügyi és Szociális Intézmény keretein belül működik. Kiszombor, Ferencszállás, Klárafalva önkormányzatainak társulása alapján a három község közigazgatási területén látja el feladatait. Szociális étkeztetésben 21-en, házi segítségnyújtásban 16-an

részesültek 2010-ben. Az idősellátási intézmény férőhelyeinek száma 20, ami teljes létszámmal üzemel. A rendszeres szociális segélyben részesítettek átlagos száma 18,3, a rendelkezésre állási támogatásban részesültek száma pedig 37,2 volt 2010-ben.

Az óvodai férőhelyek száma 175, az óvodás gyermekek száma 151, ami 7 csoport és 15 óvodapedagógus között oszlik meg. Az általános iskolában 15 osztályterem található, 16 osztály és 30 pedagógusra jut 329 tanuló. A könyvtárba beiratkozott olvasók száma 581, a könyvtári egységek száma pedig 19.602.

II. HELYZETÉRTÉKELÉS

II.1. KÉRDŐÍVEK KIÉRTÉKELÉSE

Kiszombor lakosságának körében a kérdőíves kutatás kérdezőbiztosok segítségével történt, véletlen sétás mintavételi módszerrel. A kutatás a szennyvíztársulás településein zajlott, összesen 500 fős mintán. Az egyes települések népességük arányának megfelelő elemszámmal szerepelnek a minta egészében. Kiszomboron 64 fő lekérdezésére került sor.

Háttérváltozók

A lekérdezett mintában túlnyomó többségben vannak a nők, a lekérdezett 63 főből 40 nő, 23 férfi. Az életkor szerinti megoszlást tekintve a mintába kerültek 24%-a fiatal (35 évesnél fiatalabb), 27%-a középkorú (36-55 éves), illetve 49% idős (56 éves vagy idősebb). A korkategóriák megállapítása a teljes (összes vizsgált települést) tartalmazó adatbázis életkorra vonatkozó kérdéséből, tercilisek létrehozásának segítségével történt, lehetővé téve így, hogy a kategóriákban megközelítőleg azonos számú kérdezett szerepeljen. A válaszadók iskolai végzettségének megoszlása alapján elmondható, hogy az kiszombori válaszadók legnagyobb arányban szakmunkásképzőt végeztek (28%). Őket követik 22%-os aránnyal azok, akik 8 általános iskolai osztályt végeztek, 19% szakközépiskolai végzettséggel rendelkezik, 11% a gimnáziumi érettségizettek aránya, főiskolai diplomája illetve felsőfokú technikuma 8%-nak van, egyetemi diplomája 3%-nak, 6% azoknak az aránya akiknek kevesebb mint 8 általános iskolai osztály a végzettsége. Foglalkozását tekintve a kérdezettek 33%-a teljes munkaidős alkalmazott, 5% részmunkaidőben dolgozik, 5% saját vállalkozásában dolgozik, ugyancsak 3% munkanélkülinek vallotta magát, 39% saját jogú, öregségi nyugdíjas, 5% rokkantnyugdíjas, 7% tanuló, 3% pedig egyéb eltartott.

A településhez való viszony

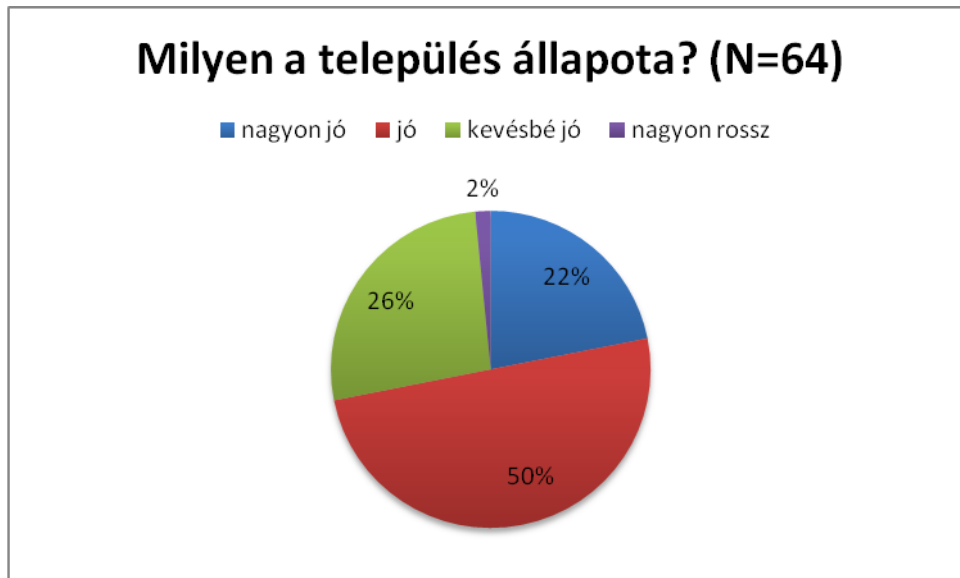
Ahogy az ábrán is látható, a megkérdezett Kiszombori lakosok többsége (69%) kifejezetten szeret a településén élni, 14%-uk pedig inkább igen, mint nem. A negatív válaszok aránya mindössze 17%, amiből 9% egyáltalán nem szeret a településén élni. Ahogy az a keresztábra-elemzésből kiderül, a negatív válaszok többségében a fiatal, illetve a középkorú válaszadóktól származnak, ám a kategóriákban tapasztalható alacsony elemszámra tekintettel ebből csak fenntartásokkal lehet következtetéseket levonni (28. ábra).



28. ábra

A település állapotának megítélése

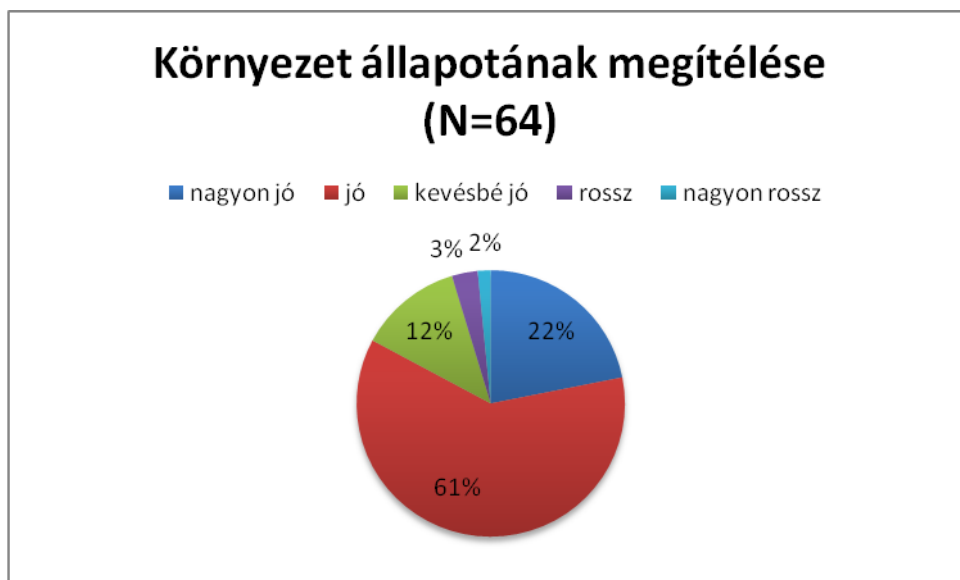
A település állapotára vonatkozó kérdésre a megkérdezettek többsége a „jó” választ adta (50%), de viszonylag magas azoknak az aránya is, akik Kiszombor állagát kevésbé jónak (26%) ítélték (29. ábra).



29. ábra

A környezet állapotának megítélése

Ahogy az ábrán láthatjuk, az megkérdezettek 22%-a gondolja úgy, hogy a környezet állapota a településen nagyon jó. Azok aránya, akik jónak gondolják, meglehetősen magas, 61%. 12% szerint kevésbé jó, mindössze 2% vélekedik úgy, hogy nagyon rossz (30. ábra).



30. ábra

A lakóhely legnagyobb problémái

A lakóhely legnagyobb jövőbeli problémái iránt érdeklődő kérdésünkre a választ a kérdezetteknek saját maguktól kellett megadniuk, s a szöveges válaszok kódolása utólagos kérdezőbiztosi munkával történt. Már a nyitott kérdésre adott válaszokból is kitűnt, hogy legtöbbször a csatornázással, előregedéssel, munkahellyel,

munkanélküliséggel kapcsolatos problémákat említették. Táblázatos megoszlásban a következőket láthatjuk (24. táblázat).

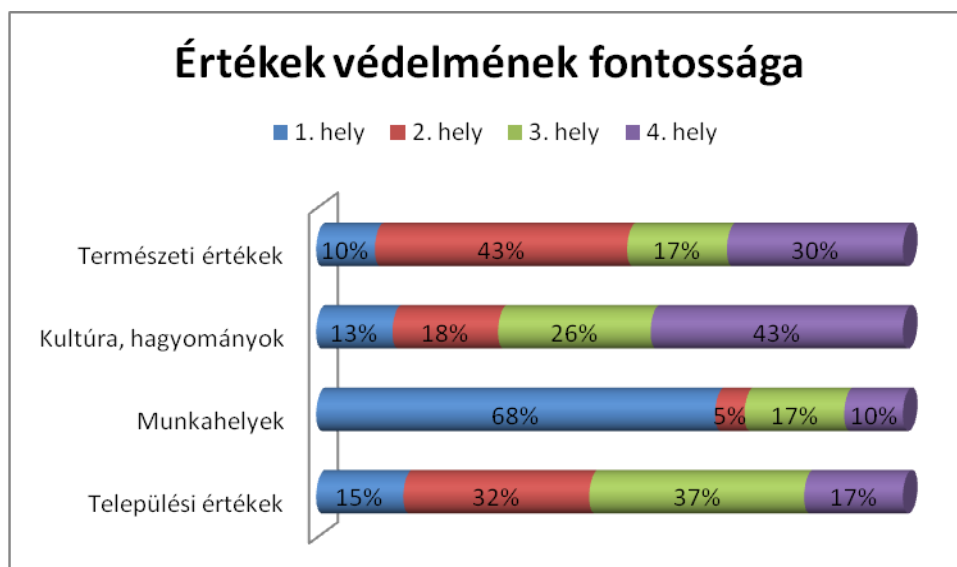
24. táblázat

| Probléma | N | % |
|--|-----------|-------------|
| Csatornázás, szennyvízelvezetés hiánya | 18 | 34% |
| Előregedés | 2 | 4% |
| Munkanélküliség | 15 | 28% |
| Megélhetés nehézsége, szegénység | 10 | 19% |
| Szemétszállítás elégtelensége | 2 | 4% |
| Szórakozási lehetőségek hiánya | 4 | 8% |
| Rosszak az utak | 2 | 4% |
| Összesen | 53 | 100% |

A települési értékek, munkahelyek, kultúra és hagyományok, valamint a természeti értékek fontossága

A következő kérdésben arra kerestük a választ, hogy az adott településen élők mennyire tartják fontosnak a települési értékek, a munkahelyek, a kultúra, hagyományok, valamint a természeti értékek megőrzését, védelmét.

A települési értékek védelmét a kérdezettek 15%-a tartotta a négy érték közül a legfontosabbnak. A második helyezés 32%, a harmadik 37%, a negyedik helyezés 17% arányban szerepel. A munkahelyek védelmét ezzel szemben a kérdezettek jelentős többsége (68%) tartja a legfontosabbnak, 5%-uk pedig második helyre sorolta. A kultúra és hagyományok védelmét 13% sorolta az első helyre. A kérdezettek többsége szerint ez a kategória a legkevésbé fontos a négy érték közül. A természeti értékek védelmét 10% sorolta első helyre, 43% a második, 17% pedig a harmadikra. A kérdezettek 30%-a gondolja ezt a kategóriát legkevésbé fontosnak (31. ábra).

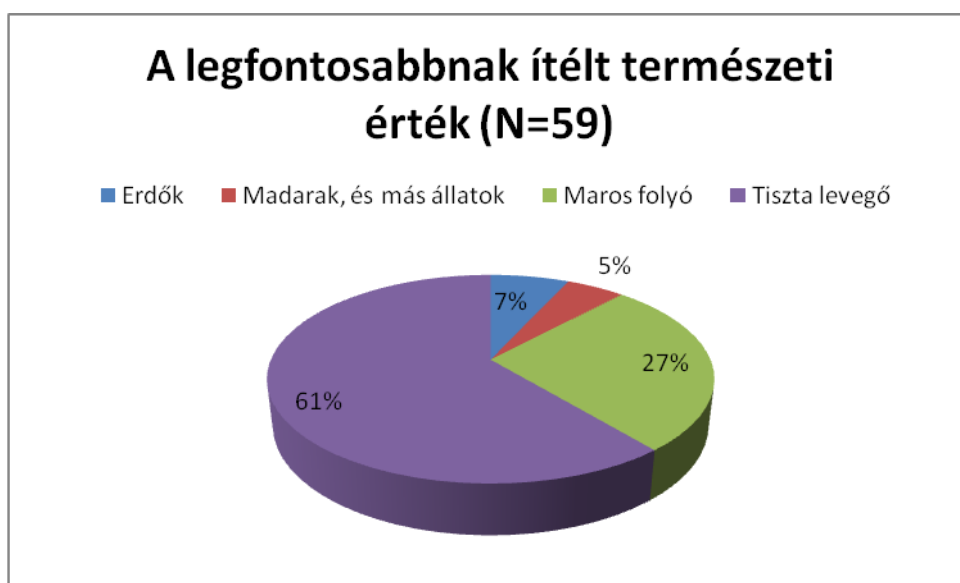


31. ábra

Az eredményeket összevonva a következő sorrendet lehet felállítani az értékek tekintetében: első helyre a munkahely, második helyre a települési értékek, harmadik helyre a kultúra, hagyományok, utolsó helyre pedig a természeti értékek kerültek, mint megvédendő, illetve fontosnak tartott érték.

Természeti értékek védelmének fontossága

A kérdezettek többsége, 61% a tiszta levegőt tartja a legfontosabb természeti értéknek, őket követik 27%-kal azok, akik a Maros folyót, 7% pedig az erdőket említette (32. ábra).



32. ábra

A településen előforduló környezeti problémák és megoldásuk

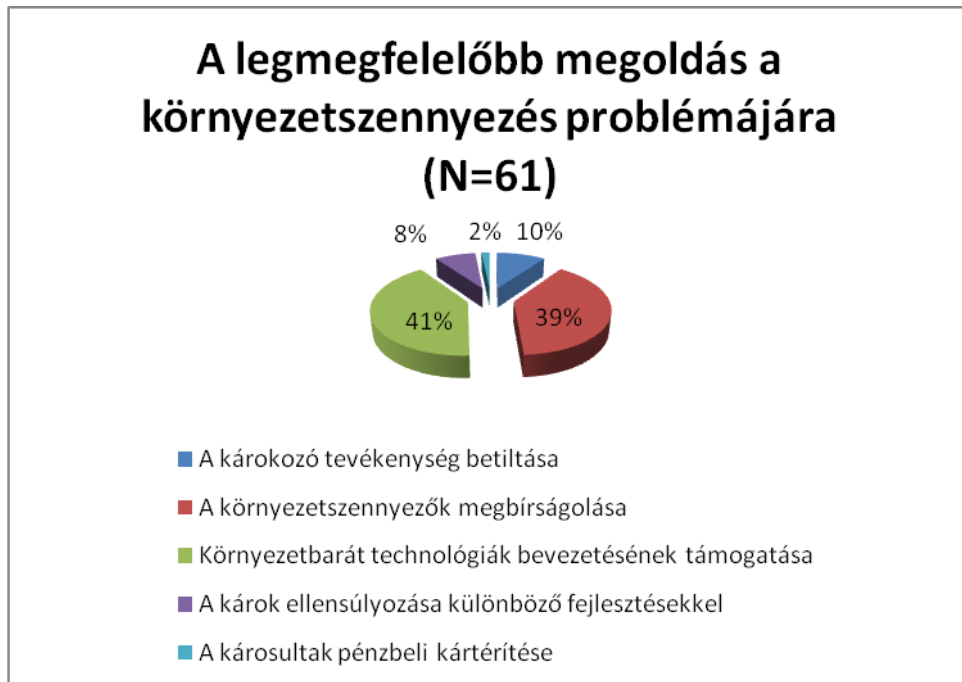
A településen előforduló környezeti problémák közül legtöbbször az illegális szemétkerakást, a belvíz által okozott problémákat, valamint a Maros folyó szennyezését említették (25. táblázat).

25. táblázat

| Probléma | N | % |
|-------------------------|-----------|-------------|
| Belvíz | 16 | 30% |
| Illegális szemétkerakás | 19 | 35% |
| Maros folyó szennyezése | 12 | 22% |
| Aszály | 4 | 7% |
| Viharkárok | 3 | 6% |
| Összesen | 54 | 100% |

A válaszadók többsége úgy véli, hogy a környezetszennyezés problémájára a környezetbarát technológiák bevezetésének anyagi támogatása és a

környezetszennyezők megbírságolása volna a legmegfelelőbb megoldás. Viszonylag kevesen (10%) gondolják úgy, hogy a károsító tevékenységek betiltásával a szennyezés negatív hatásai csökkenthetők. A kérdezettek közül 8% úgy véli, hogy a károk ellensúlyozása különböző fejlesztésekkel megoldható (33. ábra).



33. ábra

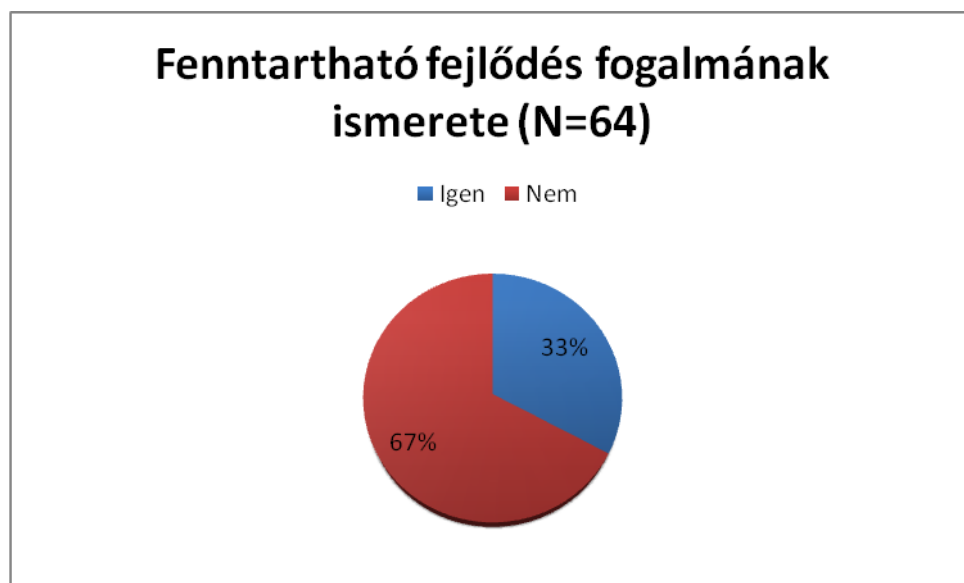
A megkérdezettek 43%-a folyamatosan érdeklődik a környezetvédelmi kérdések iránt. 46%, csak egyes eseményekkel kapcsolatban érdeklődik. A válaszadók közül mindössze 11% azok aránya, akiket egyáltalán nem érdekelnek a környezetvédelmi kérdések (34. ábra).



34. ábra

Vélekedések a fenntartható fejlődésről

„Fenntartható fejlődésen” a szakirodalom egy olyan fejlődési folyamatot ért, melynek segítségével a jelenlegi szükségleteinket az adott élethelyzetben ki tudjuk elégíteni úgy, hogy a fogyasztásunk mértéke nem csökkenti a következő generációk lehetőségét szükséglet-kielégítésük szempontjából. Ezzel a fogalommal egyre többet lehet találkozni a mindennapi életünk sajtójában, a médiájában. A kutatás során arra voltunk kíváncsiak vajon az emberek hány százaléka hallott már erről a kifejezésről? Az elnevezéssel a válaszadóinknak csupán 33%-a találkozott korábban, akik nagyobb része a fogalom definiálásánál kisebb-nagyobb problémába ütközött. Általánosan elmondható, hogy ugyan a válaszadók harmada találkozott az említett szakkifejezéssel, mégis nagy többségük csak hozzávetőlegesen tudta meghatározni mit is ért „fenntartható fejlődésen”. Jobbára nem a szakirodalomnak megfelelő kifejezést értik alatta (35. ábra).



35. ábra

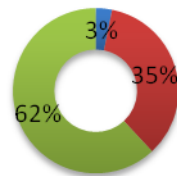
Környezetszennyezés, mint probléma megítélése

A környezetszennyezés az emberi társadalmunk környezetének negatív irányú megváltozásával kapcsolatos jelenség, tevékenység. A probléma jellegét tekintve eléggé összetett, mégis mindennap találkozunk vele, ezért nagy figyelmet fordítunk a fontosságára és aktualitására. A kutatás során arra kerestük a választ vajon a válaszadók számára mennyire jelent ma problémát a környezetszennyezés az országukban, illetve azon a településen, ahol mindennapi életüket élik.

A válaszadók négyfokú skálán értékelték a környezetszennyezés problémájának komolyságát, azonban Kiszombor esetében csupán az „elégé komoly” (35%), a „nagyon komoly” (62%) és a „viszonylag jelentéktelen” (3%) kategóriákat jelölték (36. ábra).

Mennyire jelent komoly problémát a környezetszennyezés Magyarországon? (N=45)

■ viszonylag jelentéktelen ■ eléggé komoly ■ nagyon komoly

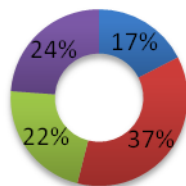


36. ábra

A kiszombori környezetvédelmi helyzet megítélése már nem ennyire súlyos, azonban ebben az esetben is magas azok aránya, akik szerint a településen nagyon komoly problémát jelent a környezetszennyezés. 22% a problémát eléggé komolynak tartók aránya és 37% gondolja úgy, hogy a környezetszennyezés viszonylag jelentéktelen. A válaszadók közül 17% vélekedik úgy, hogy a környezetszennyezés nem jelent problémát (37. ábra).

Mennyire jelent problémát a környezetszennyezés Kiszomboron? (N=64)

■ nem jelent problémát ■ viszonylag jelentéktelen
■ eléggé komoly ■ nagyon komoly



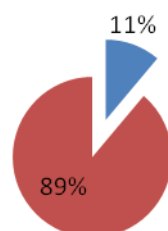
37. ábra

Környezetvédelmi szervezetek működésének ismerete

A következő kérdés az volt, hogy tudnak-e olyan szervezetről, amely környezetük értékeinek megóvására specializálódott településükön. A megkérdezettek közül csupán 11% ismer környezetvédelmi szervezetet (38. ábra).

Ismer-e környezetvédelmi szervezetet Kiszomboron? (N=64)

- igen, ismerem ilyen szervezetet
- nincs tudomásom ilyen szervezet működéséről



38. ábra

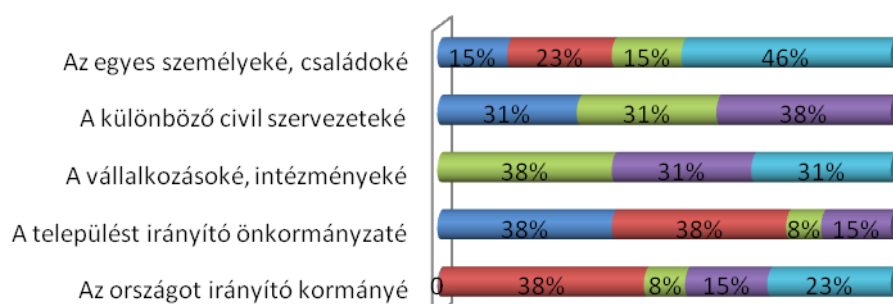
A környezetvédelmi felelősség rangsorolása

A következő kérdésblokkban arra kértük a válaszadókat, hogy rangsorolják a különböző szereplőket az alapján, hogy mennyire felelősek a környezetvédelemért.

A következő ábrán látható, hogy a kormány felelősségét a megkérdezettek 38%-a sorolta első helyre. Szintén 38% gondolja úgy, hogy a települést irányító önkormányzat és a vállalkozások elsődleges felelősége a környezet védelme. A különböző civil szervezeteket 31%, a személyeket és családokat pedig 15% sorolta az első helyre. (39. ábra).

Környezetvédelmi felelősség mértékének megítélése

- 1. hely
- 2. hely
- 3. hely
- 4. hely
- 5. hely



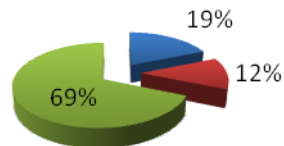
39. ábra

Fogyasztási szokások környezetre gyakorolt hatása

A megkérdezettek 69%-a véli úgy, hogy a fogyasztási szokások környezetterhelő hatása jelentős, 12% szerint pedig a vásárlási szokásoknak néha lehetnek környezetterhelő hatásai. 19% nem tartja ezt környezetterhelő hatásúnak (40. ábra).

Fogyasztási szokások környezetterhelő hatása (N=64)

- nem tartom a fogyasztási (vásárlási) szokásokat környezetterhelő hatásúnak
- igen, néha lehetnek a fogyasztási (vásárlási) szokásoknak környezetterhelő hatásai
- igen, jelentősnek tartom a fogyasztási (vásárlási) szokások környezetterhelő hatását

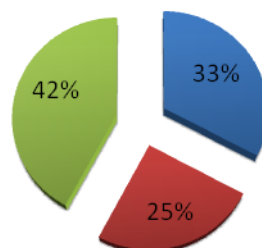


40. ábra

A megkérdezettek 42%-a rendszeresen igyekszik kevésbé környezetterhelő termékeket választani, 25%-uk csak nagyon ritkán teszi ezt, 33% pedig soha nem figyel erre (41. ábra).

Kevésbé környezetterhelő termékek vásárlásának gyakorisága (N=64)

- soha
- nagyon ritkán
- igen, nagyon gyakran



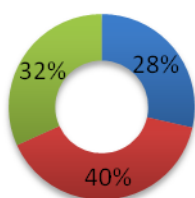
41. ábra

Tájékozottság a lakóhely gazdasági, szociális és környezetvédelmi ügyeiben

A válaszadók 28%-át egyáltalán nem érdeklik a lakóhelyük ügyei, 40%-uk pedig csak ritkán foglalkozik a település dolgaival. 32% tartja megfelelően tájékozottnak magát Kiszombor ügyeiben (42. ábra).

Tájékozottság a lakóhely ügyeiben (N=64)

- egyáltalán nem érdekelnek a lakóhelyem dolgai, ügyei
- csak ritkán szoktam foglalkozni a lakóhelyem dolgaival
- igen, megfelelően tájékozott vagyok a lakóhelyem ügyeiben

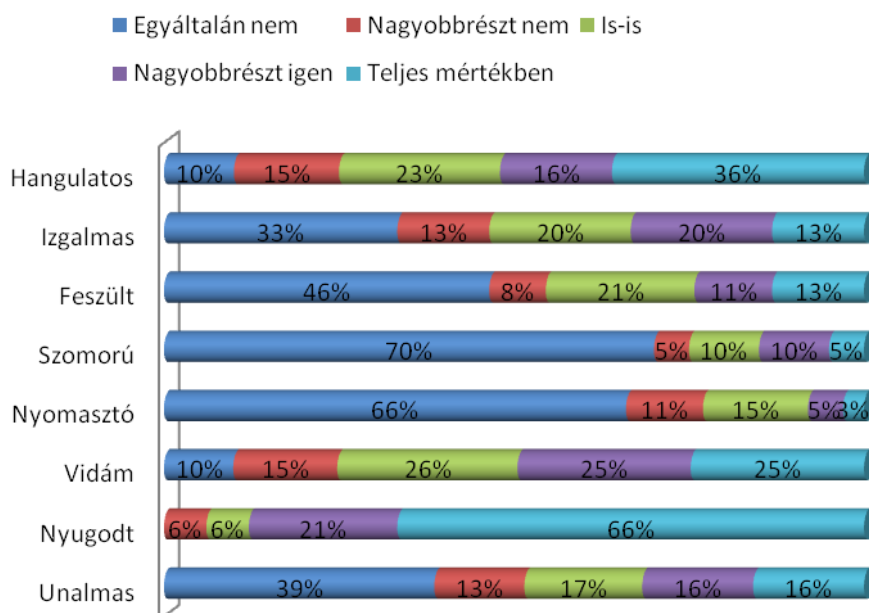


42. ábra

A lakóhely tulajdonságainak, szubjektív jellemzőinek megítélése

A következő kérdésblokkban különböző tulajdonságokat soroltunk fel a kérdezetteknek, akiknek el kellett dönteniük, hogy e tulajdonságok egy 1-5-ös skálán mennyire jellemzők a településükre (43. ábra).

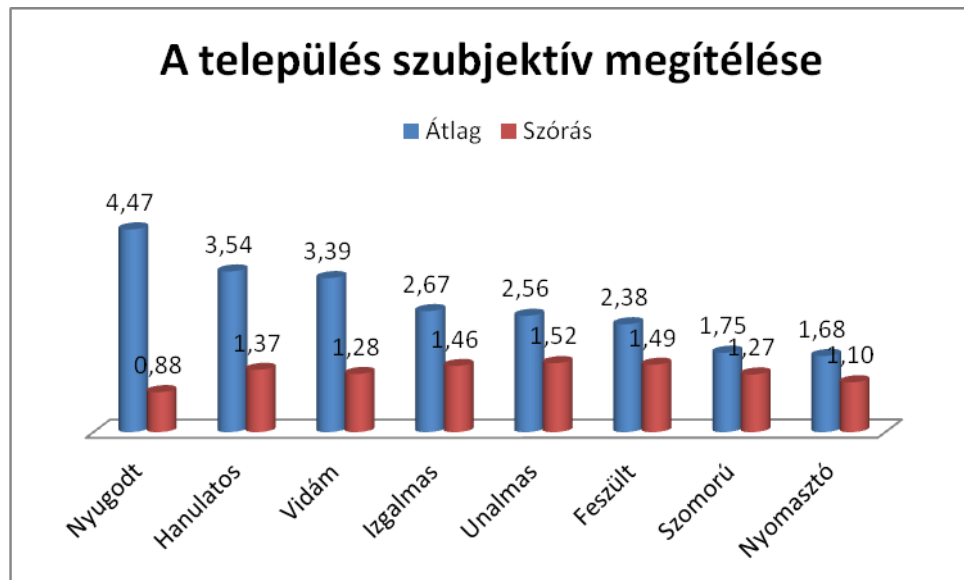
A település tulajdonságainak megítélése



43. ábra

Az alábbi, ábrán az egyes jellemzőkre adott válaszok átlagát illetve szórását láthatjuk. A legmagasabb értékelést az „nyugodt” kategória kapta, ennek értéke 4,47, szórása 0,88.

Az utóbbi mellett a „hangulatos” kategória átlagos pontszáma is meglehetősen magas. A többi jellemzőt tekintve megfigyelhető, hogy az átlagok a skála középértéke felé tendálnak, a szórások pedig viszonylag alacsonynak mondhatók. A „nyomasztó” kategória átlaga meglehetősen alacsony, illetve itt a szórás is alacsony értéket mutat. A különböző korcsoportok mentén összehasonlítva a megítélésben jelentős eltérések nem mutatkoznak (44. ábra).



44. ábra

Közlekedés a településen belül

A megkérdezettek 81%-a leggyakoribb közlekedési módnak a kerékpározást jelölte meg, mindössze 8% jár autóval, 11% pedig gyalog közlekedik (45. ábra).

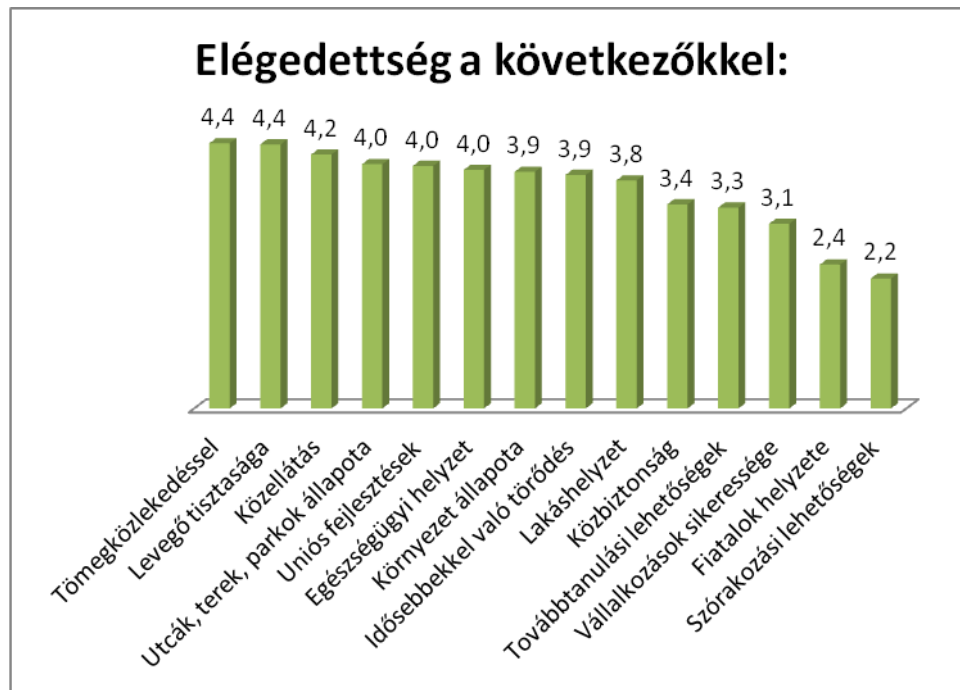


45. ábra

Elégedettség a településen

A következő kérdésblokkban a válaszadók egy 1-5-ös skálán osztályozták a település állapotáról, szolgáltatásairól és az ott lakók lehetőségeiről árulkodó mutatókat, aszerint, hogy mennyire elégedettek az adott kategóriával. Az ábrán a településen kapott összes válasz átlaga látható. Kiszombor válaszadói leginkább a tömegközlekedéssel és a levegő

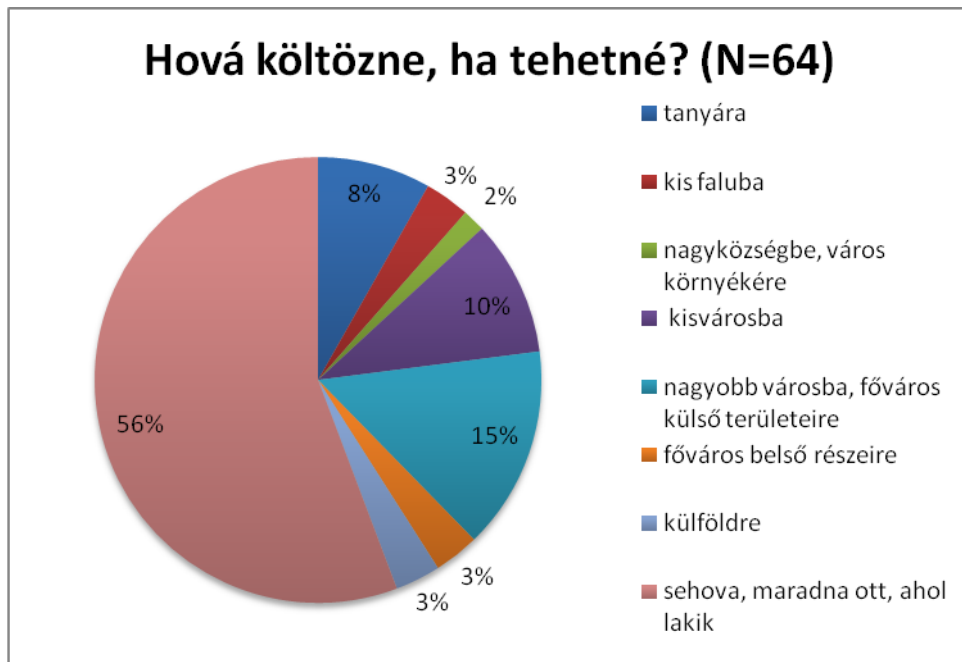
tisztaságával elégedettek, ennek átlagos értéke 4,4. Hasonló elégedettségi érték figyelhető meg a közellátással kapcsolatban is. A legalacsonyabb átlagértéket a szórakozási lehetőségek kategóriában találjuk, a megkérdezettek többsége egyáltalán nem elégedett a szórakozási lehetőségekkel a településen. Szintén alacsony pontszámot kapott a fiatalok helyzete, a vállalkozások sikeressége és a továbbtanulási lehetőségek is (46. ábra)



46. ábra

Preferált lakókörnyezet

A következő kérdésnél azt kérdeztük a válaszadóktól, hogy ha megtehetnék, hogy oda költöznek, ahová szeretnének, milyen típusú települést, lakókörnyezetet választanának. 56% sehová nem költözne, maradna a jelenlegi lakhelyén. 8% tanyára, 10% kisvárosba, valamint 3% külföldre költözne. 3% a kisebb falvakat részesítené előnyben. Nagyközségbe, város környékére mindössze 2% költözne, nagyobb városba, a főváros külső területeire pedig 15% (47. ábra).

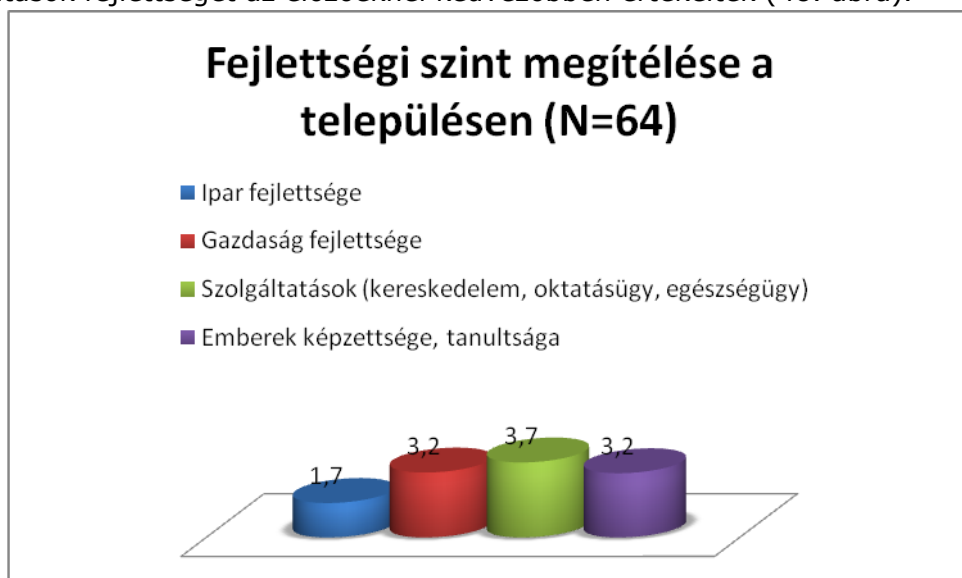


47. ábra

Érdekes, ám az alacsony kategóriánkénti elemszám miatt nem szignifikáns, fenntartással kezelendő eredményeket kapunk, ha megnézzük az egyes típusokat választók korösszetételét. Az idős korcsoportba tartozó válaszadók tanyára, kisebb faluba költöznének, a fiatalabb korcsoportba tartozók pedig a nagyobb várost, illetve a külföldi lakhelyet választanák. A jelenlegi lakhelyükön maradni szándékozóak között is nagyobb arányban találunk középkorúakat illetve időseket.

A település gazdasági helyzetének megítélése

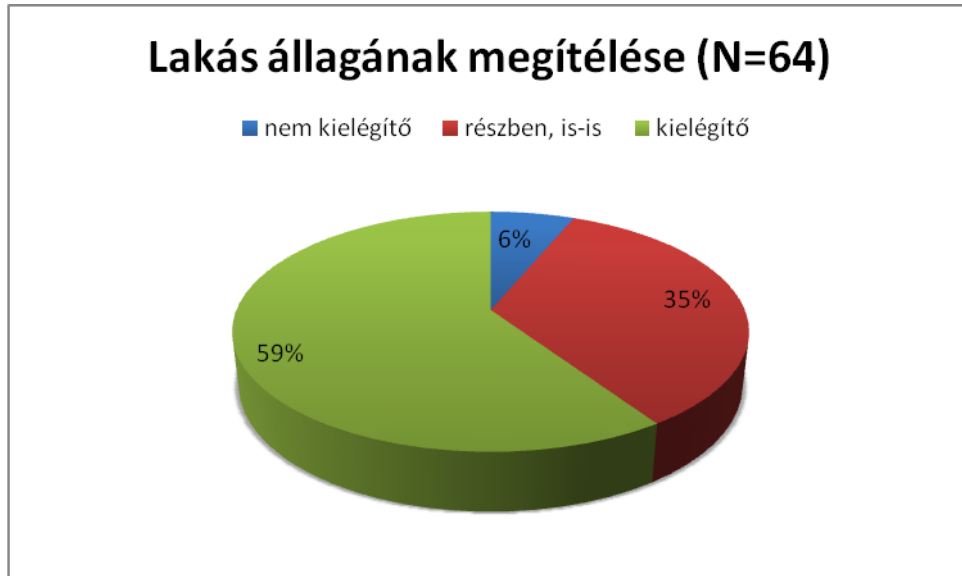
A gazdasági helyzet megítélése szintén 1-5-ös skálán történt. Látható, hogy a megkérdezettek átlagosan az ipar fejlettségi szintjét tartják legalacsonyabbnak, ezt követi a gazdaság fejlettsége, valamint az emberek képzettsége – tanultsága. A szolgáltatások fejlettségét az előzőeknél kedvezőbben értékelték (48. ábra).



48. ábra

A lakás állapotával való elégedettség

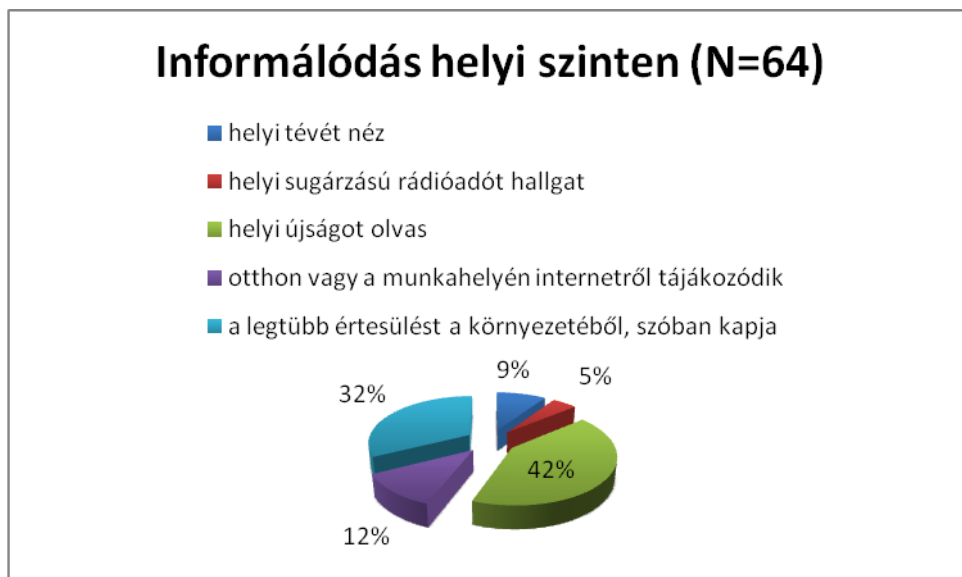
A kérdezettek többsége, 59% lakásának állagát kielégítőnek tartja, 35% azoknak az aránya, akik csak részben elégedettek lakásukkal, míg 6% egyáltalán nem tartja megfelelőnek lakása állapotát (49. ábra).



49. ábra

Informálódás módja lokális és országos szinten

A válaszadók 42%-a a helyi újságból informálódik, de magas azok aránya is (32%), akik a legtöbb értesülést a környezetükből szóban kapják. Helyi tévét 9% néz, valamint 12% az internetről szerez híreket. Mindössze 5% hallgat helyi sugárzású rádiót (50. ábra).



50. ábra

Az országos szintű tájékozódás ezzel szemben a válaszadók döntő többségének esetében (76%) televízió keresztül történik, az interneten 22% szerez információt. Az újságból tájékozódók aránya meglehetősen alacsony, mindössze 2%.

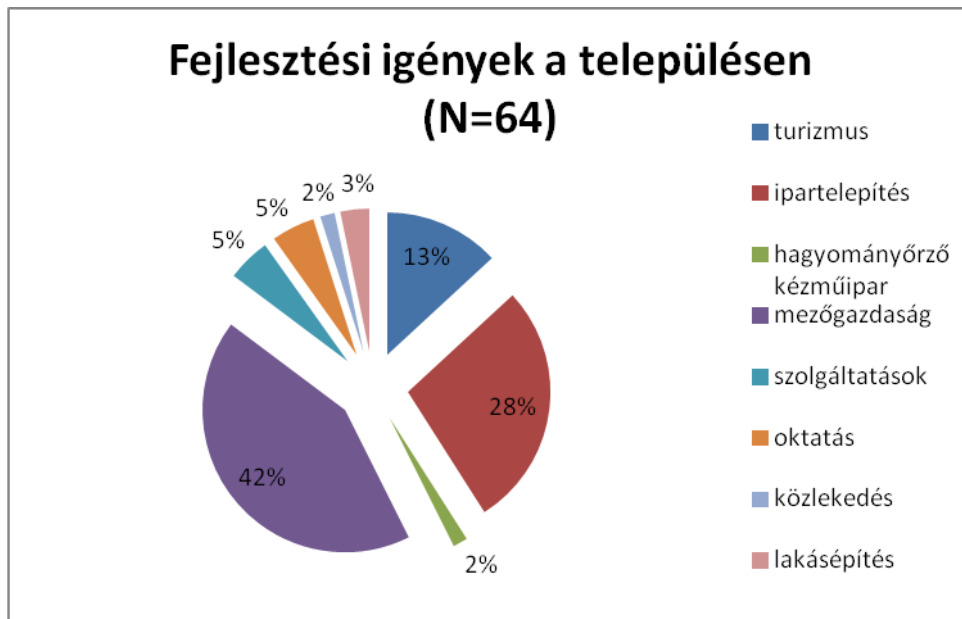
A két ábra összehasonlításával megállapíthatjuk, hogy a tájékozódás módja helyi és országos szinten jelentős eltéréseket mutat (51. ábra).



51. ábra

Fejlesztési igények a településen

A kérdezettek jelentős része a mezőgazdaság fejlesztését tartaná kívánatosnak települése számára (42%). 28% választotta az ipartelepítést, továbbá az oktatás és a szolgáltatások fejlesztését egyaránt 5%. A turizmus fejlesztését 13% választotta. Láthatjuk, hogy a lakásépítést, a közlekedés és a hagyományőrző kézműipart kevesen tartották a legfontosabbnak. Ennek oka lehet az, hogy ezekkel a területekkel alapvetően elégedettek, illetve hogy értékrendjükben ezek a területek kisebb súllyal szerepelnek (52. ábra).



52. ábra

A megkérdezettek közül legnagyobb arányban a csatornázás fejlesztését tartják a legfontosabbnak (31%). Magasnak mondható azok aránya (20%), akik a helyi kastély felújítását említették. A kérdezettek 17%-a a munkahelyek létesítését tartja igazán fontosnak, 8% pedig az elkerülő utak építését említette (26. táblázat).

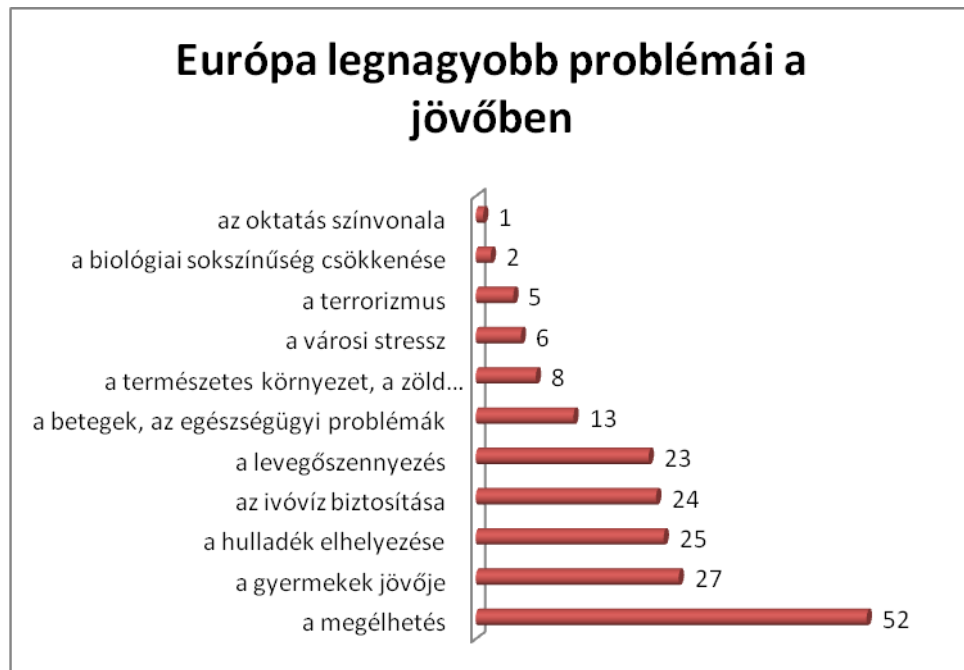
26. táblázat

| Fejlesztési igények | N | % |
|-------------------------------------|-----------|-------------|
| Csatornázás, szennyvízelvezetés | 23 | 31% |
| A kastély felújítása | 2 | 3% |
| Elkerülő utak építése | 6 | 8% |
| Munkahelyek létesítése | 13 | 17% |
| Jelzőlámpa az iskola elé | 1 | 1% |
| Kerékpárutak fejlesztése | 2 | 3% |
| Szórakozási lehetőségek fejlesztése | 4 | 5% |
| A kastély felújítása | 15 | 20% |
| Horgászat fellendítése | 3 | 4% |
| Műemlékek védelme | 4 | 5% |
| A település népszerűsítése | 2 | 3% |
| Összesen | 75 | 100% |

Európa és a lakóhely legnagyobb problémái a jövőben

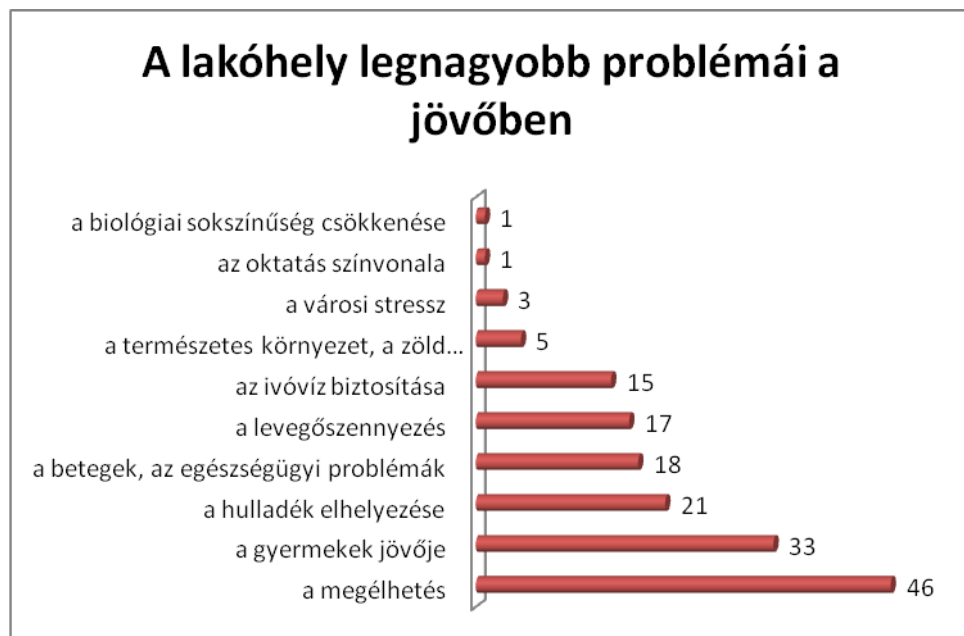
Ennél a kérdésnél a válaszadóknak egy listából kellett választani három problémát, ami véleményük szerint a közeljövőben Európa illetve a lakóhely népességét érinteni fogja. Az ábrán az összes választ egyesítve láthatjuk, így kiderül, hogy a legtöbb válasz a megélhetés, a gyermekek jövője, a levegőszennyezés, az ivóvíz biztosítása, illetve a hulladék elhelyezése kategóriában található, a megkérdezettek többsége tehát úgy

gondolja, hogy ezek a problémák fogják a közeljövőben érinteni Európa népességét (53. ábra).



53. ábra

A lakóhely három legnagyobb problémája szinte megegyezik az előzőre vonatkozó válaszokkal, első három helyen itt a megélhetés, a gyermekek jövője, illetve a hulladék elhelyezése szerepelnek. Az egészségügyi problémák itt a negyedik helyre került, de a levegőszennyezés és az ivóvíz biztosítása is több említést kapott (54. ábra).



54. ábra

A településre látogató turisták és átutazók véleménye a lakosság véleménye szerint

A válaszadók többsége szerint a Kiszomborra látogató turisták és átutazók a települést átlagosnak, valamint csendesnek, nyugodtnak és szép helynek tartják. Egyesek úgy vélik, hogy a település szemetes és elhanyagolt hely benyomását kelti. A kérdésre érvénytelen válaszokat is kaptunk, mely szerint a kérdezett nem tudja idegen szemmel megítélni a települést, ezeket a válaszokat az alábbi összesítő táblázatból kihagytuk (27. táblázat).

27. táblázat

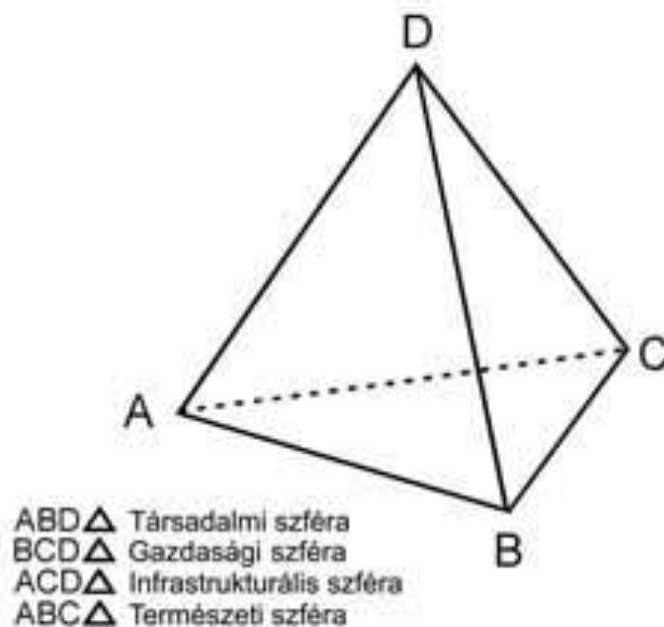
| Tulajdonság | N | % |
|--------------------------|-----------|-------------|
| Csendes, nyugodt | 12 | 22% |
| Tiszta, rendezett | 7 | 13% |
| Fejlődő | 4 | 7% |
| Kicsi, átlagos település | 14 | 25% |
| Szemetes, elhanyagolt | 6 | 11% |
| Szép | 11 | 20% |
| Összesen | 54 | 200% |

III. A TÁRSULT ÖNKORMÁNYZATOK STRATÉGIAI PROGRAMJA

A települési szintű stratégiai programok meghatározásához kiindulópontként érdemes alapul venni a település fogalmát:

„A település egy adott földrajzi környezetben, annak elemeivel intenzív kölcsönhatásban élő gazdasági, társadalmi és műszaki struktúrák rendszere (Tóth 1988).”

A település, mint rendszer értelmezése a rendszer elmeinek vizsgálatát követeli meg. A települési **tetraéder-modell** szerinti elemzés lehetővé teszi a település vagy térség komplex, rendszerszemléletű vizsgálatát. E sajátos térszemléleti modell alapvetően bemutatja egy település természeti-társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szférái közötti egyensúlyt, ezek együttműködését. E négy szférát egy tetraéderen keresztül szemlélteti (55. ábra).



55. ábra: A települések tetraéder-modellje (Tóth J., 1981)

E tetraéderben a lapok mentén fejlettebb vagy fejletlenebb ágazatok és térségek helyezkednek el. Az élek mentén, a szférák találkozásánál kölcsönhatások jönnek létre. Így a tetraéder a települést ábrázolva egy élő, harmonikus egységet alkot. Ha egy település egyes szférái egyensúlyban vannak, akkor a tetraéder szerkezete megmarad. Amennyiben bármely szféra csorbát szenved, a település fejlődése lelassul, a tetraéder torzul és ez természetesen magával vonzza a többi szféra csökkent működését is.

A tetraéder modell elemzéséhez Kiszombor esetében jelen dokumentum helyzetelemzés fejezetét lehet alapul venni. A monografikus helyzetfeltárás rámutat, hogy a település tetraéder modelljében leginkább a társadalmi- és a gazdasági szféra okoz diszharmóniát a település fejlődésében (28. táblázat).

28. táblázat: A település fejlődésének gyenge pontjai a társadalmi, gazdasági, infrastrukturális és természeti szférák szerinti bontásban

| Társadalmi szféra | Gazdasági szféra | Infrastrukturális szféra | Természeti szféra |
|---|---|--|---|
| <ul style="list-style-type: none"> - lakossági hozzáállás és helyi érték védelem - szociális háló, nemzetiségek | <ul style="list-style-type: none"> - környezet-terhelés - vállalkozási aktivitás - energiafelhasználás | <ul style="list-style-type: none"> - kerékpárút-hálózat, infrastruktúra kiépítettség - szennyvíz-hálózat kiépültsége - humán infrastruktúra kiépültsége | <ul style="list-style-type: none"> - természeti területek állapot-változásai, trendjei, tájökölógiai folyosók - opcionális és jelenlegi területhasználat különbségei - zöldterület-hálózat |

III.1. JÖVŐKÉP

Kiszombor tekintetében a szennyvízelvezetés, biológiai szennyvíztisztítás megvalósítása a makói térségi szennyvízkezelési projekt keretében egy fontos lépés lesz a környezet-minőség alakulásában, hiszen a szennyvíz szikkadásából és annak hatása a környezeti elemekre komoly környezet-egészségügyi veszélyeket rejt magában.

A település a jövőben fókuszálni kíván az alternatív energiaforrásokra, így célként tűzi ki a szélenergia környezetkímélő hasznosításának elősegítését. A megújuló energiák használatával az energiabiztonság növelhető, és a település környezetterhelése csökkenthető.

A tanyák infrastrukturális ellátottságának javításával a lakosság környezet-minősége javul és települési közösségbe való erősebb integrációja is megvalósítható.

Kiemelten fontos a természetvédelem és az ökoturizmus tekintetében a kiemelt jelentőségű természet-megőrzési Maros hullámtér területe, Natura 2000 területek, és az Óbébai út mentén a Vályogos záportó.

Az ex-lege védett területek közül a kunhalmok megőrzése emelhető ki, hiszen a nem körültekintő gazdálkodási tevékenységek azokban jelentős károkat okozhatnak.

A település átfogó célja, jövőképe egy racionalizált környezetgazdálkodás a fenntartható fejlődés jegyében, mely együttesen vonatkozik mind a műszaki infrastruktúra fejlesztésére, a települési környezet minőségének javítására és a környezetvédelem integrációjára is, mint részcélok, prioritások (56. ábra). Intézkedési szinten ez összehangoltságot kíván mind a közlekedési infrastruktúra fejlesztése, a területhasználat racionalizálása, a védett területek kijelölése és védelme, valamint a biztonságos hulladékkezelés és kárelhárítás részterületeken.



56. ábra: Célfa

A stratégiai kérdésekkel kapcsolatos döntéseket segítő SWOT elemzés **belső tényezőknek** az ide tartozó jellemzőket, mert azok alakulására a vizsgált egység (Kiszombor település) saját intézkedéseivel hatással lehet, így a későbbiekben befolyásolni tudja az elemzés idején rögzített állapotot. A belső tényezők szisztematikus számbavételének elsősorban a gyengeségek oldaláról van jelentősége. Ezek listázása egyrészt megmutatja, hogy a LA21 program működtetése során melyek azok a feladatok, amiknél a település befolyással lehet a rossz állapot javítására, másrészt a lista együttes vizsgálata segít a prioritások kiválasztásában, a javítást szolgáló intézkedések időbeni és megvalósíthatóság szerinti rangsorolásában.

A SWOT elemzés **külső tényezőiben** megjelenő hatásokra, jelenségekre a település önmagában viszonylag kis befolyással rendelkezik. A kérdés ez esetben az, hogy a külső hatásként jelentkező lehetőségeket hogyan lehet a saját adottságok ismeretében kihasználni, illetve a szintén külső tényezőként megjelenő veszélyek negatív hatásait hogyan lehet mérsékelni, vagy azokhoz alkalmazkodni. A külső hatások listázásával segítséget kapunk olyan hosszú távú kérdések megválaszolásához, amikhez a belső döntésekkel már most alkalmazkodni kell.

Az így kialakított változatok adják a **LA21 stratégiaalkotás kiinduló alapját**, ezért metsz bele a SWOT elemzés hatóköre a szűk értelemben vett stratégiaalkotásba (29. táblázat).

29. táblázat. Kiszombor település környezeti szempontú SWOT analízise

| Erősségek | Gyengeségek |
|--|---|
| <ul style="list-style-type: none"> - közlekedésből származó előnyök (M43 közelsége) - földrajzi elhelyezkedésből származó előnyök (Szeged és a román határ közelsége) - jó termőképességű talajok - termelési tapasztalat a mezőgazdaságban - a közművesítés kiépítettsége elfogadható - közbiztonság megfelelő szintje - környezet tudat formálásának szerepe hangsúlyos az oktatásban - oktatási, nevelési és művelődési infrastrukturális ellátottság jó - kulturális kapcsolódási lehetőségek biztosítása - épített környezeti értékek | <ul style="list-style-type: none"> - beruházási tőke hiánya - szennyvízhálózat hiánya - öregedő társadalmi szerkezet - növekvő munkanélküliség - segélyezésre szorulóknak növekvő száma - helyi vállalkozások száma alacsony - gyenge népességmegtartó képesség - negatív vándorlási különbözet |
| Lehetőségek | Veszélyek |
| <ul style="list-style-type: none"> - fejlesztési lehetőségek Uniós források felhasználásával - partnerség kialakítása (PPP beruházások, helyi/térségi/országos/nemzetközi együttműködések) - helyi mezőgazdaságra épülő feldolgozóipar fejlesztése - családi biogazdálkodás fejlesztése - turizmus fejlesztése (falusi turizmus, kerékpáros turizmus népszerűsítése) - fiatalok kulturális és szórakozási lehetőségeinek bővítése - jól kihasznált közösségi terek kialakítása - zöldterületek és játszóterek bővítése - megújuló energiaforrások alkalmazása helyi szinten (szélenergia, stb.) - a lakosság környezettudatosságának növelése - ivóvíz minőségének javítása | <ul style="list-style-type: none"> - talajszennyezettség növekedése, talajok fizikai és kémiai romlása - mezőgazdasági túlhasznosításból adódóan talajok kimerülése - természeti értékek pusztulása - fiatalok elköltözése - globalizáció hatása, identitástudat csökkenése - hagyományörzés háttérbe szorulása |

Kiszombor erősségei közül kiemelkedő a határmenti fekvés hazánk uniós csatlakozását követő pozitív felértékelődése, valamint az M43-as autópálya megépülésével a település bekapcsolódása az országos gyorsforgalmi hálózatba. Ezen kedvező közlekedés-földrajzi helyzetre épülhetnek a település jövőbeli lehetőségei is. Kiemelendő továbbá jó talajadottsága és a helyi mezőgazdaság hosszú időre visszanyúló tapasztalata. Erőssége továbbá a környezeti nevelés hangsúlyossága az oktatásban, a közbiztonság megfelelő szintje, valamint épített környezetének fontos értékei.

A jó talajadottságainak köszönhetően jó potenciált rejt a helyi mezőgazdaságra épülő feldolgozóipar valamint a családi biogazdálkodás, de természeti értékei lehetőséget nyújtanak a falusi turizmus fejlődésére is. A település környezet-minőségét javítja zöldterületeinek további bővítése, energia-hatékonyságát az alternatív energiaforrások helyi szinten való alkalmazása, valamint a fenntarthatóság kapcsán a lakosság környezettudatosságának növelése. A jó közlekedés-földrajzi helyzet fejlesztési lehetőségeket és nemzetközi együttműködési lehetőséget is nyújthat.

Gyengeségei között szerepel a szennyvízhálózat hiánya, mely potenciális szennyező forrásként jelentkezik. A beruházási tőke hiánya, az öregedő társadalom, a növekvő munkanélküliség a település gyenge népességmegtartó képességét mutatja, habár a település lehetőségei és erősségei tekintetében a fenntarthatósági törekvések ezen vonatkozásokban lényeges előrelépést jelenthetnek.

A demográfiai mutatók tekintetében a fiatalok elköltözése a jövőképet tekintetében aggasztó lehet, mellyel a hagyományörzés hosszú távú lehetőségei is korlátozottak. A természeti és kultúrtörténeti értékek állapotának megőrzése és védelme fontos tényező. A talaj, mint fontos erőforrás, védelme is kiemelendő, hiszen bizonyos antropogén tevékenységek állapotromlást eredményeznek, túlhasználata a termékenységet csökkentheti. E tényezők kiemelten kezelendők.

A környezeti szempontú veszélyek a lakosság **környezettudatosságának formálásával** és a **települési környezetminőség javulásával** nagyban fejleszthetőek.

III.2. STRATÉGIAI CÉLOK

A stratégia célok alatt azon átfogó célok meghatározására van lehetőség, melyek segítségével majd valós tervezési és cselekvési tervek készíthetők. Ezen átfogó célok általános iránymutatást jelentenek a településnek. A megfelelően kialakított stratégia lehetőséget ad a térben és időben szerteágazó feladatok hatékony koordinációjához, melyekkel a várt jövőkép létrejön.

A régióra, megyére és kistérségekre vonatkozó különböző koncepciók alapvetően meghatározzák a települések fejlesztési, fejlődési irányait. Éppen ezért a Local Agenda 21 programban megfogalmazott hosszú távú fejlesztési irányelvek, ill. rövidtávon megvalósítható programok, projektek összhangban állnak a területfejlesztési koncepciók magasabb szintű dokumentumaival:

- **Országos Területfejlesztési Koncepció:** jövőképében a területi harmónia áll, céljai között hosszú távú és középtávú területfejlesztési célokat fogalmaz meg. A hosszú távú céljai között a fenntartható térségfejlődés és örökségvédelem kiemelten jelenik meg. Középtávú céljai között a megújuló energiák és a vidékies térségek fejlesztése kiemelendő.
- **Dél – Alföldi Régió Területfejlesztési Koncepció:** célkitűzései között szerepel az életminőség javítása, a helyi adottságokra és erőforrásokra való támaszkodás, az értékmegőrzés. Kiemelten kezeli a tanyás térségek fejlesztését. Hangsúlyozza az együttműködés fontosságát.
- **Csongrád Megye Területfejlesztési Koncepciója** prioritásokként kezeli a megye gazdasági szerkezetének megújítását, a differenciált és összehangolt emberi erőforrás gazdálkodást, a térségi kapcsolatok erősítését és az egészséges emberi környezet biztosítását. Kiemelten kezeli a kulturális és táji értékek megőrzését, hangsúlyozza a fenntartható és környezetkímélő területhasznosítási módok megvalósítását, a biodiverzitás védelmét, az energiatakarékos technológiák használatát.

A stratégiai célok meghatározásánál a megyei és térségi környezetvédelmi programokhoz történő illeszkedés kiemelt szempont (30. táblázat).

Legfontosabb környezetvédelmi stratégiai célok Kiszomboron:

- a fennmaradt természeti értékek (és a biodiverzitás) megőrzése
- hatékony földhasználat
- egy egészségesebb lakókörnyezet kialakítása
- a környezetkímélő, energiatakarékos infrastruktúra kialakítása
- a zöldterület-fejlesztés
- az épített környezet értékeinek védelmével
- a lokalitás előtérbe helyezése egy fenntartható és versenyképes helyi gazdaság létrehozásáért
- az energiatakarékos infrastruktúra, az alternatív energiában rejlő tartalékok és a lokalitás előtérbe helyezése
- a mezőgazdaság, mint húzóágazat fejlesztése
- a családi biogazdálkodás fejlesztése

- a határmenti és kistérségi szintű kooperáció elősegítése
- összehangolt fejlesztések, költséghatékonyság
- a társadalom környezettudatosságának fejlesztése
- a társadalmi együttműködés további erősítése a lakosság, a civil szervezetek és az önkormányzat (döntéshozói szint) között

30. táblázat: A megyei és kistérségi környezetvédelmi programok prioritásai

| PRIORITÁS | Környezet-Tervezési Stratégia Dokumentum | | |
|---|--|---|---|
| | Csongrád megye környezetvédelmi programja 2002 (Felülvizsgálat 2007-2011) | A Makói kistérség környezetvédelmi programja 2004 (Felülvizsgálat 2011-2016) | Makó város és térsége szennyvízelvezetése és szennyvíztisztítása Részletes Megvalósíthatósági Tanulmánya (2010) |
| Korszerű hulladékgazdálkodás | +++ (+++) | +++ (+++) | +++ |
| Egészséges ivóvíz biztosítása | +++ (+++) | +++ (+++) | ++ |
| Ár- és belvízvédelem, vízkészlet gazdálkodás | +++ (+++) | +++ (+++) | ++ |
| Regionális szennyvíz-gazdálkodás | +++ (+++) | +++ (+++) | +++ |
| Környezetbarát közlekedés | +++ (+++) | +++ (+++) | - |
| Egészséges települési környezet | +++ (+++) | + (+++) | +++ |
| Helyi értékek védelme | +++ (+++) | +++ (+++) | - |

(jelmagyarázat: +++= nagymértékben jelen van, ++= jelen van, +=kismértékben van jelen, -= nincs benne)

III.3. KÖZVETLEN CÉLOK

III.3.1. Élhető, kellemes lakókörnyezet

E közvetlen cél megvalósításának egyik lépése a szennyvízhálózat kiépülése, mely jelentős előrelépést jelent majd a környezeti elemek terhelésének csökkentésében. A további zöld felületek kialakítása, parkosítás elősegíti egy kellemesebb lakókörnyezet kialakulását (31. táblázat).

A település építészet örökségének és természeti területeinek állapotmegóvása és megőrzése fontos cél és feladat. A Maros hullámtér, a Vályogos záportó megőrzése kiemelt fontosságú. A Maros hullámtérén fűz-nyár ligeterdő található, egyedi természeti élővilággal. Ez, az Ady Endre utcán, az iskolakert mellett található idős kocsányos tölgy (*Quercus robur*) valamint a Vályogos záportóval fokozott figyelmet érdemel, valamint ökoturisztikai potenciálokat is rejt.

Az élhető, kellemes lakókörnyezet megvalósulásához a gazdaság oldaláról a kibocsátás csökkentése és a fenntartható gazdálkodás elősegítése emelhető ki. Továbbá a cél a társadalmi vonatkozásokkal lehet teljes: az egészségügyi és szociális helyzet javulásával, valamint a lakosság oktatásával, környezeti nevelésével.

E cél megvalósulásának eredménye javuló környezet-minőség, kialakuló és javuló falusi turizmus, javuló egészségügyi mutatók és a fiatalság helyben maradása.

31. táblázat: A III.3.1-es közvetlen cél elemei fenntarthatósági pillérenként

| TÁRSADALOM | GAZDASÁG | KÖRNYEZET |
|---------------------------------------|----------------------------|--|
| - egészségügyi helyzet fejlesztése | - kibocsátás-csökkenés | - parkosítás, zöld felületek növelése |
| - szociális helyzet fejlesztése | - fenntartható gazdálkodás | - szennyvízhálózat kiépülése |
| - oktatás, képzés, környezeti nevelés | | - védett és védelemre érdemes értékek megóvása |

III.3.2. Magas fokú közösségi aktivitás

A közösségi aktivitás mind a települési közintézmények, a lakosság és a civil szféra tekintetében fontos. Együttműködésük kiemelt fontosságú, hiszen hatékony és magas fokú közösségi aktivitás csak ez által érhető el.

Kiszomboron a civil aktivitás jelentős, ezt példázza azok jelentős száma (pl. Kiszomborért Alapítvány, Egészségért és elviselhetőbb életért Kiszombor és vidéke Alapítvány, Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör). A környezetügy, az egészségügy, a hagyományok, a környezetbiztonság területén fokozott aktivitásuk elősegíti a település fenntarthatósági céljainak elérését.

A magas közösségi aktivitás elősegíti a hatékonyabb intézményi együttműködést, lehetőséget teremt a gazdagabb kulturális élet kialakulásához. A közösségi aktivitás az

iskolai nevelésben is kiemelt jelentőségű, a diákoknak szervezett programok segítik a fiatal generáció fenntarthatóságra nevelését

A közösségi aktivitás támogatja a falusi turizmus kialakulását, melyeknek színterei a természeti területek és a zöldfelületek is lehetnek, valamint kapcsolódhatnak az építészeti örökség megóvásához és bemutatásához is (32. táblázat).

32. táblázat: A III.3.2-es közvetlen cél elemei fenntarthatósági pillérenként

| TÁRSADALOM | GAZDASÁG | KÖRNYEZET |
|--|---|---|
| <ul style="list-style-type: none"> - hatékonyabb intézményi (együtt)működés - gazdagabb kulturális élet - fenntarthatóságra nevelés | <ul style="list-style-type: none"> - falusi turizmus | <ul style="list-style-type: none"> - zöldfelületek és természeti területek, mint a közösségi aktivitás színterei - építészeti örökség szerepe |

III.3.3. Ökológiai szempontokat figyelembe vevő településfejlesztés

A társadalom tekintetében cél a hatékony környezeti nevelés, a környezettudatosság fejlesztése és a hagyományok megőrzése, hiszen a települési környezetben a fennmaradt tájértékek megóvása rendkívül fontos. A biodiverzitás és a védett értékek védelme kiemelt cél (lásd Maros hullámtér és a Vályogos záportó), melyhez szorosan kapcsolódik a környezeti nevelés és a lakosság környezettudatosságának fejlesztése is (33. táblázat).

Az alternatív energiák használata és a település energia-hatékonysága a jövőben elengedhetetlen feltétele a fenntartható településfejlődésnek.

33. táblázat: A III.3.3-as közvetlen cél elemei fenntarthatósági pillérenként

| TÁRSADALOM | GAZDASÁG | KÖRNYEZET |
|---|---|--|
| <ul style="list-style-type: none"> - környezeti nevelés, környezettudatosság fejlesztése | <ul style="list-style-type: none"> - alternatív energia és energia-hatékonyság | <ul style="list-style-type: none"> - biodiverzitás megőrzése - erőforrás-hatékonyság |

III.3.4. Fenntartható gazdasági környezet

A környezetvédelem céljainak tudatos integrálásával a fenntartható gazdaság előtérbe kerülhet, mely nagyobb hatékonyságot eredményez az állami és EU-s támogatások megszerzésében. A hagyományok megőrzésével, a táj adottságainak tudatában a turisztikai adottságok célirányos kiaknázása lehetséges. A racionális tájhasználat és a biogazdálkodás megvalósulása elősegítendő (34. táblázat).

E célok teljesítésével a település népességmegtartó képessége javulhat, a hagyományok és a tájgazdálkodás hozzájárul a természeti erőforrások mérsékelt kihasználásához.

34. táblázat: A III.3.4-es közvetlen cél elemei fenntarthatósági pillérenként

| TÁRSADALOM | GAZDASÁG | KÖRNYEZET |
|--|---|-----------------------------------|
| - hagyományok megőrzése, környezettudatosság | - infrastruktúra fejlesztés - biogazdálkodás - pályázati források | - ökoturizmus - tájgazdálkodás |

III.3.5. Partnerségi kapcsolatok

A partnerségi kapcsolatok kialakítása és a meglévők továbbfejlesztése elősegíti a fenntarthatósági célokat támogató együttműködések megvalósítását. Mindez térségi, önkormányzati és közintézményi szinten megvalósul, melyet elősegít a település kedvező elhelyezkedése. A helyi határátkelő megléte nemzetközi kapcsolatok kialakítását teszi lehetővé. Potenciális ökoturisztikai lehetőséget nyújthat a természeti és épített környezet összehangolt védelme is (35. táblázat).

A partnerségi kapcsolatok kialakulásával létrejött társulások például hatékonyabb pályázati lehetőségekhez is juthatnak, valamint a megvalósuló fejlesztések a település környezet-minőségének javulását eredményezik.

35. táblázat: A III.3.5-ös közvetlen cél elemei fenntarthatósági pillérenként

| TÁRSADALOM | GAZDASÁG | KÖRNYEZET |
|---|--|--|
| - összehangolt közintézményi nevelési programok - civil kooperáció | - kedvező közlekedés-földrajzi helyzet és a határátkelő nyújtotta nemzetközi lehetőségek - megyei és (járás) kistérségi kapcsolatok, költséghatékonyság - közös pályázatok | - a természeti és épített környezet összehangolt védelme |

III.3.6. Agrár környezetvédelem

Olyan mezőgazdasági gyakorlat kialakítását célozza meg, amely a természeti erőforrások fenntartható használatán, a természeti értékek, a biodiverzitás megőrzésén, a táj értékeinek megóvásán valamint egészséges termékek előállításán és az embereknek megélhetést biztosító gazdálkodási rendszer megteremtésén alapszik. A külterületi szarvasmarha telepeken keletkező hígtrágya, vagy trágyalé belvízcsatornába nem vezethető. Szalmával érlelve biztosítani kell a szakszerű, környezetszennyezést (vízszennyezést) nem okozó tárolást.

A környezetkímélő mezőgazdasági termelési módszerek és a hagyományok megismertetése a lakossággal hozzájárul a táj és a termőföld állapotának megőrzéséhez. A kedvező talajadottságok (csernozjom talajok) és a mezőgazdasági termelés tapasztalata megfelelő gazdálkodással hozzájárulhat a mezőgazdaság, mint húzóágazat fejlesztéséhez. Piacképes, kiváló minőségű termékek termelésével, a foglalkoztatási és jövedelemszerzési lehetőségek bővítése hozzájárul az életminőség javulásához (36. táblázat).

36. táblázat: A III.3.6-os közvetlen cél elemei fenntarthatósági pillérenként

| TÁRSADALOM | GAZDASÁG | KÖRNYEZET |
|---|---|---|
| - hagyományok, környezetkímélő mezőgazdaság hangsúlyozása a környezeti nevelésben | - mezőgazdaság terén termelési tapasztalat - a mezőgazdaság, mint húzóágazat fejlesztése - a családi biogazdálkodás fejlesztése | - kedvező talajadottságok, jó termőképesség megőrzése |

IV. INTÉZKEDÉSI JAVASLATOK

A felvázolt jövőkép eléréshez meghatározott stratégiai és közvetlen célok megvalósításához az alábbi valós rövid és középtávú tervezési és cselekvési tervek valósíthatóak meg a településen. A fejlesztéseket illető döntésekben hangsúlyos szempont, hogy Kiszombor fenntartható település legyen.

A megjelölt fejlesztési programok ajánlások, melyek a fenntarthatósági szempontok érvényesülését célozzák, irányt mutatva a további feladatok kitűzéséhez. Az alábbiakban felsorolt projektek között szerepelnek az Önkormányzat által már beadott, vagy beadásra tervezett pályázatok, későbbi tervek között szereplő fejlesztési irányok és új javaslatok a következő évekre/évtizedekre vonatkozóan (37. táblázat).

37. táblázat: A célok megvalósításához javasolt intézkedési tervek

| KISZOMBOR | | |
|---|---|---|
| PRIORITÁS | PROGRAM | INTÉZKEDÉS |
| I. Környezetvédelem integrációja | I.1. Biztonságos hulladékkezelés, kárelhárítás | I.1.1. Szennyvízkezelés megoldása |
| | | I.1.2. Felhagyott hulladéklerakók, elhagyott hulladékból származó szennyezések felszámolása |
| | | I.1.3. Szelektív hulladékgyűjtés kiterjesztése |
| | I.2. Területhasznosítása racionalizálása | I.2.1. Művelési ág racionalizálása |
| | | I.2.2. Erdősültség növelése |
| | | I.2.3. Belterületi zöldfelületek növelése |
| | I.3. Vízgazdálkodás fejlesztése | I.3.1. Felszíni vizek minőségének javítása |
| | | I.3.2. Megfelelő minőségű ivóvíz biztosítása |
| | | I.3.3. Árvizek, csapadék- és belvíz okozta károk megelőzése |

| PRIORITÁS | PROGRAM | INTÉZKEDÉS |
|---|---|--|
| II. Műszaki infrastruktúra fejlesztése | II.1. Tanyafejlesztés | II.1.1. Külterületek közműfejlesztése |
| | II.2. Közlekedési infrastruktúra fejlesztése | II.2.1. Közlekedési eredetű környezetterhelés csökkentés |
| | | II.2.2. Kerékpárút-hálózat fejlesztése |
| III. Települési | III.1. Értékvédelem | III.1.1. Műemlékvédelem alatt álló |

| | | |
|---|-----------------------------|--|
| környezet minőségének javítása | kiterjesztése | épületek védelme |
| | | III.1.2. Alulhasznosított műemlékek turisztikai hasznosítása |
| | | III.1.3. Élőhelyek védelme |
| | | III.1.4. Ökológiai hálózat kialakítása |
| | III.2. Megelőzés | III.2.1. Környezeti minőségbiztosítási rendszer bevezetése |
| | | III.2.2. Környezetbarát technológiák alkalmazásának támogatása |
| | III.3. Tudatformálás | III.3.1. Természeti értékek megismertetése |
| III.3.2. Környezeti oktatás-nevelés, tájékoztatás | | |

Szennyvízkezelés megoldása

cél:

A településen a szennyvízkezelés megoldása az egyik legsürgetőbb feladat. A szennyvíz legnagyobb része ugyanis jelenleg a szennyvízagnákból közvetlenül a talajba jut (szikkasztásos módszer). Ez szennyezi a talajt, a talajvizet, és ezzel együtt veszélyezteti a vízkészletet is. A megfelelő infrastrukturális kiépítettség nagymértékben hozzájárul a környezeti elemek, ill. rendszerek védelméhez és emellett pozitív hatással lehet a beruházások, tőke idevonzására is.

megvalósítás:

A Környezet és Energia Operatív Program Szennyvízelvezetés és tisztítás pályázati kiírás keretében megvalósuló, a KEOP-1.2.0/2F-2008-0001 „Makó város és térsége (Kiszombor, Maroslele, Földeák, Apátfalva és Magyarcsanád) szennyvízcsatornázása és szennyvíztisztítása” című pályázat keretében Kiszombor településen a makói szennyvízelvezetési agglomeráció településein zárt rendszerű szennyvízelvezetés épül ki. A szennyvízkezelés a településen néhány éven belül megoldott lesz. A szippantott kommunális szennyvíz illegális elhelyezéséből származó talajszennyezések kiküszöbölése szükséges.

Felhagyott hulladéklerakók, elhagyott hulladékból származó szennyezések felszámolása

cél:

A felhagyott hulladéklerakók és az illegális hulladéklerakások környezetterhelésének csökkentése a javuló környezetminőség érdekében.

megvalósítás:

A települési szilárdhulladék rendszeres és szelektált gyűjtése, a szeméttelép megszüntetése megtörtént, rekultivációja folyamatban, a hulladékudvar megépült. Az eseti illegális hulladéklerakások megszüntetése a hulladékok összetétele (esetleg veszélyes hulladék) és környezetszennyezése miatt fontos feladat, melybe az önkormányzat mellett civilek is bevonhatóak.

Szelektív hulladékgyűjtés kiterjesztése

cél:

A környezettudatos gondolkodás gyakorlati megvalósítására irányuló programok között fontos helyet foglal el a szelektív hulladékgyűjtés kiterjesztése a településen. Kiszomboron a szelektív hulladékgyűjtés jelenleg is üzemel..

megvalósítás:

Ebben nyújthat előrelépési lehetőséget a környezeti nevelés és a megszerzett ismeretek gyakorlati alkalmazásának ösztönzése. A környezeti nevelés megvalósításának elsődleges helyszínei az oktatási-nevelési intézmények, de módot kell találni a lakosság többi részének elérésére is. Erre adhatnak alkalmat pl. a falusi rendezvények.

Művelési ág racionalizálása

cél:

A klímaváltozás várható hatásaira (időjárási szélsőségek növekedése) való felkészülésként szükséges olyan területfejlesztési irányelvek, területhasználat és tájszerkezet kialakítása, amely a lehető legkisebb kockázatot hordozza az éghajlati, időjárási szélsőségek következtében fellépő mezőgazdasági károknak.

megvalósítás:

Ennek megvalósításához nélkülözhetetlen a területhasználat racionalizálása, a termőhely aktuális állapotának megfelelő földhasználati mód kialakítása. Ez a cél földhasználat váltással, főként szántók gyepékké alakításával, illetve egyes szántóterületek erdősítésével érhető el. A művelési ág váltásban, a szántóterületek átalakításában kevésbé intenzív területhasználati módra elsősorban a gyengébb minőségű, szélsőséges vízgazdálkodású mélyben sós réti csernozjom és a sztyeppesedő réti szolonyec talajokon és a belvizek kialakulása szempontjából leginkább érintett réti talajokon kell gondolkodni.

Erdősültség növelése

cél:

Az erdőterületek bővítése a külterületen elősegíti a defláció csökkentését, valamint hozzájárul az élőhely fenntartáshoz és új természet közeli élőhelyek kialakításához. Az intézkedés hatására a településen javulhat a környezet egészség, mivel csökken a belterületre jutó por mennyisége.

megvalósítás:

A megvalósítás történhet mezővédő erdősávok telepítésével és új erdőfoltok kialakításával. Az erdők telepítésének összhangban kell lenni az országos és a regionális fejlesztési koncepciókkal.

Belterületi zöldfelületek növelése

cél:

A rendezett zöldfelületek kialakítása és fenntartása a környezet egészségügy, települési környezet minőség javításának célját segíti elő. A megfelelően kialakított zöldfelületi a rendszer ugyanis a lakosság jólétét szolgálja, mivel javítja a települési klímát, jótékonyan befolyásolja a településképet és a lakosság számára rekreációs területként szolgálnak.

megvalósítás:

Ennek megvalósítása a belterületen lévő zöldfelületi elemek, közparkok rendezése és új zöldfelületi elemek kialakításával történhet, emellett fontos intézkedés új játszóterek létrehozása, amelyek hozzájárulnak a családbarát településkép kialakításához. Az önkormányzat nyitottsága, kezdeményezőkézsége az intézkedés megvalósításában kulcsfontosságú.

Felszíni vizek minőségének javítása

cél:

A település környezetében a felszíni vizek mindegyike mesterséges vízfolyás, amelyek elsődleges funkciója a belvízelvezetés. A csatornák vízminősége jelenleg elfogadható, a víz minden talajtípus esetében, minden növényi kultúra öntözésére használható. A csatornában a vizek esetleges rossz vízminőségét a bevezetett ipari és kommunális, tisztított, vagy tisztítatlan szennyvizek, mezőgazdasági eredetű szennyezések okozzák. A fenntartható települési környezet kialakításához hozzájárul a felszíni vizek minőségének javítása, mivel az öntözővízként használt vizek szennyező agyagai bekerülnek a természetett növényekbe. A felszíni vizek emellett az állatvilág számára ivóvízként szolgálnak, ezért a vizek elszennyeződése az állatvilág károsodását okozhatja.

megvalósítás:

A felszíni vizek minőségjavításának eszközei a mezőgazdasági termelésben a vegyszerek megfelelő időben történő használata és mennyiségének csökkentése és a tisztítatlan szennyvízbevezetés megszüntetése. A cél megvalósításához rendkívül fontos mezőgazdasággal foglalkozók továbbképzése, megismertetése a megfelelő technológiákkal és a lakosság felvilágosítása.

Megfelelő minőségű ivóvíz biztosítása

Kiszomboron jelenleg rétegvíz készletre települt közüzemi vízellátó rendszerről biztosított az ivóvízellátás. Az ivóvíz keménysége a szigorított határértékeket meghaladja. A település a dél-alföldi ivóvízminőség-javító program keretében a Makó Térségi Víziközmű Kft. szolgáltatási területéhez tartozó településekkel együtt egy önálló önkormányzati projektársulásba tömörült és ennek keretében tervezi az Ivóvízminőség javító program megvalósítását. Kiszombor a Program keretében saját telep fejlesztésével tervezi a probléma megoldását.

Árvizek, csapadék- és belvíz okozta károk megelőzése

cél:

A terület morfológiai adottságai (enyhe lejtés, szövevényes elhagyott folyómedrek) miatt a belvizek gyakran okoznak felszíni elöntéseket, főként a település nyugati oldalán a kis mértékben belvízveszélyes, legnagyobb része a belvízzel közepesen veszélyeztetett kategóriába tartozik és kisebb területen a település belterületétől keletre a belvízzel erősen veszélyeztetett kategória is megjelenik. A megelőzés és a védekezés kiemelten fontos feladat.

megvalósítás:

Megfelelő területhasznosítással a belvíz okozta károk minimálisra csökkenthetőek, illetve a belvízelvezető rendszer karbantartásával a víz gyorsabb levonulása biztosítható.

Külterületek közműfejlesztése

cél:

A közművesítés 100%-os kiépítettsége.

megvalósítás:

A megvalósításával egy élhetőbb lakókörnyezet valósulhat meg a külterületen is, kisebb környezetterheléssel, különös tekintettel a családi gazdálkodásra.

Közlekedési eredetű környezetterhelés csökkentés

cél:

A közlekedéssel összefüggő környezeti hatások a következők:

- a levegő szennyezése, valamint zaj- és rezgésterhelés
- a talaj (közvetve a felszíni és felszín alatti vizek) szennyezése (az útpályára került olaj, fagymentesítésére használt anyagok bemosódása, baleseti károkból származó szennyezések)
- területfoglalás a tájban, fragmentáló hatás, taposás
- a forgalmas utak mentén felhalmozódó hulladék, valamint a hulladékká váló gépjármű, vagy annak részei által okozott terhelések.

megvalósítás:

A közlekedési eredetű környezetterhelés legeredményesebben a személygépkocsi forgalom csökkentésével valósítható meg. E cél eléréséhez a kerékpározás népszerűsítése fontos feladat.

Kerékpárút-hálózat fejlesztése

cél:

A helyi és a turisztikai célú közlekedésben is egyre nagyobb szerepe van a kerékpáros közlekedésnek.

megvalósítás:

A kerékpárút megépítése a kis forgalom mellett nem indokolt rövidtávon, a Hódmezővásárhely–Makó közút ugyanis kívül megy a településen. Kerékpárútvonalak kijelölése azonban a falusi turizmus fejlődését szolgálhatja.

Műemlékvédelem alatt álló épületek védelme

cél:

Építészeti örökségünk védelme kiemelt fontosságú.

megvalósítás:

Kiszomboron egy országos jelentőségű műemléki környezet és a megyei átlagnál jóval több védett objektum van. Kiszomboron nyolc műemlék is található valamint több értékes épület, azok állapotának megőrzése, fenntartása, megőrzése az utókor számára feladat.

Alulhasznosított műemlékek turisztikai hasznosítása

Az építészeti örökség elemeinek bemutatása fontos részét képezi a falusi turizmus kialakításának. Megvalósításának eszközei lehetnek rendezvények, prospektusok, szervezett látogatások.

Élőhelyek védelme

cél:

A Natura 2000-es, és helyi értékes területek védelme kiemelt ezen folyóvizek által feltöltött tájban. Védeltsége miatt kiemelt szerepet kap a Vályogos záportó és a Maros hullámtér.

megvalósítás:

Megfelelő tájhasználat és védelem kívánatos. Az élőhelyek bemutatását szolgálhatják a tanösvények, túraútvonalak is, a falusi turizmus elősegítésével (hulladékgyűjtők, táborhelyek kijelölése).

Ökológiai hálózat kialakítása

cél:

A település környezetében jelentős ökológiai folyosó a Maros hullámtér. A Maros hullámtere, melynek túlnyomó része közel természetes állapotú, korlátozottan (extenzív módon) művelt terület, értékes – fűz-nyár ligeterdő – növényállománnyal. A terület un. természeti területként kezelendő, ahol az értékes növénytársulások és élőhelyek megmaradása érdekében a vonatkozó előírások szerinti tevékenységekhez (pl.: bizonyos művelési ág-változás, fatelepítés, -kivágás, stb.) a mindenkor illetékes természetvédelmi hatóság engedélye szükséges. A természetközeli élőhelyek területén természetvédelmi kezelésnek minősülő tevékenységek ill. természetkímélő gazdálkodás megvalósítása indokolt. Ennek érdekében a vízügyi, erdészeti, mezőgazdasági és természetvédelmi tevékenységek összehangolása kívánatos.

A Natura 2000-es terület és a részben ezt fedő helyi jelentőségű természetvédelmi terület elsősorban a helyi nádasok, gyékényesek élővilágának védelmét célozza, de a Csongrádi-síkra eső szakasz mederpartjánál szikes mocsarak és kisebb lösztyepprép maradványok is találhatóak. E Natura 2000-es terület a Csongrádi-sík egyik legfontosabb ökológiai folyosója, amely a Tisza ártere és a vele szomszédos lösztáj közti fajkicserélődésben igen fontos szerepet játszik.

megvalósítás:

A meglévő ökológiai folyosó megőrzése, országos, vagy helyi védeltségük kialakításával, fenntartásával valósítható meg. További ökológiai folyosók kialakítása is kívánatos a település környezetében a biodiverzitás, az (öko)turisztikai és rekreációs potenciál javítása érdekében. Az ökológiai folyosók a szántók területének csökkentésével, az erdőfoltok, mezővédő erdősávok és rétek összefüggő rendszerben tervezésével alakíthatók ki.

Környezeti minőségbiztosítási rendszer bevezetése

A település termelési egységeiben, üremeiben fontos a környezetvédelem céljainak figyelembe vétele, a termelési folyamatba való integrálása. Hosszú távon elősegíti a fenntartható gazdálkodás céljait.

Környezetbarát technológiák alkalmazásának támogatása

cél:

A település számára kiemelt jelentőségű a megújuló energiaforrások felhasználási arányának növelése, környezetbarát technológiák bevezetése (szélenergia potenciál kihasználása). A környezetkímélő, energiatakarékos infrastruktúra kialakítása ugyanis hosszú távon nemcsak gazdasági előnyökkel jár, hanem csökkenti a település fosszilis energia függését, ami a növekvő energiaárak mellett, nélkülözhetetlen az energiaellátás biztonsága és a versenyképesség javításának megvalósításában. A fenntartható fejlődés és a környezetminőség javítása szempontjából nem elhanyagolható, hogy a nyilvánvaló gazdasági előnyök mellett a környezetbarát technológiák alkalmazása csökkenti a környezetre gyakorolt terheléseket és káros hatásokat.

megvalósítás:

A program helyi szinten a hasznosítható megújuló energiaforrások alkalmazásával, az azokra épülő környezetbarát technológiák bevezetésével, kiépítésével és az épületek energiahatékonyságának növelésével valósítható meg. A lakosság és a vállalkozások ösztönzésének módszere lehet a kedvezőbb feltételek biztosítása, illetve támogatás nyújtása azoknak, akik meghatározott típusú és meghatározott mennyiségű megújuló energiaforrást használnak. A megvalósulás érdekében szükséges a lakosság energiahasználattal kapcsolatos ismereteinek bővítése.

Természeti értékek megismertetése

cél:

A településen két helyi jelentőségű természetvédelmi terület található, amelyek egyúttal a Natura 2000 hálózat részei is (a település északi területén Maros hullámtér, Vályogos záportó). A település közigazgatási területén több kunhalom is található. Ezek minél jobb megismertetése a helyi lakossággal döntő jelentőségű megőrzésük érdekében.

megvalósítás:

A természeti értékek megismertetésében az elsődleges szerep az oktatási-nevelési intézményre hárul. Az iskolákban a tanórai ismeret átadás mellett nem hagyományos tanórai keretben is folyik a diákok környezettudatosságának építése, például a Vályogos-tó partján megtartott órák keretein belül. A természeti értékek megismertetésében, a hagyományőrzés, az egészséges életmód elősegítésében, védelmében a települési civil szervezeteknek (pl. Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör) komoly szerep jut. A civil szervezetek állandó tevékenységekkel és akcióprogramokkal is támogathatják a természeti értékek megismertetésének ügyét.

Környezeti oktatás-nevelés, tájékoztatás

cél:

A környezeti nevelés átfogó célja elősegíteni minden korosztály környezettudatos szemléletének, magatartásának, életvitelének kialakulását. Ezzel érhető el, hogy a felnövekvő nemzedék képes legyen majd tevékenységében, döntéseiben alkalmazni, érvényesíteni ezt a szemléletet és ismeretanyagot, elősegítve ezzel az élő természet fennmaradását és a társadalmak fenntartható fejlődését. A környezeti nevelés és az iskolai egészségnevelés fontosságát a közoktatási törvény, az Alkotmány, a Természetvédelmi törvény is kiemeli.

megvalósítás:

Kiszomboron a környezeti nevelés fontos részét képezi az oktatásnak. Az intézmények a környezeti nevelés alapelveit széleskörűen beépítik a tantárgyi struktúrába, illetve az iskolai és óvodai élet egészébe. A továbbiakban is fontos a tanórákon és a tanórákon kívüli programokban a környezetvédelmi vonatkozások kiemelése. Fontos a tanulmányi versenyekben való részvétel, a rajz és egyéb pályázatok, a közös foglalkozások és a közös élmények kialakításának elősegítése.

38. táblázat: Az intézkedési javaslatok érintettjei és ütemezése

| Ütemezés | Érintettek | Rövid-távon | Közép-távon | Hosszú-távon |
|--|---|-------------|-------------|--------------|
| Szennyvízkezelés megoldása | önkormányzat, lakosság | + | | |
| Szelektív hulladékgyűjtés kiterjesztése | önkormányzat, civil szervezetek, lakosság | | + | |
| Művelési ág racionalizálása | önkormányzat, lakosság | | + | |
| Erdősültség növelése | önkormányzat, lakosság | | | + |
| Belterületi zöldfelületek növelése | önkormányzat, lakosság | | + | |
| Felszíni vizek minőségének javítása | önkormányzat | | + | |
| Megfelelő minőségű ivóvíz biztosítása | önkormányzat | | + | |
| Árvizek, csapadék- és belvíz okozta károk megelőzése | önkormányzat, lakosság | + | | |
| Külterületek közműfejlesztése | önkormányzat | | + | |
| Közlekedési eredetű környezetterhelés csökkentés | lakosság | | + | |
| Kerékpárút-hálózat fejlesztése | önkormányzat | | + | |
| Műemlékvédelem alatt álló épületek védelme | önkormányzat, civil szervezetek, lakosság | + | | |
| Alulhasznosított műemlékek turisztikai hasznosítása | önkormányzat, civil szervezetek | | + | |

| | | | | |
|---|------------------------------------|---|---|---|
| Élőhelyek védelme | önkormányzat, lakosság | + | | |
| Ökológiai hálózat kialakítása | önkormányzat | | + | |
| Környezetbarát technológiák alkalmazásának támogatása | önkormányzat | | | + |
| Természeti értékek megismertetése | önkormányzat, civil szervezetek | + | | |
| Környezeti oktatás-nevelés, tájékoztató | önkormányzat, lakosság | + | | |

V. HATÁS- ÉS EREDMÉNYMUTATÓK, MONITORING

A fenntartható fejlődés érdekében a Local Agenda 21 program keretén belül megfogalmazott projektek megvalósítása által a települési jellemzők az alapállapothoz képest bizonyos mértékben módosulnak. Éppen ezért a Local Agenda 21 program keretén belül szükség van az előrehaladás, a bekövetkezett változások, a teljesítmény értékelésére. Ezt a célt szolgálja a változások kimutatását segítő monitoring.

A bekövetkezett változások értékeléséhez, az előrehaladásának méréséhez mutatószámokra van szükség, melyek a célok megvalósulásának eredményeiről tájékoztatnak. Ezen indikátorok a környezeti-, társadalmi-, gazdasági folyamatok elemzéséhez, a teljesítményértékeléshez, valamint a döntéshozáshoz is segítséget nyújtanak. Hozzájárulnak a társadalom szereplőinek tudatossága és viselkedése közötti eltérés csökkentésére, továbbá az információkat közérthető formában juttatják el a célszemélyekhez.

A legegyszerűbben követhető indikátorszámokként a helyzetelemzésben bemutatott mutatószámokat (és további KSH és önkormányzati mutatókat) választottuk ki, melyeket táblázatos formában összegeztük (39-41. táblázat). A választott indikátorokkal szemben a fő követelmények, hogy egzakt, mérhető, elérhető, releváns, specifikus és alkalmas az eredmények mérésére. A fenntarthatósági pillérenként elkészített táblázatok évenkénti kitöltésével és kiértékelésével hosszú távon is nyomon követhetők az időközben bekövetkezett változások, folyamatok. Ezen mutatók időbeli változásának trendjei a megvalósulással kapcsolatos változásokat írják le, és alkalmasak térségi, országos és nemzetközi összehasonlításra is. A mutatószámok nyomon követésével lehetőség nyílik arra, hogy a tervezett és valós adatok közötti eltérések összevetésével változtatásokat eszközöljünk fejlesztések körében, a legoptimálisabb célok elérésére. Az eltérések elemzésével változtatásokra kerülhet sor települési fejlesztési prioritások kijelölésében is.

A megvalósulás ellenőrzése, valamint a lakosság, a szolgáltatók és a civil szervezetek tájékoztatása az önkormányzat feladata.

39. táblázat: A társadalmi vonatkozású indikátorszámok

| | Indikátorok | 2017 | 2022 | 2027 | 2032 |
|-------------------|---|-------------|-------------|-------------|-------------|
| TÁRSADALOM | Állandó lakónépesség száma (fő) | | | | |
| | Belföldi vándorlási különbözet (fő) | | | | |
| | Élve születések száma (fő) | | | | |
| | Halálozások száma (fő) | | | | |
| | Háziorvos és házi gyermekorvosok száma (fő) | | | | |
| | A háziorvosi ellátásban a megjelentek és a meglátogatottak száma összesen (eset) | | | | |
| | A házi gyermekorvosi ellátásban a rendelésen megjelentek a meglátogatottak száma (eset) | | | | |
| | Gyógyszertárak száma (db) | | | | |
| | Nyilvántartott állásukeresők száma összesen (fő) | | | | |
| | Rendszeres szociális segélyben részesülők száma (fő) | | | | |
| | Óvodás gyermekek száma (fő) | | | | |
| | Óvodai főállású pedagógusok száma (fő) | | | | |
| | Általános iskolai tanulók száma (fő) | | | | |
| | Általános iskolai főállású pedagógusok száma (fő) | | | | |
| | Településőrök száma (fő) | | | | |
| | Bűncselekmények száma (db) | | | | |
| | A települési könyvtárak beiratkozott olvasóinak száma (fő) | | | | |
| | A települési könyvtárak könyvtári egységei (db) | | | | |
| | Kulturális rendezvények száma (db) | | | | |
| | Kulturális rendezvényeken részt vevők száma (fő) | | | | |

40. táblázat: A gazdasági vonatkozású indikátorszámok

| | Indikátorok | 2017 | 2022 | 2027 | 2032 |
|--------------------------|---|-------------|-------------|-------------|-------------|
| GAZDASÁG | Pályázatok száma | | | | |
| | önkormányzati bevételek összesen (Ft) | | | | |
| | önkormányzati kiadások összesen (Ft) | | | | |
| | adóbevételek (Ft) | | | | |
| | összes felvett támogatás (Ft) | | | | |
| | összes elnyert pályázati forrás (Ft) | | | | |
| | összes kifizetett pályázati önerő (Ft) | | | | |
| | összes mezőgazdasági használatú földterület (ha) | | | | |
| | egyéni gazdaságok száma (db) | | | | |
| | kistermelői gazdaságok száma (db) | | | | |
| | mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdasági szervezetek száma (db) | | | | |
| | biotermesztés alatt álló földterület (ha) | | | | |
| | ipari szektorban foglalkoztatottak száma (fő) | | | | |
| | bejegyzett vállalkozások száma (db) | | | | |
| | környezetbarát technológiák alkalmazása (%) | | | | |
| | vendéglátóhelyek száma (db) | | | | |
| szálláshelyek száma (db) | | | | | |

41. táblázat: A környezeti vonatkozású indikátorszámok

| | Indikátorok | 2017 | 2022 | 2027 | 2032 |
|---|---|-------------|-------------|-------------|-------------|
| KÖRNYEZET | összes elszállított települési szilárd hulladék mennyisége (t) | | | | |
| | a lakosságtól szelektív hulladék-gyűjtésben elszállított települési szilárd hulladék mennyisége (t) | | | | |
| | zajszennyezés mértéke (dB) | | | | |
| | szén-dioxid (CO ₂) koncentráció (ppm) | | | | |
| | Lakásállomány (db) | | | | |
| | Közüzemi ivóvízvezeték-hálózat hossza (km) | | | | |
| | Közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma (db) | | | | |
| | Közüzemi szennyvízcsatorna-hálózat hossza (km) | | | | |
| | Közcsatornahálózatba bekapcsolt lakások száma (db) | | | | |
| | Villamosenergia-fogyasztók száma (db) | | | | |
| | Az összes gázcsőhálózat hossza (km) | | | | |
| | Összes gázfogyasztók száma (db) | | | | |
| | Rendszeres hulladékgyűjtésbe bevont lakások száma (db) | | | | |
| | Összes belterületi közút hossza (km) | | | | |
| | Összes belterületi burkolt közút hossza (km) | | | | |
| | Összes szolgáltatott víz mennyisége (1000 m ³) | | | | |
| | Összes szolgáltatott villamos energia mennyisége (1000 kWh) | | | | |
| | Összes szolgáltatott vezetékes gáz mennyisége (1000 m ³) | | | | |
| | Összes elvezetett szennyvíz mennyisége (1000 m ³) | | | | |
| | egy főre jutó összes energiafogyasztás (fő/MJ) | | | | |
| | erdő művelési ág aránya a területhasználatban (%) | | | | |
| biológiai aktivitás mértéke (5)(területhasználati változások) | | | | | |
| összes belterületi zöldterület nagysága (m ²) | | | | | |
| Játszóterek száma (db) | | | | | |

Irodalomjegyzék

- Dövényi, Z. (szerk.) 2010: Magyarország kistájainak katasztere. MTA Földrajztudományi kutatóintézet, Budapest, 876o.
- Pálfai, I. (2004). Belvizek és aszályok Magyarországon. Vízügyi Közlemények 86/1-2, 318-320.
- Rakonczai, J. (2002): Csongrád megye környezetvédelmi programja. Szegedi Tudományegyetem Természeti Földrajzi Tanszéke, Szeged, ISBN 963 482 658 0. CD kiadvány
- Rakonczai, J.- Deák J.Á. – Ladányi Zs. (2011): A Makói Kistérség Környezetvédelmi Programjának Felülvizsgálata 2011-2016. RAKI Bt. Szeged
<ftp://pmhiv3.teleline.hu/PUBLIC/Kvpr-2011-2016.pdf>
- Sipos, Gy. (2006): A meder dinamikájának vizsgálata a Maros magyarországi szakaszán. Doktori (PhD) disszertáció, Szegedi Tudományegyetem.
- Tóth, F. (szerk.) (2000): Csongrád megye építészeti emlékei. Csongrád megyei önkormányzat, 760 o.
- Tóth J. (1981): A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. In: Földrajzi Értesítő 30. 2-3. pp.: 267-292.
- Tóth J. (1988): Urbanizáció az Alföldön. Akadémiai Kiadó, Budapest 187 p.

Felhasznált térképek, adatbázisok:

Agrotopográfiai térképek
CorineLandcover2006
II. katonai térképezés térképszelvényei
www.vizadat.hu, Vízrajzi évkönyvek
KSH, TEIR, OKIR adatbázisok

Internetes adatforrások:

Csongrád Megye Területfejlesztési Konceptiója
www.csongrad-megye.hu/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=142&Itemid=185
Dél – Alföldi Régió Területfejlesztési Konceptió
www.fago.hu/dokumentumok/dir5/1518_1052_DARFT_konc-IV.pdf
www.terport.hu/webfm_send/630
www.kiszombor.hu
A Dózsa György Általános Iskola pedagógiai programja, Kiszombor.
http://www.kiszombor.hu/images/letoltesek/pedagogiai_program.pdf
Kiszombor község településrendezési terve 2011 (részleges módosítás)
http://www.kiszombor.hu/images/letoltesek/Modositott_terv2.pdf
Országos Területfejlesztési Konceptió
www.nfu.hu/orszagos_teruletfejlesztési_konceptio